

ئەلپىدا ئاۋازلىق ئوقۇشلۇقلىرى

مەشھۇر شەخسلەر ھەققىدە ھېكايىلەر

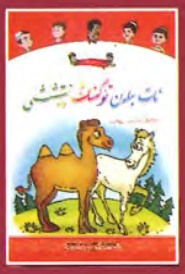

شىنجاڭ گۈزەل سەنئەت ـ فوتو سۈرەت نەشرىياتى
شىنجاڭ ئېلېكترون ئۇن ـ سىن نەشرىياتى

مۇقاۋا ۋە بەت لايىھەلىكۈچى: تۇردىھاجىم تۇرغۇن

ئەلىبدا ئاۋازلىق ئوقۇشلۇقلىرى

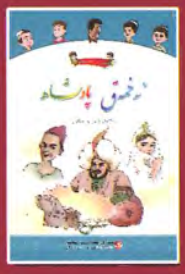

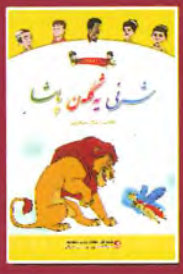

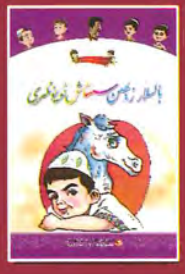

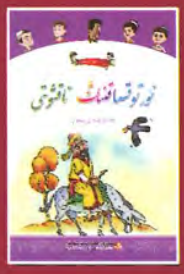

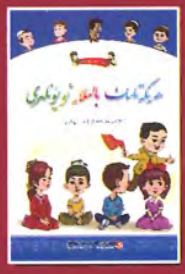

ISBN 978-7-89415-023-3

هۆرمەتلىك _____ گە:

_____

_____

_____

_____

_____ دىن تەقدىم

- يىلى - ئاينىڭ - كۈنى

مەشھۇر شەخسلەرنىڭ قىسقىچە ھېكايىلىرى

تۈزگۈچى: تۇرسۇن قادىر

شىنجاڭ گۈزەل سەنئەت ـ فوتو سۈرەت نەشرىياتى
شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق مائارىپ نەشرىياتى

مەسئۇل مۇھەررىرى: خاسىيەت ئىبراھىم
مەسئۇل كوررېكتورى: ئابدۇرېھىم ئابلىمىت
مۇقاۋا ۋە بەت لايىھەلىگۈچى: تۇردىھاجىم تۇرغۇن
قىستۇرما رەسمنى سىزغۇچى: ئادىلجان ئابلىز

ئەلپىدا ئاۋازلىق ئوقۇشلۇقلىرى

مەشھۇر شەخسلەر ھەققىدە ھېكايىلەر

تۇزگۈچى: تۇرسۇن قادىر

نەشر قىلغۇچى: شىنجاڭ گۇزەل سەنئەت ـ فوتو سۈرەت نەشرىياتى
شىنجاڭ ئېلېكترون ئۇن ـ سىن نەشرىياتى
ئادرېسى: ئۈرۈمچى شەھىرى ئىقتىساد ـ تېخنىكا تەرەققىيات رايونى پەن ـ تېخنىكا باغچە يولى 5 ـ قورۇ
پوچتا نومۇرى: 830026
تارقاتقۇچى: شىنجاڭ شىنخۇا كىتابخانىسى
باسقۇچى: شىنجاڭ بايى باسما زاۋۇتى
فورماتى: 787 × 1092 مىللىمېتىر، 1/16
باسما تاۋىقى: 117.75
نەشرى: 2015 ـ يىلى 2 ـ ئاي 1 ـ نەشرى
بېسىلىشى: 2015 ـ يىلى 7 ـ ئاي 1 ـ بېسىلىشى
كىتاب نومۇرى: ISBN 978 - 7 - 89415 - 023 - 3
ئومۇمىي باھاسى: 490.00 يۈەن (جەمئىي 20 كىتاب ۋە چەكمە قەلەم)

مۇندەرىجە

ئوغۇزخان: ئېلىڭلار يا بىلەن قالقان..... 1
ئافراسىياپ: ئىنسانىنىڭ سىرتقى كۆرۈنۈشىگە ئالدانماڭلار..... 7
تۇماريس: گۈناھ جازاسىز قالماس..... 8
شىراق: ۋەتەن ئۈچۈن جان بەرسە ئەرزىيدۇ..... 11
سۇتۇق بۇغراخان: كۆڭۈللەرنى ئاسراڭلار..... 13
ئىبن سىنا: ئەقىل كۆزۈڭ ئويغاق بولسا..... 16
فارابى: ئىنسان قەلبىنىڭ مۆجىزىسى..... 18
بېرۇنى: ئىلىمنى بايلىق مەنبەسى قىلىۋالما..... 22
يۈسۈپ خاس ھاجىپ: يامانلارغا ياخشىلىق تىلە..... 23
مەھمۇد كاشغەرىي: خورىماس بايلىق..... 24
سۇلتان مەلىكشاھ: خەلقنىڭ دىلى ئادالەتتىن سۆيۈندۇ..... 25
سۇلتان مەھمۇد: باشقىلارنى كۆزىتىشكە ماھىر بول..... 27
ئەھمەد يەسەۋى: ياخشىلارنىڭ يولى كەڭ..... 29
ئەھمەد يۈكنەكى: جاۋابسىز سوئال بولماس..... 36
رابغۇزى: ئاق كۆڭۈللۈك ــ بەختتۇر..... 37
تۇغلۇق تۆمۈرخان: جاسارەتنىڭ مېۋىسى غالىبىيەت..... 40
ئەمىر تۆمۈر: ئۇلارغا ئازادلىق بېرىڭلار..... 41
مەۋلانە لۇتفىيي: بەزى ئىشلارغا توۋا دېگۈلۈك..... 42
نەۋايى: جاۋاب تەييار..... 44
سەئىدخان: يولۋاسنى يەڭگەن بىلەن..... 52
سۇلتان ئابدۇرېشىتخان: پەرەزنت شۇنداق بولسا..... 53

بابۇر شاھ: باتۇرلۇق ۋە ئەقىل ــ يېگىت زېننىتى..... 55
ئابدۇللا خەراباتى: كىم ئۇنتۇغاق..... 70
مەشرەپ: ئۇنداق قازانغا مۇنداق چۆمۈچ..... 71
سادىر پالۋان: بېشىڭغا كۇن چۈشسە، مېنى ئېزدە..... 77
مۇساباي: بايقىساڭ توپىمۇ ئالتۇن..... 79
باھاۋۇددۇن مۇسابايى: بۇرۇن بىلگەن بولسام..... 82
ئابدۇقادىر دامۇللام: قوشنامنى قويۇپ بېرىڭ..... 84
تەجەللىي: ھەممە ئىش لايىقىدا بولسۇن..... 85
ئابدۇخالىق ئۇيغۇر: ئوغۇل بالا ئەلنى تاشلاپ قاچمايدۇ..... 87
مەمتىلى ئەپەندى: پاكىز بولماق كېرەك..... 89
ئەخمەتجان قاسىمى: ئىشلار چالا قالمىسۇن..... 90
غېنى باتۇر: نەپسىڭنى يىغساڭ، جېنىڭ ئامان قالۇر..... 92

ئوغۇزخان:

ئېلىڭلار يا بىلەن قالقان

بىزنىڭ نە پادىشاھنىڭكىدەك پەرمانىمىز، نە لوقمانىنىڭكىدەك دەرمانىمىز يوق. سازدىن ـ سۆزدىن ئاڭلىغانلارغا، ئاق ـ قارىنى ئايرىغانلارغا داستانلارنىڭ بېشى بولغان بىر داستانىمىز ـــ ئوغۇز داستانى بار. بۇ داستان بىر يايلاق... بۇ داستان بىر بۇلاق... تارىخلار بۇ يايلاقتىن كېچەر، ئەپسانىلەر بۇ بۇلاقتىن سۇ ئىچەر، سىزمۇ ئىچىڭ بىر يۇتۇم بۇ ئابىھايات‌تىن، مەرھەمەت...

بۇرۇنقى زاماندا، ئوغۇزخان دېگەن بىر ئۇلۇغ خاقان ئۆتكەنكەن. تاغۇتاشقا ھۆكمى، بۆرە ـ قۇشقا سۆزى ئۆتكەنكەن...

ئۇ دۇنياغا كەلگەندە دۇنيا يېڭىباشتىن بىر ياشقا كىرىپتۇ. گۈزەللىكىگە گەپ كېتەمـ

دىغان. ئۇنى ئانىدىن تۇغۇلغان دېيىشكە تىل بارماس ئىمىش... ئانار دانىسى، نۇر دانىسى، تەڭرىتاغنىڭ بىر دانىسى، قاشلىرى بار ئىمىش قەلەم قارىسى، كۆزلىرى بار ئىمىش ئاھۇ يازمىسى، ئېغىزلىرى ئويماق كەبى، داستان بولغۇدەك قالغان يېرى، پىشانىسىنىڭ ئوتتۇرىسىدا كۆپلۈك نۇرى، كۆكسىدە بار ئىمىش ئۈچ تال مويى: بىرى ئارسلان، بىرى يولۋاس، بىرى بۆرە تۆكى، ھېكمىنىڭكىگە ئوخشاشماس ئىمىش مەجەز - خۇيى. كۆلسە گۈللەر ئېچىلار ئىمىش، يىغلسا ئۈنچىلەر چېچىلار ئىمىش. ئاجايىپ بىر ئىنسان ئىمىشكى، كىمنىڭمۇ كۆرگۈسى كەلمەسۇن ئۇنى...

ئانىسىنىڭ سۈتىنى بىر شوراپلا ئىككىنچى ئەممىگەنمىش. قۇرۇق نان يەپ، قۇرۇق ئاش ئىچەر ئىمىش. گەپ قىلسا ئاغزىدىن بال ئېقىپ، تىلىدىن قايماق تامار ئىمىش... كۆزىنى يۇمۇپ - ئاچقۇچە چوڭ بولۇپ، قىرىقىغا توشماي ماڭغانمىش. ئايىغى يەتكەن يەرلەردە لالە - سۇمبۇللار ئۈنەر ئىمىش، خۇش پۇراقلار چاچار ئىمىش.

نە ياشقا باقماپتۇ، نە باشقا، نە ئويۇنغا قېتىلماپتۇ، نە تاماشىغا... بىر كۈن ئات چېپىشتۇرسا، بىر كۈن ئوق ئېتىپتۇ. ئۇچۇپ كېتىۋاتقان قۇشنى ئېتىپ چۈشۈرۈۋالالايدىغان ئادەم يىرتقۇچ ھايۋاننىڭ پېيىگە چۈشمەي قالسۇنمۇ!

گاھ ئېقىن بولۇپ ئېقىپ، گاھ دەريا بولۇپ تېشىپ، كۈنلەرنىڭ بىرىدە قىرىق پالۋانغا باش بوپتۇ. ئەمدى ئۇ ئۆيگە، يۇرتقا سىغمۇنمۇ! قىرىق پالۋاننى كەينىگە سېلىپ، يايلاقنىڭ قارلىقى، يات ئەلنىڭ قانلىقى دېمەپتۇ. تاغدىن - تاغقا، يۇرتتىن - يۇرتقا سۈدەك ئېقىپ يۇرۇپتۇ.

ئۇياقلاردا بىر ئورمانلىق بار ئىكەن. ئىچىدە قىزىل تۇمشۇق كەكلىكلەر، سۇرمە كۆزلۈك كېيىكلەر ئوينىشىپ يۈرىدىكەن. شارقىراپ ئاققان سۇلارنىڭ، شىلدىرلىغان ياپراقلارنىڭ، سايراشقان قۇشلارنىڭ سادالىرى قوشۇلۇپ كىشىنى مەپتۇن قىلىدىكەن. بۇ ئورماندا يەتتە باشلىق بىر دۈە بولۇپ، ئۇ يەرگە كىرگەن نەرسە ساق چىقمايدىكەن. بۇ دۈە سۇنىڭ ئوتتۇرىسىدا زوڭ ئولتۇرۇۋېلىپ، ئاغزى ئېچىلغان ھامان قۇربانلىرى كەلتۈرۈلمىسە، بىر يۇتۇم سۇغا «سۇ ئى» دەپ، قانچىلىغان غۇنچە بويلۇقلارنى چاينىماي يۇتۇۋېتىدىكەن. ئادەم دېگەن يەردىن چىقمايدۇ-دە! بۇ ۋەجدىن قانچىلىغان ئوچاقلارنىڭ كۈلى توزۇپ، قانچىلىغان زېمىنلار قۇرۇپ چۆپ بوپتۇ. يۇرت - يايلاق چىدىسۇنمۇ بۇنىڭغا!

زامانلاردىن بۇيان نى - نى پالۋانلار توپلىشىپ بېرىشىپتۇ، لېكىن ئۇنىڭ تېرىسى تۆمۈردىن، باغرى پولاتتىن قاتتىق ئىمىش. ئوق ئېتىپتۇ، تەگمەپتۇ، قىلىچ چېپىپتۇ، كەسمەپتۇ، نەيزە سانجىپتۇ، تەشمەپتۇ، تاغۇتاشنى بېشىغا ياغدۇرۇپتۇ، بىر تال مويىمۇ تەۋرىمەپتۇ.

ئانىلار تاش يۈرەك بولغان بىر كۈنى ئوغۇز ئورمانىغا قاراپ يول ئاپتۇ. ئۇنىڭ نېمىتىنى كۆزىدىن پەم قىلغانلار:

— ئەي ئوغۇل، پۈتكۈل دۇنيانى كەزسە، باتۇرلۇقتا سېنىڭ ئالدىڭغا ئۆتىدىغىنى يوق، لېكىن بۇ دۆڭە ئوينىشىدىغان مەخلۇق ئەمەس. جېنىڭدىن تويدۇڭمۇ سەن! — دەپ يولدىن قايتۇرماقچى بوپتۇ، لېكىن ياش يىگىت:

— مەن بۇنىڭغا ئەھدە قىلدىم. ئۆلسەم يەر خۇش بولار، قالسام ئەل... — دەپ مېڭىپتۇ، مېڭىپتۇ، جىلغىلاردىن سەلدەك، تۆپىلەردىن بورانەك ئۆتۈپ بارماقچى بولغان يەرگە يېتىپ بېرىپتۇ. ئۇ بىر كۈنى بىر كېيىكنى تۇتۇپ سۆگەت تېلى بىلەن بىر دەرەخ-كە باغلاپ قويۇپتۇ... تاڭ سەھەردە بېرىپ قارىسا، كېيىكنىڭ ئورنىدا بوران ئۇچۇۋېتىپ-تۇ. بۇ كۈنمۇ بىر جانىۋارنى قولغا چۈشۈرۈپ، كۈمۈش كەمىرى بىلەن دەرەخكە باغلاپ قويۇپتۇ... ئەتىسى يەنە بېرىپ قارىسا، ئۇنىڭ ئورنىدىمۇ شاماللار چىقۇېتىپتۇ! شۇنداق قىلىپ دۆنيا بۇ يەرگە ئۆگىتىۋاپتۇ. ئۇ كېچە بېشىنى ئالقىنىغا ئېلىپ دەرەخنىڭ تۈۋىدە ماراپ يېتىپتۇ. قاراڭغۇ چۈشۈشكە باشلاپتۇ. نە قورقسۇن، نە قورۇنسۇن، يۈرىكى ئېغىمۇ قويماپتۇ. ئورماندا بىر دەھشەتلىك سادا كۆتۈرۈلۈپ، تاللار باشلىرىنى ئېگىپ، ياپراقلىرى يەرنى قاپلاپتۇ... ئامان - زامان دېمەپتۇ، شۇ ئەسنادا قارا دۆە قارا بو-رانەك ئېتىلىپ كېلىپ، ئوغۇزنىڭ قالقىنىغا تېگىپتۇ. لېكىن، ئوغۇزنىڭ بىر تال مويىمۇ تەۋرىمەپتۇ. ئۇ ياراتقان ئىگىسىگە سېغىنىپ شاپ پېچىقىنى قولىغا ئېلىپ، دۆنىڭ بېشىغا بىر ئېتىپتىكەن، ئاۋۇلى خۇدا، دۆە جەھەننەمگە راۋان بوپتۇ. ئوغۇز قاراپ تۇرسۇ-مۇ، كاللىسىنى تېنىدىن جۇدا قىپتۇ...

بۇ خەۋەر تارقالغاندا يايلاقنىڭ، يۇرتنىڭ كامالى كۈلۈپتۇ. شۇنداق بىر ھېيت - مەرىكە قىلىشىپتۇكى، پەلەكمۇ خۇش بوپتۇ. شۇ كۈندىن كېيىن ئىنسانلار پالۋانلار بېشى ئوغۇزنى خانلاردىن ئۈستۈن خان بىلىپ باشلىرىغا تاج قىپتۇ...

كۈنلەردىن بىر كۈنى، ئوغۇز بىر تاغنىڭ چوققىسىدا ئىبادەت قىلىپ ئولتۇرغىنىدا بىردىن ئەتراپنى قاراڭغۇلۇق بېسىپ، كۆز كۆزنى كۆرگىلى بولماي قاپتۇ. بۇ قاراڭغۇلۇق ئىچىدە كۆپكۆك بىر نۇر پەيدا بوپتۇ... ئۇ ئۈدۈل قارىسا نە ئاي ئەمەس، نە يۇلتۇز ئەمەس، ئاي بىلەن تەڭلەشتۈرسە كۈن بولۇپ تۇغقان بىر قىز ئىمىش. كۈلسە نۇرمۇ كۈ-لەر ئىمىش، يىغلسا نۇرمۇ يىغلار ئىمىش... ئوغۇز بىر قاراپ ئەس - ھوشنى يوقتىپتۇ، يەنە بىر قاراپ ئېسىگە كەپتۇ...

كېيىن ئۇلار قىرىق كېچە - كۈندۈز توي قىلىپ مۇرادىغا يېتىپتۇ... ئايلار، يىللار ئۆتۈپتۇ. ئوغۇزنىڭ بۇ نۇر جامالىدىن ئۇچ ئوغلى بوپتۇ. بىرى قۇياش، بىرى ئاي، بىرى يۇلتۇز ئىكەن...

كۈنلەرنىڭ بىرىدە ئوغۇز شىكارغا چىقىپتۇ... مېڭىپتۇ - مېڭىپتۇ، چىمەنلىكلەرنى كېزىپتۇ، لالە - سۇمبۇل تېرىپتۇ، ساي - جىلغىلار ئېشىپتۇ، ئالدىدا كۆپكۆك بىر كۆل پەيدا بوپتۇ... كۆلنىڭ ئوتتۇرىسىدا بىر تۇپ دەرەخ، دەرەخنىڭ ئۇستىدە بىر قىزنى كۆرۈپتۇ. گۈزەل دېسە دېگۈچىلىكى بار ئىمىش، بېقىشلىرى ئاھۇ كېيىكتەك، يېقىشلىرى

قىپقىزىل چوغدەك ئىمىش. كۈلسە كۆلمۇ كۈلەر ئىمىش، يىغلىسا كۆلمۇ يىغلار ئىمىش... ئادەمنى كۆرسە چىراي ئاچماس، قېمىزدەك ئېرىپ ئاقماس ئىمىش. ئوغۇزنىڭ يۇرىكىگە شۇنداق بىر ئوت چۈشۈپتۇكى، كۆيۈپ كۈل بولۇشقا ئاز قاپتۇ. «قانداق قىلاي، ئۇ پەرىشانەمگە يېزىلغان بولسا، بۇمۇ يۇرىكىمنىڭ بىر ئاغرىقى!» دەپ ئۇنىڭ بىلەن ۋىسال ئارزۇسىغا يېتىپتۇ. ئايلار، يىللار ئۆتۈپتۇ، بۇ ئاھۇ كۆزلۈكتىنمۇ ئۇچ پەرزەنت كۆرۈپتۇ. بىرى كۆك، بىرى تاغ، بىرى دېڭىز بوپتۇ.

تەڭرى ئوغۇزنى ھەممە مۇرادىغا يەتكۈزۈپتۇ. لېكىن، ئۇنىڭ ھاسىل بولمىغان بىر مۇرادى قاپتۇ... كۈنلەرنىڭ بىرىدە ئۇ ئەلگە چوڭ داستىخان سېلىپ توي بېرىپتۇ. يەتتە ياشتىن يەتمىش ياشقىچە ھەممە بەگلەرنى تەكلىپ قىلىپ، چوڭلارنى ھۆرمەتلەپ، كىچىكلەرنى ئىززەتلىگەندىن كېيىن:

— ئەي باتۇرلىرىم، پالۋانلىرىم، — دەپتۇ ئوغۇز، — تەڭرى خالاپتىكەن، سىلەرگە خان بولدۇم، خاقان بولدۇم، تەختكە چىققان كۈنۈمدىن بېرى زىممەمگە چۈشكەننى قىلدىم. ئۆيۈڭلەرنى ئۆيۈم، ئوچىقىڭلارنى ئوچىقىم بىلىپ يىغلىغانلار بىلەن يىغلىدىم، كۈلگەنلەر بىلەن كۈلدۈم. بۇ تۇپرىقىمنى شۇنداق بىر تىرىكچىلىك مەئىشىتىگە ئېرىشتۈرىدۇمكى، ئەمدى نە دىۋىلەر كېلەلمەس، نە جىن ـ شەيتانلار تېگەلمەس بولدى... لېكىن، يايلىقىمىز بىر غېرىچ، يۇرتىمىز بىر غۇلاچ. بۇ يەرلەرگە سىغماس بولدۇق... بىلەكىمگە بىلەك، يۇرىكىمگە يۇرەك بولساڭلار شۇ دۇنيانى ئالىقىنىمغا ئېلىپ، يەتمىش ئىككى مىللەتنى بىر تۇغ ئاستىغا توپلاشنى ئويلايمەن. تىلىڭلارنىڭ تېگىدىكىنى ئېيتىڭلار ئەمدى!

بۇنداق خانغا كىم قۇربان بولماس... ئوغۇز بەگلىرى بىر ئېغىزدىن:

— ئەي خانلار خانى، — دەپتۇ، — كۆڭلىڭىزگە شۇ ئوي كەلگەن بولسا ھەممىمىز ئاغزىڭىزغا قارايمىز. نامىڭىز نامىمىز، مۇرىدىڭىز مۇرادىمىز، ئۆل دېگەن يېرىڭدە ئۆلىمىز، قال دېگەن يېرىڭدە قالىمىز...

— بۇيرۇقۇمغا باش ئەگكەنلەرنى بېشىمغا ئالىمەن، بېرىپ يەنە ئۆز دۆلتىنى سۈرسۇن، لېكىن باش ئەگمىگەنلەرنىڭ جېنىغا ۋاي، ئەجىلگە ھازىر بولسۇن!...

ئۇ چاغلاردا ئوغۇزلارنىڭ ئوڭ قانىتىدا «ئالتۇن خان»، سول قانىتىدا «كۈمۈش خان» دېگەن خانلار بار ئىكەن. ئالتۇن خان پەرمانىنى ئالغاندا، سۆيۈنۈپ بېشىغا قويۇپتۇ:

— تاج ـ تەختىمگە تەگمىگەندىن كېيىن، بار ـ يوقۇم ئۇنىڭ بولسۇن! — دەپ ئوغۇزنىڭ تۇغى ئاستىغا كىرىپتۇ. لېكىن كۈمۈش خان: «مەن ھېچكىمنىڭ تۇغى، بويۇنتۇرۇقى ئاستىغا كىرمەيمەن، كەلگۈچى بولسا كۆرىدىغىنى بار!» دەپ مەيدانغا چىقىپتۇ. بۇنى ئاڭلىغان ئوغۇز دەرغەزەپكە كەپتۇ: «ئەمرىمگە قارشى چىققان سەنمۇ!» دەپ ئۇنىڭغا قارشى ئاتلىنىپتۇ. لەشكەر ئۇستىگە لەشكەر يېغىپ، نەيزىلەر ئورمان بوپتۇ. قارا

تاغدىن كەلگەن قارا سەلدەك ئېقىپ قۇش ئۇچماس، كارۋان كەزمەس بىر يەرگە كەپتۇ. ئوغۇزخان كېلىپ ئولتۇرا - ئولتۇرمايلا چېدىرنىڭ ئىچىگە بىر يورۇقلۇقنىڭ شولىسى چۈشۈپتۇ. بۇ شولا ئىچىدىن كۆك ياللىق بىر بۆرە چىقىپ:

— نېمە تىلىكىڭ بولسا مەندىن تىلە، — دەپ ئالدىغا چۈشۈپتۇ. ئۇلار مېڭىپتۇ... «ئىدىل» دېگەن دەريانىڭ بويىغا يېتىپتۇ. ھالبۇكى، كۈمۈش خانمۇ تاغۇتاشنى توپلاپ ئۇ دەريانىڭ بېشىغا كەپتىكەن. شۇنداق بىر يىغا بوپتۇكى، يازسا - يازسا تۈگمەس بىر داستان بوپتۇ... دەريا قان بولۇپ ئېقىپ، ئاتالارنمۇ سۇغارغىلى بولماپتۇ. قېنى ئۇ يوغان گەپ قىلغان كۈمۈش خان! تاتلىق جېنىنى ئېلىپ قېچىپتۇ. تاج - تەختى ئوغۇزلارنىڭ قولىغا چۈشۈپتۇ.

بۇ قانلىق يېغىدىن كېيىنمۇ توپىلاڭ بېسىلماپتۇ...

«شائىر سۆزى ئۆز بولۇر، كۆپ ئۇزارتساق سۆز بولۇر»، ئوغۇزخان يەنە بىرنەچچە ئۆتكىلى بولماس سۇئالاردىن ئۆتۈپ، ئاشقىلى بولماس تاغلارنى ئېشىپ، يېڭىلمەس ياۋلارنى يېڭىپ، ئېچىلماس قەلئەلەرنى ئېچىپ، يەتتە ئىقلىم، تۆت ئەتراپىنى بىر تۇغ ئاستىغا توپلاپتۇ. ئۆز تۇغى ئاستىغا ئالغان يەرلەرنى بىلىكى ھەم يۈرىكىگە ئىشەنگەن خان - خانىملارغا تاپشۇرۇپ، ئۇلاردىن بىرىگە: «ئال، ساقلا، ساڭا ئاتا قىلدىم بۇ يېڭىل يۇرتنى!» دەپتۇ. شۇ كۈندىن باشلاپ ئۇ ئۇرۇقنىڭ نامى «ساقلىغۇچ» بوپتۇ... يەنە بىرىگە: «تۇر، بۇ يەردە، يوغىنىغىنىڭچە يوغىنا بۇ يۇرتتا!» دەپتۇ. شۇ كۈندىن باشلاپ ئۇ جەمەتنىڭ نامى «تۇرغۇچ» بوپتۇ. يەنە نېمىلەر بولغانلىقىنى كىم بىلسۇن، خانلار خانى قىلىچنىڭ قۇۋۋىتى بىلەن قولغا چۈشكەن، تاپىنى يەتكەن يەرلەردە يىگىرمە نەچچە بەگلىك قۇرۇپ، ئۆز يۇرت - يايلىقىغا قايتىپتۇ. دەرۋەقە، ئۇنىڭ چاچلىرى شۇ يوللاردا ئاقىرىپتۇ...

شۇ زامانلاردا «قۇتلۇق» دېگەن ياشانغان ئاقساقاللىق بىر خوجا ئۆتكەنكەن. ئۇ ئەقىل - پاراسەتلىك كىشى بولۇپ، دۇنيادا بىلمەيدىغىنى يوق، ھەر نەرسىگە ئاقىل ئەر ئىكەن. ئوغۇزخان ئۇنى بېشىدا كۆتۈرۈپ، ھەر سۆزىنى بىر كارامەت ھېسابلايدىكەن.

بىر كۈنى بۇ ئاقساقاللىق خوجا چۈشىدە بىر ئالتۇن يا بىلەن بىر كۈمۈش ئوق كۆرۈپتۇ. ئالتۇن يانىڭ كىرىچى كۈندۈز تەرەپكە سوزۇلسا، كۈمۈش ئوق كېچە تەرەپكە ئۇچۇپتۇ. ئۇ تاڭ سەھەردە ئوغۇزخاننىڭ ئالدىغا بېرىپ چۈشىگە خەيرلىك تەبىر بەرگەندىن كېيىن ئوغۇزغا بېشارەت قىپتۇ. خانلار خانىمۇ ئۇنىڭ تەلمى بويىچە ئوغۇللىرىنى چاقىرتىپ:

— ئەي ئوغۇللىرىم، ھەر ئىشنىڭ ۋاقتى غەنىيمەت. چوڭ ئوغۇللىرىم ئەتىلا كۈنچىقىشقا قاراپ مېڭىڭلار، كىچىك ئوغۇللىرىم كۈنپېتىشقا قاراپ مېڭىڭلار. قىسمىتىڭلاردا نېمە بولسا شۇ چىقار تەلىيىڭلەرگە! — دەپ ئۇلارغا بەخت تىلەپتۇ...

قۇياش، ئاي، يۇلتۇزلار كۈنچىقىش تەرەپكە؛ كۆل، تاغ، دېڭىزلار كۈنپېتىش تە-

رەپكە قاراپ مېڭىپتۇ. ئۇلار مېڭىپتۇ، مېڭىپتۇ، ئوي ـ دالا، ساي ـ سالا دېمەپتۇ، ئالتە ئاي بىر كۈن مېڭىپتۇ. كۈنچىقىشقا ماڭغان چوڭ قېرىنداشلار بىر ئالتۇن يا تېپىپتۇ، كۈنـ پېتىشقا ماڭغان كىچىك قېرىنداشلارمۇ بىر كۈموش ئوق تېپىپتۇ!

«مانا بۇ دۇنيادىكى نېسۇۋېمىز!» دېيىشىپ، ئەكېلىپ ئاتىسىنىڭ ئالدىغا قويۇپتۇ. ئوغۇز خۇرسەن بوپتۇ ۋە ئالتۇن يانى ئۇچكە بۆلۈپ چوڭ ئوغۇللىرىغا بېرىپ:

ــ ئەي چوڭ ئوغۇللىرىم، ــ دەپتۇ ئوغۇز، ــ يا سىلەرنىڭ بولسۇن، يادۇر ئوقـ نى ئاتقان، سىلەرمۇ يادەك بولۇڭلار. بۇنىڭدىن كېيىن «كۆك ئوق»[1] بولسۇن نامىڭلار، ــ دەپتۇ. ئاندىن كۈموش ئوقنىمۇ ئۇچكە بۆلۈپ كىچىك ئوغۇللىرىغا بېرىپ:

ــ ئەي كىچىك ئوغۇللىرىم، ــ دەپتۇ ئۇ، ــ ئوق سىلەرنىڭ بولسۇن. ئوقدۇر كۆكلەرگە ئېتىلغان. سىلەرمۇ ئوقتەك بولۇڭلار. بۇنىڭدىن كېيىن «ئۇچ ئوق»[2] بولسۇن نامىڭلار، ــ دەپتۇ.

بۇ ۋەقە مۇناسىۋىتى بىلەن ئوغۇزخان بىر مۇراسىم ئۆتكۈزۈپ خاندىن چوپانغىچە ھەممەيلەننى يىغىپتۇ ۋە ئوق يېنىغا قىرىق غۇلاچ ئېگىزلىكتە بىر خادا تىكتۇرۇپ، ئۇچـ غا بىر ئالتۇن توخۇ قوندۇرۇپ، تۆۋىگە بىر ئاق قوي باغلاپتۇ... سول يېنىغمۇ شۇنداق خادا تىكتۇرۇپ، ئۇنىڭ ئۇچىغا بىر كۈموش توخۇ قوندۇرۇپ، تۆۋىگە بىر قارا قوي باغلاپتۇ. ئوق يېنىدا كۆك ئوقلارنى، سول يېنىدا ئۇچ ئوقلارنى ئولتۇرغۇزۇپ قىرىق كىچە ـكۈندۈز توي ـ مەرىكە قىلغاندىن كېيىن خانلار خانى سۆز ئېچىپ:

ــ ئەي ئوغۇللىرىم، قاناتلىرىم، قوللىرىم! مەن كۆپ ياشىدىم، كۆپنى كۆردۈم. دۈشمەنلىرىمنى يىغلىتىپ دوستلىرىمنى كۈلدۈردۈم. ئەمدى ئۆمرۈم ئاخىرلاشتى. ساناقلىق كۈنلىرىم قالدى... پانىي دۇنيا كىمگە قالسۇن، يۇرت ـ يايلىقىمنى سىلەرگە ئامانەت قـ لىمەن. سۇلار قۇرۇسا قۇرۇسۇنكى، نەسلىمىز قۇرۇمىسۇن، بۇ دۇنيادا نامىمىز ئۆچمـ سۇن... ــ دەپتۇ.

سۆزى ئاياغلىشىش بىلەن تەڭلا ئوغۇز ئارىدىن غايىب بوپتۇ.

بۇ ئۇلۇغلار ئۇلۇغى سىر بولدىمۇ، نۇر بولدىمۇ، ئۇ يېرى نامەلۇم، ئەمما ئوغۇزخانـ نىڭ ۋەسىيتى ئەمەلگە ئېشىپتۇ. دۇنيادا نى ـ نى دەريا ـ دېڭىزلار قۇرۇپتۇ، تۈرك نەسلى قۇرۇماپتۇ، زامانلار كېسىلىپتۇ، كېتىپتۇ، پېلەك تارتىپ خەمەكلەپتۇ. كۆك ئوقلار كۆپىيىپ، ئۇچ ئوقلار ئۇلغىيىپ دېگەندەك، بۇ ياياقتىن ئۇ ياياقتا كۆچۈپتۇ...

---

① «كۆك ئوق» ــ ئىچ ئوغۇزلارغا سىمۋول.

② «ئۇچ ئوق» ــ سىرت ئوغۇزلارغا سىمۋول.

ئافراسياپ:

ئىنسانىڭ سىرتقى كۆرۈنۈشىگە ئالدانماڭلار

ئافراسياب ئۆزىنىڭ ئەمرلىرىگە: «مەردلىك ۋە مەردانىلىك جەھەتتە سىناپ كۆرمەي تۇرۇپ، كىشىنىڭ سىرتقى كۆرۈنۈشىگە، بوي ـ تۇرقى، چىراي ۋە شەكلىگە، لاپ ئۇرغانلىقىغا قاراپ ئالدىنىپ كەتمەڭلار» دېگەنىكەن.

بىر كۈنى ئافراسياب ئەمرلىرىدىن بىرىنى ئالدىدا ئولتۇرغۇزۇپ بىر مۇھىم ئىش توغرىسىدا ئۇنىڭ بىلەن كېڭەش قىپتۇ. توساتتىن بىر چايان كېلىپ ئەمرنىڭ كىيىمى ئىچىگە كىرىۋاپتۇ ـ دە، چېقىپ نەشتەر سانجىغلى تۇرۇپتۇ. چايان شۇنداق قاتتىق چېقىپتۇكى، ئۇنىڭ بارلىق زەھىرى ۋە نەشتىرى كارىدىن چىقىپتۇ. ئەمرمۇ شۇ دەرىجىدە چىدام ۋە سەۋر ـ تاقەت كۆرسىتىپتۇكى، چىرايىنى ئازراقمۇ ئۆزگەرتىپ قويماپتۇ. مەسلىھەتىنى توختاپمۇ قالماپتۇ.

كېڭەش ئاياغلاشقاندىن كېيىن ئەمر ئۆيگە بېرىپ چايانىنى كىيىمىدىن ئېلىپ تاشلاپتۇ. كېيىن بۇ ئەھۋال پادىشاھقا ئاڭلىنىپتۇ. پادىشاھ ئىنتايىن ھەيران بوپتۇ. ئەمر ئىككىنچى قېتىم پادىشاھنىڭ خىزمىتى ئۈچۈن كەلگەندە پادىشاھ تەئەججۈپلەنگەن ھالدا ئەمردىن سوراپتۇ:

ـــ ئىنسان زىيانلىق نەرسىنى ئۆزىدىن يىراق قىلىشى زۆرۈر ئىدى. سەن نېمە ئۈچۈن چايانىنى دەرھال ئېلىپ تاشلاپ، ئۆزۈڭنى ئازابتىن خالاس قىلمىدىڭ؟

ئەمر جاۋاب بېرىپ:

— مەن ئۆزلىرىدەك بۇيۇك پادىشاھنىڭ خىزمەت ۋە سۆھبەت رىشتىسىنى چاياننىڭ نەشتەر ئۇرۇشى بىلەن ئۈزۈۋەتمەيمەن. ئەگەر، بۇگۈنكى كېچەشتە چاياننىڭ چېقىشىغا بەرداشلىق بېرەلمىسەم، كەلگۈسىدە ئۇرۇش مەيدانىدا دۈشمەننىڭ زەھەرلىك تىغىغا قانداقمۇ بەرداشلىق بېرەلەيمەن؟ — دەپتۇ.

پادىشاھ ئەمرىنىڭ بۇ سۆزلىرىنى ئاڭلاپ ئۇنىڭ ساداقىتىگە ئاپىرىن ئوقۇپتۇ. مەرتـ ۋىسىنى تېخىمۇ ئۆستۈرۈپتۇ. ئەمىر چىدام ۋە سەۋر - تاقىتى ئارقىلىق يۇقىرى مەرتىۋىـ گە مۇيەسسەر بوپتۇ.

تۈمارىس:

گۈناھ جازاسىز قالماس

كاسپى دېڭىزىنىڭ كۈنچىقىش تەرىپىدىكى قۇش ئۇچۇپ ئۆتەلمەيدىغان بىپايان قىرلاردا ماسساگېتلار ياشايدىكەن. ئۇلار پادىشاھى كىر ئۇلارنىڭ يەرلىرىنى بېسۋالماقـ چى بولۇپ، جەڭگە ئاتلىنىپتۇ.

ئۇ زامانلاردا ماسساگېتلارغا تۈمارىس دېگەن ئەقىللىك - دانا بىر ئايال پادىشاھ ئىكەن. تۈمارىسنىڭ ئېرى ئۆلۈپ كەتكەنلىكىنى ئاڭلىغان كىر ئۇنى ئۆزىگە خوتۇن قىلىپ ئېلىش يولى بىلەن ماسساگېتلارنىڭ يېرىگە ئىگە بولۇش نىيىتىگە كەپتۇ. ئۇ تۈمارىسقا سوۋغىلار بىلەن ئەلچى ئەۋەتىپتۇ. زېرەك تۈمارىس مەككار پادىشاھنىڭ ياۋۇز نىيىتىنى سېزىۋاپتۇ، ئۇنىڭغا خوتۇن ئەمەس، ماسساگېتلارنىڭ يۇرتى كېرەكلىكىنى بىلدۈرۈپ ئەلچـ لەرنى قوبۇل قىلماپتۇ.

كىر ھىيلە - نەيرەڭنىڭ ئاقمىغانلىقىنى بىلدۈرۈپ ئەسلىي ماھىيىتىنى ئاشكارىلاپتۇ-دە، ئەركىس دەريا سىنى تەرەپكە يۇرۇش قىپتۇ. ئۇ سالالاردىن كۆۋرۈك ياسىتىپ، بىـھېسـاب قوشۇن ۋە قورال - جابدۇقلارنى ساللارغا سېلىپ، دەريانىڭ قارشى قىرغىقىغا قـاراپ يۇرۇش قىپتۇ. كىرنىڭ ھەممە ئىشلىرىدىن خەۋەردار تۈمارىس تېزلىك بىلەن ئۇنىڭغا چاپارمەن ئەۋەتىپ، تۆۋەندىكى سۆزلەرنى يەتكۈزۈپتۇ:

«ئەي مىدىيەلىك ماختانچاق پادىشاھ، بۇ نىيىتىڭدىن يان، چۈنكى بۇ قىلمىۋاتقان ئىشىڭدىن ئۆزۈڭگە پايدا ياكى زىيان تېگىدىغانلىقىنى بىلمەيسەن. تىنچلىق ۋە ئاسايىشلىق بىلەن ئۆز يۇرتۇڭغا ھۆكۈمرانلىق قىل، بىزنىڭ يۇرتىمىزنى ئۆزىمىزگە قويۇپ بـەر. ئەمما بىز بىلىمىزكى، سەن تىنچلىقنى خالمايسەن، شۇ سەۋەبتىن مەسلىھەتىمىزگە كىرمـ

سەك، ماسساگىتلار بىلەن قارشىلىششىنى خالساك، كۆۋرۈك ياسايمەن، دەپ ئاۋارە بو-
لۇپ يۈرمە. بىزگە ئېيتساك بىز ساڭا يول قويۇپ، دەريادىن ئۆچ كۈنلۈك يىراقلاپ
كۆچۈپ كېتىمىز. سەن بىمالال دەريادىن ئۆتسەن، ئاندىن يۈزمۇ - يۈز ئۇرۇشمىز.
ئەگەر بىز بىلەن دەريانىڭ ئۆزۈك تۇرغان قىرغىقىدا ئۇچراشماقچى بولساك ئۇنمۇ
ئېيت، بۇنىڭغىمۇ بىز تەييار، پەقەت نامەردلىك قىلمىساڭلا بولدى. »

كىر بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ ساراسىمگە چۈشۈپ ئالدىراشلىق بىلەن سەركەردىلىرىنى
توپلاپ ئۇلاردىن مەسلىھەت سوراپتۇ. كۆپچىلىكنىڭ پىكرى تۇمارىسنى ئىرانغا باشلاپ
كېلىپ جەڭ قىلىش دېگەنگە مەركەزلىشىپتۇ. پەقەت ئاچچىقى يامان ۋەزىرى بۇ پىكرىگە
قارشى چىقىپتۇ. ئۇ تۇمارىسنىڭ ۋەتىنىدە ئۇرۇش ئېچىشنى تەلەپ قىلىپ تۇرۇۋاپتۇ.

شۇنىڭدىن كېيىن كىر تۇمارىسنىڭ قىرغاقتىن ئۇزاقلىششىنى تەلەپ قىلىپ، دەريانىڭ
تۇمارىس تۇرغان تەرىپىدىن ئۇرۇش قىلىشنى جاكارلاپتۇ. تۇمارىس ۋەدىسىدە تۇرۇپ
ئۇچ كۈنلۈك يىراقتا چېكىنىپتۇ...

كىر قوشۇنى بىلەن دەريادىن ئۆتۈپتۇ.

كېيىن كىر ماسساگىتلارغا ھىيلە تۇزىقىنى قۇرۇپتۇ. نازۇ - نېمەتلەر بىلەن ئىچىملىك-
لەرنى تەييار قىلىپ ئەڭ ياماق ئەسكەرلەردىن بىر توپىنى ئارقىدا قالدۇرۇپ، ئەڭ ياخ-
شى ئەسكەرلەر بىلەن ئالدىدا يۈرۈپ كېتىپتۇ. ماسساگىت قوشۇنلىرىنىڭ بىر توپى كەي-
خسراۋ قالدۇرۇپ كەتكەن ئەسكەرلەرگە تۇيۇقسىز ھۇجۇم قىلىپ، ئۇلارنى قىرىپ
تاشلاپتۇ. كېيىن زىياپەتنىڭ ئۇستىدىن چۈشۈ-
كەن ماسساگىتلار تەييار
نازۇ نېمەت ۋە شا-
رابلاردىن بېشىنى كۆتۈ-
رەلمەپتۇ. ئىرانلىقلار
قوشۇنى قايتىپ كېلىپ،
ئۇلارنىڭ كۆپىنى ئۆلتۈ-
رۈپتۇ، بەزىلىرىنى ئە-
سىر ئاپتۇ. ئەسىرلەر ئە-
چىدە تۇمارىسنىڭ ئوغلى
سىپەرگەنزەمۇ بار ئە-
كەن.

تۇمارىس ئوغلى ۋە
ئەسكەرلىرىنىڭ ۋەقەسى-
دىن خەۋەر تاپقاندىن
كېيىن كىرغا چاپارمەن

ئەۋەتىپ، تۆۋەندىكى سۆزلەرنى يەتكۈزۈپتۇ:

«ئەي قانخور كىر، قىلغان ئىشىڭ بىلەن ماختىنمەن دېمە، سەن مېنىڭ ئوغلۇمنى يۈزمۈيۈز جەڭدە يەڭمەي، بەلكى مەككارلىق بىلەن شاراب ئىچۈرۈپ قولغا چۈشۈردۈڭ. ئەمدى مېنىڭ نەسىھىتىمگە قۇلاق سال، ئوغلۇمنى ماڭا تاپشۇرۇپ، زىيان - زەخمەتسىز كەلگەن يېرىڭگە قايتىپ كەت، ماسساگىت قوشۇننى ھېيلە ئىشلىتىپ قولغا چۈشۈرگىنىڭ بىلەن ئۆز ئېلىڭدە كېرىلىپ يۈر. ئەگەر سۆزۈمگە كىرمىسەڭ، ماسساگىتلار تەڭرىسى — قۇياشنىڭ نامى بىلەن قەسەم قىلىمەنكى، مەن سەندەك ئاچ كۆز يۇھانى قان بىلەن سۇغىرىمەن.»

كىر ئۇنىڭ بۇ سۆزلىرىگە ھېچقانداق ئېتىبار قىلماپتۇ. تۇماريىسنىڭ ئوغلى سىپەرگىنىز ئەتىسى ھوشىغا كېلىپ، ھەممە ۋەقەدىن خەۋەر تېپىپتۇ، كىردىن كىشەندىن بوشتىشىنى سوراپتۇ. ئارزۇسى بەجا كەلتۈرۈلۈپ، قول - پۇتى كىشەندىن ئازاد قىلىنىپتۇ. ئەمما ئۇ ئۆزىنىڭ قىلغان خاتاسىغا پۇشايمان قىلىپ، نومۇس كۆچىدىن ئۆزىنى ئۆلتۈرۈپتۇ.

تۇماريىس كىرغا قىلغان نەسىھەتلىرىنىڭ كار قىلمىغانلىقىنى چۈشىنىپ، بارلىق كۈچلىرىنى توپلاپ كىرغا قارشى جەڭگە ئاتلىنىپتۇ. شىددەتلىك جەڭ بوپتۇ. ئېيتىلىشچە، كۆچمەنچى قەبىلىلەر شۇ چاغقىچە بۇنداق قاتتىق، بۇنداق دەھشەتلىك جەڭنى زادىلا كۆرمىگەنىكەن. دەسلەپتە ھەر ئىككى تەرەپنىڭ قوشۇنى بىر - بىرىگە يۈزمۈيۈز تۇرۇپ، يالىرىدىن توختىماي ئوق ياغدۇرۇپتۇ. كېيىن ئوقدانلاردا ئوق تۈگەپ، ئەسكەرلەر بىر - بىرى بىلەن كىرىشىپ كېتىپتۇ. نەيزىۋازلىق ۋە قىلىچۋازلىق راسا قىزىپتۇ. جەڭ ناھايىتى ئۇزاق داۋام قىلغان بولسىمۇ ھېچكىم جەڭ مەيدانىنى تاشلاپ كەتمەپتۇ. ئاخىرىدا ماساگىتلار ئىرانلىقلار قوشۇنىنىڭ كۆپ قىسمىنى قىرىپ تاشلاپتۇ، بىر كەم ئوتتۇز يىل سەلتەنەت تەختىدە ھۆكۈم سۈرگەن كىرنى ئۆلتۈرۈپتۇ.

جەڭ تۈگىگەندىن كېيىن تۇماريىس بىر تۈلۈمنى ئادەمنىڭ قېنى بىلەن تولدۇرۇپ، كىرنىڭ جەسىتىنى ئۆلۈكلەر ئارىسىدىن تېپىپ كېلىشنى بۇيرۇپتۇ. تۇماريىس ئۇنىڭ بېشىنى قان بىلەن تولدۇرۇلغان تۈلۈمغا سالىتۇ ۋە پادىشاھنىڭ جەسىتىگە غەزەپ ۋە نەپرەت بىلەن قاراپ، مۇنۇ سۆزلەرنى ئېيتىپتۇ:

— ئەي نامەرد، سەن دۇنيادا ھالال ياشاۋاتقان بىر ئايالنى مەككارلىق بىلەن ئوغلىنىدىن جۇدا قىلىپ، پەرزەنت داغىدا كۆيدۈردۈڭ. سەن ئۆمرۈڭ بويى قانغا تويمىدىڭ. مەن ئىچكەن قەسىمىمگە ئەمەل قىلىپ، سېنى قان بىلەن سۇغاردىم...

شراق:

ۋەتەن ئۈچۈن جان بەرسە ئەرزىيدۇ

قەدىمكى زاماندا دەريا بويلىرىدا كۆچۈپ يۈرۈپ تىرىكچىلىك قىلغۇچى ساك قەبىلىلىرىنىڭ بېشىغا ئېغىر كۈلپەت چۈشۈپتۇ. ئىران پادىشاھى دارا ئوتتۇرا ئاسىيانىڭ مۇنبەت يەرلىرىنى بېسىۋېلىش ئۈچۈن سان ـ ساناقسىز ئەسكەرلىرى بىلەن ئامۇ دەرياسىدىن ئۆتۈپ ساك ئۇرۇقىغا تەھدىت سالىتۇ. ساك ئۇرۇقىنىڭ ئاقساقاللىرىدىن سەكسىپەر، ئۇمەرگى، ئوماريس بىر ئورتاققا يىغىلىپ قانداق قىلىپ دۈشمەنگە تاقابىل تۇرۇش تۇغرىسىدا كېڭەش ئۆتكۈزۈپتۇ. شۇ چاغدا قىردا بىر ئادەم پەيدا بولۇپ ئۇدۇل ئاقساقاللار ئولتۇرغان يەرگە كەپتۇ.

ئۇ شراق ئىسىملىك بىر پادىچى يىگىت ئىكەن، شراق شۇنداق دەپتۇ:

ــ ئەگەر سىلەر مېنىڭ بالىچاقلىرىمنى ۋە نەۋرىلىرىمنى بېقىشنى ئۇستۈڭلەرگە ئالساڭلار، مەن ئۆز جېنىمدىن كېچىپ ئىران لەشكەرلىرىنى قىرىپ تاشلايمەن.

ئاقساقاللار ئۇنىڭ دېگىنىنى قوبۇل قىلىپ قەسەم قىلىشىپتۇ. شراق يېنىدىن ئۆتكۈر پىچىقىنى ئېلىپ ئالدى بىلەن قۇلاق ۋە بۇرنىنى كېسىپتۇ، ئاندىن پۈتۈن بەدىنىنى تىلىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇ گويا ئۆز ئۇرۇقىغا مەلئۇنلۇق قىلىپ سۈرگۈن بولغان ئادەم قىياپىتىدە دۈشمەن تەرەپكە يول ئاپتۇ.

شراق دارانىڭ قېشىغا بېرىپ، ئۆز قەبىلىداشلىرى ئۈستىدىن شىكايەت قىپتۇ. ئۇ دارىغا:

ــ ئەي شاھنشاھ، مەن سىزگە بولغان ئېتىقادىم تۈپەيلى مۇشۇ ئەھۋالغا چۈشتۈم. ئۇرۇقداشلىرىمغا: «بىز دارا ھەزرەتلىرىگە بويسۇنايلى» دەپ مەسلىھەت بېرىشىمگە ئۇلار مېنى باغلاپ رەھىمسىز ھالدا قۇلاق، بۇرنۇمنى كەستى، ھالىمغا يېتىپ ئۆچۈمنى ئېلىشقا ياردەم بېرىڭ! ــ دەپتۇ.

دارا شراقنىڭ بىچارە ئەھۋالىنى كۆرۈپ ئېچىنىپتۇ. دېگەنلىرىگە ئىشىنىپ جەڭگە تەييارلىق قىلىش پەرمانى چۈشۈرۈپتۇ. شراق پۇرسەتنى غەنىيمەت بىلىپ دارانىڭ ئالدىدا ئۆچمەس ئوت ۋە مۇقەددەس سۇ نامىدىن قەسەم ئىچىپ شۇنداق دەپتۇ:

ــ پادىشاھ ئالىيلىرى، مەن دۈشمەنلىرىمدىن ئۆچ ئېلىش ئۈچۈن جېنىمنى تىكتىم. ئۇلارنىڭ قانلىرى كۆز ئالدىمدا دەريا بولۇپ ئاقمىغىچە زادى توختىمايمەن. ساكلار دەل

بۇگۈن كېچە ئۇتاغلىرىنى بۇزۇپ، بالىچاقلىرى بىلەن سىلەر قوغلاپ يېتەلمەيدىغان ئۇ-
زاق جايغا كۆچۈپ كېتىشكە مەسلىھەت قىلىشقانىدى. ئەگەر خالىسىلا ئۆزلىرىنى ئۇلارنىڭ
ئالدىنى توسغىلى بولىدىغان جايغا باشلاپ بارىمەن. شۇندىلا ساكلارنىڭ يولىنى تو-
سۇپ، ئۇلارنى كېلىشى بىلەنلا تورغا چۈشكەن بېلىقتەك بىرىنى قويماي تۇتۇۋالىمىز. كە-
مىنە قۇلىڭىز پادىچىلىق قىلىش جەريانىدا يىلقىلارنى ئوتلىتىپ يۈرۈپ، ھەممە ياقنىڭ
ئەھۋالىنى بىلىۋالغانمەن. سىلىنى خالىغان يەرگە باشلاپ بېرىش بىمالال قولۇمدىن كېلە-
دۇ. بىراق سىلى يەتتە كۈنگە يېتىدىغان نان، سۇ غەملىۋېلىشلىرى كېرەك.

شىراقنىڭ بۇ سۆزلىرى ئاسان غەلىبىگە ئۆگىنىپ قالغان ئىرانلىقلارنى غەيرەتلەنـدۇ-
رۈپتۇ. دارا ئۇنى ئۆز قوشۇنىغا يول باشلىغۇچى قىلىپ تەينىلەپتۇ. قوشۇن يەتتە كۈنلۈك
سۇ ۋە ئوزۇق - تۇلۇك بىلەن يولغا چىقىپتۇ.

بىرىنچى كۈنى ئوتلاقتا مېڭىپتۇ. ئىككىنچى كۈنى قۇرۇغان ئوت - چۆپلەر ئاندا -
ساندا ئۇچراپتۇ. ئۈچىنچى كۈنى بايا‌ۋان باشلىنىپتۇ. ساكلارنىڭ ھامىسى ئاسىيا قۇياشى
كەلگۈندى باسقۇن-
چىلارنىڭ بېشىغا ئوت
يېغدۇرۇپتۇ. ئەسكەرلەرنىڭ
لەۋلىرى قۇرۇپ، ئەھۋال ئېغىرلىشىپ-
تۇ. ئىرانلىقلارنىڭ لەشكەربېشى رانا-
بات تاقىتى - تاق بولۇپ، مەنزىلگە
قانچىلىك قالغانلىقىنى شىراقتىن سوراپ-
تۇ. شىراق سوغۇققانلىق بىلەن مەنزىل-
گە يېقىنلىشىپ قالغانلىقىنى ئېيتىپتۇ.

بىراق سەپەرنىڭ يەتتىنچى كۈنىمۇ
ساكلاردىن دېرەك بولماپتۇ، راناسبات
ئالدانغانلىقىنى بىلىپ، غەزەپ بىلەن
شىراققا:

— ۋەدەڭگە ۋاپا قىلمىدىڭ
زاتى پەس ساك، ھەممە ياق چۆل -
بايا‌ۋان، بۇ يەرلەردە ئادەم
يۈرسە ئايىغى، قۇش ئۇچ-
سا قانىتى كۆيىدۇ-

دۇ. كۆرۈپ تۇرۇپسەنكى، بىزدە نە سۇ، نە ئوزۇق ـ تۇلۇك قالمىدى. بۇ مستەك قـ-
زىپ كەتكەن قۇملۇقتىن نە ئالدىڭغا، نە ئارقاڭغا بىر قەدەم بېسىش مۇمكىن ئەمەس،
سېنى ئۇلۇغ پادىشاھنى ئالداپ شۇنچە بىھىساب قوشۇننى ھالاكەت گىردابىغا ئېلىپ كـ-
لىشكە نېمە مەجبۇر قىلدى؟ ــ دەپتۇ.

شىراق لەشكەربېشىنىڭ قان تۆكۈلۈپ تۇرغان كۆزىگە تىكىلىپتۇ ۋە قاقاقلاپ كـۈ-
لۈپ:

ــ مەن يەڭدىم، يالغۇز ئۆزۈم پۈتۈن قوشۇننى يەڭدىم. جانىجان قەبىلەم ساكىلار
ۋە ئانا تۈپرىقىمنىڭ بېشىغا كەلگەن بالا ـ قازانىڭ ئالدىنى ئېلىپ، باسقۇنچى ئىران
لەشكەرلىرىنى ھالاكەتكە ئېلىپ كەلدىم. تۆت تەرىپىڭلارنىڭ ھەرقايىسسى يەتتە كۈنلۈك
يول، خالىغان يېرىڭلارغا كېتىڭلار، بەربىر ھەممىڭلار ئاچلىق ۋە ئۇسسۇزلۇقتىن ھالاك
بولىسلەر. مېنىڭ قېنىم بولسا مۇشۇ يەرگە تۆكۈلدۇ، ــ دەپتۇ.

شىراقنىڭ سۆزلىرى راناسباتنىڭ يۈرىكىگە نەيزىدەك قادىلىپتۇ. ئۇ شىراقنىڭ بېشىنى
قىلىچ بىلەن ئۈزۈپ تاشلاپتۇ. دارانىڭ ئەسكەرلىرى ساكىلارغا قارشى يۈرۈشنى توختـ-
تىپ، پاراكەندە بولۇپ كېتىپتۇ.

شىراقنىڭ قەھرىمانلىقى كىشىلەر قەلبىدىن مەڭگۈ ئورۇن ئاپتۇ.

سۇتۇق بۇغراخان:

كۆڭۈللەرنى ئاسراڭلار

سۇلتان سۇتۇق بۇغراخان زامانىدا قاراخانىيلار خانلىقى تازا گۈللەنگەن بولۇپ، ئەل
ئامان، تۇرمۇش پاراۋان، كۆڭۈللەر شادىمان ئىكەن. ئەل دانا ھەم ئادىل خاقانىدىن
مىننەتدار بولۇپ، ئۇ زاتنىڭ تەختىگە سەلتەنەت، تېنىگە ئامان ـ ئېسەنلىك تىلەيدىكەن.

شۇ زامانىدا شەھەردىن يىراق جايدا، تەكلىماكاننىڭ بىر بۇلۇڭىدا، تـوغراقلار سايـە
تاشلاپ تۇرغان كۆلنىڭ بويىدا بىر جۈپ ئاق كۆڭۈل بوۋاي ـ موماي ياشايدىكەن.
ئۇلار ئايدا ـ يىلدا بىرەر قېتىم ئۆتۈپ قالىدىغان مالچىلار ياكى سودىگەرلەردىن باشقا
كىشىلەرنى ئاساسەن كۆرمەيدىكەن. ئۇلار يىل بويى بىر توپ ئۆچكىسى،10ـ 20 تـو-
خۇسى ۋە كۆلدىكى بېلىقلىرىغا تايىنىپ كۈن ئالىدىكەن. قورۇسى ئالدىدىكى كۆل ئەتـ-
يازدا بوران دەستىدىن چاۋا ـ چاتقاللارغا تولۇپ كەتسە، كۈزدە توغراق غازاڭلىرى بـ-
لەن چۈمكىلىپ كېتىدىكەن. نېمە بولۇشىدىن قەتئىينەزەر ئۇلار بۇ كۆلنىڭ لاتقىسىنى چـ-

قىرىپ، ئەخلىتىنى سۈزۈپ ئاسراپ تۇرىدىكەن. چۈنكى، بۇ كۆل بۇ بىر پارچە زېمىننىڭ ئىگىسى بولغان بوۋاي - مومانىڭ ھەم ئۇلارنىڭ جان - جانىۋارلىرىنىڭ ھايات-يانچى ئىكەن.

كۈنلەرنىڭ بىرىدە بىر جاھانكەزدى سودىگەر ئۇلارنىڭ تەۋەلىكىدىن ئۆتۈپ قاپتۇ. ئاددىي سودىدىن كېيىن ئۇلار چاي ئىچكەچ پاراڭلىشىپتۇ. كۆپنى كۆرگەن گەپدان سودىگەر سۇلتان سۈتۈق بۇغراخاننىڭ ئالىيجاناب پەزىلەتلىرىنى ئاغزىغا تەگمەي تەرىپلەپ، بوۋاي بىلەن مومانىنى ھاياجانغا سېلىۋېتىپتۇ. ئەتىسى سودىگەر مالىلىرىنى تۆگىلىرىگە ئارتىپ يولغا راۋان بوپتۇ. سودىگەرنىڭ قارىسى يىتكەندىن كېيىن بوۋاي بىلەن مومانى ھويلىغا كىرىپ ساتما ئاستىدا ئولتۇرۇپ مۇڭدىشىپ قاپتۇ.

— بۇيۇك بۇغراخانىمىز مۇشۇ يەرلەردىن ئۆتۈپ قالغۇدەك بولسا ئوبدان بىر مېھمان قىلىۋالساق نەقەدەر ياخشى بولاتتى-ھە؟ — دەپتۇ بوۋاي.

— قارىسام بېلىقلارمۇ تازا يوغىناپتۇ. بېلىق كاۋېپى بىلەن ئوبدان كۈتۈۋالاتتۇق، — دەپتۇ مومايى.

— توغرا دەيسەن، — دەپتۇ بوۋاي، — بىزنىڭ بېلىقلارنىڭ گۆشىزە، پاھ، پاھ، پاھ...

— ئۇ خاقان ئادەتتە نېمە ئىچىدىغاندۇ؟ ئۇ كىشىنىڭ ئىچىدىغان سۈيى بىزنىڭ كۆلىنىڭكىدەك تاتلىقمىدۇ؟

— ئۇنى بىلمىدىم، ئەمما، ئالدىنقى ئاي توپتوغراقتا تويغا بارمىدىممۇ؟! ئۇ يەرنىڭ سۈيى ئاغزىمغا تېتىمايلا قالدى، قارا. ئۇچ كۈنگىچە كۆلمىزنىڭ سۈيىنى سېغىنىپ بولالمايلا قالدىم.

— بولمىسا، كۆلنىڭ سۈيىدىن بىر قاپاق ئېلىپ خاقانىمىزغا سوۋغا قىلساقمىكىنا؟!

— ھوي مومايى، بۇمۇ بولغۇدەك جۇمۇ!

شۇنداق مەسلىھەتلەر بىلەن ئۇلار بىر قاپاق سۇنى بۇغراخانغا ئاپىرىپ بەرمەكچى بوپتۇ. ئەل ئۆمرىدە شەھەر كۆرمىگەن بوۋاي بىر قاپاق سۇنى ئېلىپ ئۆشنىسىگە ئارتىپ قاراخانىيلارنىڭ ئاستانىسى قەشقەرگە قاراپ يولغا چىقىپتۇ. مومىيى ئاقيول تەلەپ ئۆيىدە قاپتۇ. بوۋاي ئون نەچچە كۈن يول يۈرۈپ قەشقەرگە ئىككى - ئۈچ كۈنلۈك يول قالغاندا قورال - ياراغلىق بىر توپ ئاتلىق كىشىلەر جاڭگالدىن چىقىپ ئۇنىڭ ئالدىغا كېلىپ توختاپتۇ. ئاتلىقلار ئوتتۇرىسىدىكى ئاق ئارغى-

ماقا مىنگەن، سۆلەتلىك ئوتتۇرا ياش كىشى دەل سۇتۇق بۇغراخان بولۇپ، بۇغراخان بىر قىسىم نۆكەرلىرى بىلەن شىكارغا چىققانىكەن. بۇ ۋاينى كۆرۈپ ئەجەبلەنگەن بۇغراخان ئاتتىن چۈشۈپ ئۇنىڭغا سالام بېرىپتۇ. بۇغراخان قىزىقسىنىپ بۇ ۋاينىڭ نەدىن كېلىپ، نەگە كېتىۋاتقانلىقىنى، نېمە ۋەجدىن ئۆزى يالغۇز سەپەر قىلىۋاتقانلىقىنى سوراپتۇ. بۇ ۋاي مەقسىتىنى بىرمۇبىر ئېيتىپ بېرىپتۇ.

بۇغراخان بۇ بۇ ۋاينىڭ تولىمۇ ئاق كۆڭۈل كىشى ئىكەنلىكىنى بىلىپتۇ-دە، ئۆزىنىڭ كىملىكىنى دېمەستىن:

— قاپىقىزدىكى سۇنى تېتىپ باقسام بولامدۇ بۇۋا؟ — دەپتۇ. بۇ ۋاي بۇغراخانغا قاپاقنى قوش قوللاپ سۇنۇپتۇ. بۇغراخان قاپاقنىڭ مەدىكىنى تارتىپ قاپاقنى ئاغزىغا يېقىن ئەكەلگەنىكەن، ئىچىدىن گۈپپىدە بەتبۇي پۇراق پۇراپتۇ. ھەممىنى چۈشەنگەن بۇغراخان بۇ ۋايغا مۇنداق دەپتۇ:

— ئۆزلىرى قەشقەرگە بارمىسلا، سەۋەبى شۇكى، بىر ھەپتە بولدى قەشقەردە ۋابا كېسىلى تارقىلىپ، قەشقەر ئاھالىسى شەھەرنى تاشلاپ ئەتراپقا قاچقىلى تۇردى. بىزمۇ شۇلارنىڭ جۇملىسىدىن. بۇغراخانمۇ نەچچە كۈن ئىلگىرى شەھەردىن چىقىپ كەتكەن. بىز پات ئارىدا خان بىلەن تېپىشمىز. سۇئغلىرىنى بىزگە ئامانەت قىلسلا. بىز تاپشۇرۇپ قويايلى. ئۆزلىرىمۇ بالدۇرراق ئۆيلىرىگە قايتىپ كېتىۋالسىلا، — دەپتۇ-دە، بۇ ۋايغا بىر جۇپ ئۆتۈك ۋە بىر خالتا قەنت - گېزەك بېرىپتۇ. نائىلاج قالغان بۇ ۋاي قاپاقنى قالدۇرۇپ، ئۆتۈكنى كىيىپ، قەنت - گېزەك خالتىسىنى ئۆشنىسىگە ئارتىپ ئۆيىگە قاراپ راۋان بوپتۇ. بۇ ۋاي كەتكەندىن كېيىن بۇغراخانىنىڭ ھەمراھلىرى ھەيران بولۇپ بۇغراخاندىن:

— سۇلتان ئالىيلىرىنىڭ بۇنداق يالغانىنى تۇقۇشىدىكى سەۋەب نېمىكەن؟ — دەپ سوراپتۇ.

سۇلتان سۇتۇق بۇغراخان ھەمراھلىرىغا قاراپ مۇنداق دەپتۇ:

— ئويلاپ باقتىڭلارمۇ؟ بۇ بۇ ۋاي جاھان كۆرمىگەن، ساددا، ئەمما يۇرتىكى تولىمۇ پاكىز كىشى ئىكەن. ئۇ كۆڭلىدە ئۆيىنىڭ يېنىدىكى كۆل سۇيىنى جاھاندا يوق نېمەت ھېسابلايدىكەن. مۇبادا ئۇ قەشقەرگە بېرىپ قالسا، تۇمەن دەريانى بىلەن قىزىل دەر-

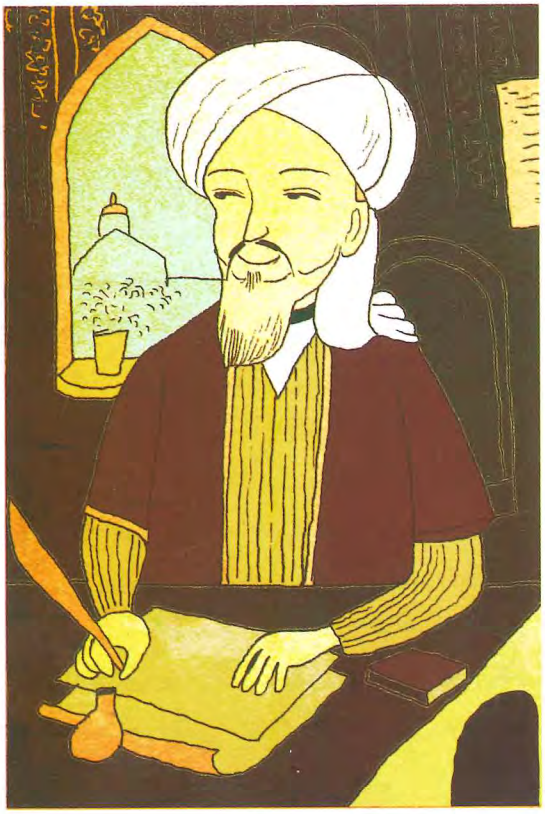
ياسدا جۇش ئۇرۇپ ئېقىۋاتقان غول سۇنى كۆرسە، ئۆزىنىڭ بەكمۇ ساددىلىق قىلغانلىقىنى چۈشىنىپ ئۆيلىپ قالدۇ. مەن ئۇنىڭ كۆڭلىنىڭ لەت بولۇپ قېلىشىنى خالىمىدىم. شۇڭا، بۇ بوۋاينىڭ ئۆز سوۋغىسىنى ئېسىل بىلگىنىچە خۇشال ھالدا يۇرتىغا قايتىپ كېتىشىنى توغرا تاپتىم، ــ دەپتۇ.

بۇغراخاننىڭ ھەمراھلىرى پۇقرانىڭ كۆڭلىنى ئۇلۇغ بىلىدىغان بۇ خىل ئالىيجانابلىقىتىن قاتتىق تەسىرلىنىپتۇ.

ئىبن سىنا:

ئەقىل كۆزۈڭ ئويغاق بولسا...

ئىبن سىنا دائىم «ئەقىل كۆزۈڭ ئويغاق بولسا، سەن بىلىمىدىغان ئىش بولماس» دەيدىكەن. ئىبن سىنانىڭ بۇ گەپلىرى كەڭرى تارقالغان بولغاچقا، باشقىلار دائىم ئۇنىسىناپ باقماقچى بولىدىكەن. شۇلاردىن بىرىدە شۇنداق دېيىلىدۇ:

بىر كۈنى بۇخارا ئەمىرى ئەبۇ ئەلى ئىبن سىنانىڭ ئۆيىدە سۆھبەتلىشىپ ئولتۇرۇپ، ئۇنىسىناپ كۆرمەكچى بولۇپتۇ. ئۇ خىزمەتچىلەرگە ئىبن سىنا ئولتۇرىدىغان كۇرسىنىڭ تۆت پۇتىنىڭ ئاستىغا تۆت تەڭگە باستۇرۇپ قويۇشنى بۇيرۇپتۇ. خىزمەتچىلەرمۇ ئەمرىنىڭ ئېيتقىنىنى بەجا كەلتۈرۈپتۇ. ئىبن سىنا ئۆيگە كىرىپ، ئۆز ئورنىغا ئولتۇرۇپتۇ ۋە ھەيران بولۇپ، ھەدەپ ھېلى ئېگىزگە، ھېلى پەسكە قاراۋېرىشكە باشلاپتۇ. بۇ چاغدا ئەمىر ئەبۇ ئەلى ئىبن سىناغا قاراپ:

ــ ئالىمىمىز نېمىگە بۇنچە ھەيران قالدىكىن، سەۋەبىنى بىلىشكە بو-

لۇرمۇ؟ ــ دەپتۇ.

ــ ھەيرانمەن، ــ دەپ جاۋاب بېرىپتۇ ئىبن سنا، ــ مېنىڭ ئورنۇم سەل ئېگىز-لەپ قالغاندەك ياكى ئاسمان تۆۋەنلەپ قالغاندەك قىلىدۇ.

ئەمىر بۇ گەپنى ئاڭلاپ، ئىبن سنانىڭ سەزگۈرلۈكىگە ناھايىتى قايىل بوپتۇ.

يەنە بىر ھېكايەتتە دېيىلىشىچە، ئەبۇ ئەلى ئىبن سنا ناھايىتى كۆپ كىسەللەرنى ئۆ-يىدە قوبۇل قىلار ئىكەن ھەم ھەر كۈنى كىسەللەرنىڭ كۆپلۈكىدىن ئۇلارنى كۆرۈپ ئۇلگۈرەلمەيدىكەن. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ ئۆزى ئولتۇرىدىغان قوبۇلخانىدىن كوچا تەرەپ-كە يىپ تارتىپ قويۇپتۇ. كىسەل كىلىپ، شۇ يېنى تۇتسا، ئىبن سنا يېنىڭ تىترىشىدىن ئۇنىڭ تومۇر سوقۇشىنى بىلىپ، نېمە كىسەل ئىكەنلىكىنى دەرھال ئېيتىپ بېرىدىكەن.

بىر كۈنى مەلۇم بىر خاتىپ ئىبن سنانى سناپ كۆرمەكچى بوپتۇ. ئۇ ئاچ مۇشۇكنى تۇتۇپ كىلىپ، بىر پۇتنى يېقا باغلاپ قويۇپتۇ. ئەبۇ ئەلى ئىبن سنا يېنى تۇتۇپ كۆ-رۈپ، ھەيران بولۇپتۇ ۋە ئويلانغان ھالدا شۇنداق دەپتۇ:

ــ بۇ كىسەل ئۆتكەن ھەپتە بەش مۇشۇك تۇغقان، ئۇنىڭ ئاچلىقتىن باشقا دەردى يوق. ئەگەر تېپىلسا، بەش چاشقان تۇتۇپ بېرىڭلار، بەك بولمىسا ئىككى چىشلەم گۆش بېرىڭلار، شۇنىڭ بىلەن ساقىيىپ كېتىدۇ.

بۇ گەپنى ئاڭلاپ تۇرغان ئادەملەرنىڭ ھەممىسى خوتۇنغا قاراپتۇ. ئۇنىڭ قوينىدا مۇشۇك بارلىقى، بۇ مۇشۇك راستىنلا ئۆتكەن ھەپتىدە بەشنى ئاسلانلىغانلىقى مەلۇم بولغاندىن كېيىن، كىشىلەر تېخىمۇ ھەيرانلىققا پېتىپتۇ. ئەبۇ ئەلى ئىبن سنانىڭ ئەقلىنىڭ ئىنتايىن ئۆتكۈرلۈكىگە چىن دىللىرىدىن قايىل بولۇپتۇ. چوڭ چاقچاق قىلىپ قويغانلىقى ئۈچۈن مۇشۇكنى قويىندا تۇتۇپ تۇرغان خوتۇن ئىبن سنادىن ئۆزىرە سوراشقا مەجبۇر بوپتۇ.

ئىبن سنانى باشقىلارنىڭ سناپ كۆرگەنلىكى ھەققىدە يەنە مۇنداق بىر قىزىق ھې-كايەتمۇ بار: بۇيۇك تېۋىپ ئىبن سنانى جىگەر كىسىلى بولۇپ قالغان بىر بىمارنى كۆ-رۈپ بېقىشقا تەكلىپ قىپتۇ. ئەمما ئىبن سنانىڭ ۋاقتى زىچ بولغانلىقى ئۈچۈن ئۇ «ئىال-دىمغا بىمارنىڭ تاماق قاچىسىنى ئېلىپ كېلىڭلار، شۇنىڭغا قاراپ كىسىلنى ئېنىقلايمەن» دەپتۇ.

ئۇلار ئىبن سنانىڭ ئېيتقىنى بويىچە قىلماقچى بوپتۇ. ئەمما ئالمىنى سناپ كۆرمەكـ-چى بولۇشۇپ، ئۇنىڭ ئالدىغا سىيرنىڭ تاماق قاچىسىنى ئېلىپ كېلىشىپتۇ.

ئىبن سنا ئىدىشنى قولىغا ئېلىپ تۇرۇپ كېتىپتۇ ۋە:

ــ ئاپلا، سلەرنىڭ بىمار ساماڭ يەپ قويۇپتىغۇ، ئېيتىڭلار، ساماندىن كۆرە كۆك ئوت يېسۇن، تۇزۇلۇپ كېتىدۇ، ــ دەپ جاۋاب بېرىپتۇ.

بىمارنىڭ ئۇرۇق ـ تۇغقانلىرى بۇ گەپتىن قاتتىق ئىزا تارتىپ كېتىپتۇ.

فارابی:

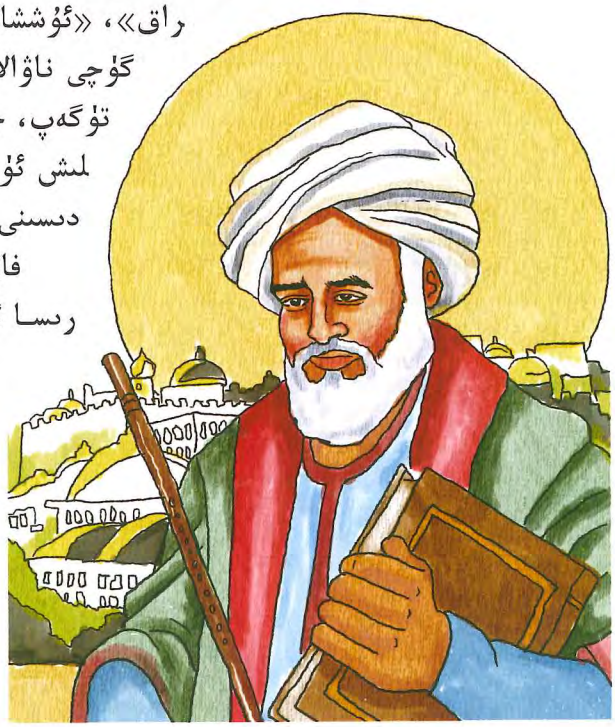
ئىنسان قەلبىنىڭ مۆجىزىسى

سىر ياقسىدىكى فاراب قىشلىقىنىڭ كىشىلىرىدىن مۇھەممەد جاھانغا مەشھۇر ئەھلى دانىشلاردىن ئىكەن. ئۇ ئىلمۇ ھېكمەت بابىدا ئارەستۇدىن كېيىنكى «ئىككىنچى ئۇستاز» بولۇپ، «ئەل فارابى» نامى بىلەن شۆھرەتلەنگەنىكەن.

ئەلقىسسە، ئۇ يۇنان سەپىرىدىن قايتىشىدا مىڭلاپ غارايىبات قاتارىدا بىر مۆجىزە ئېلىپ قايتىپتۇكى، ئۇنىڭ ئېتى نەي ئىكەن.

ئەپسۇسكى، ئۇستاز قايتىپ كەلگەندە، ئەلدە خۇشاللىقتىن ئەسەرمۇ قالمىغانىكەن. چۈنكى، پۇقرالارنىڭ كۆپچىلىكى، جۇملىدىن ئەلفارابىنىڭ يەككە ـ يېگانە جىگەر پارىسى ـــ ئاكسىمۇ بەلۇجىستان باسمىچىلىرىغا ئەسىرگە چۈشۈپ، ھەيدەپ كېتىلگەنىكەن.

ئۇستاز چەكسىز قايغۇ ـ ئىزتىراپ چېكىپ، نەي چېلىپ ناله قىپتۇ. ھەسرەتۇ ھىجران دەردىدە پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن كۈيلەپ «چۆلى ئىراق»، «ئۇششاق» دېگەندەك كۆڭۈللەرنى ئەزگۈچى ناۋالارنى ئىجاد قىپتۇ. ئاخىر ئۇ تاقىتى تۈگەپ، جىگەر پارىسى ـــ ئاكسىنى تىلىۋېلىش ئۈمىدىدە بەلۇجىستان شاھىنىڭ ئوردىسىنى كۆزلەپ يولغا راۋان بوپتۇ.

فارابى بەجۇلىستانغا يېتىپ كەپتۇ. قارىسا ئۇ دەرگاھ بەئەينى جەھەننەمگە ئايلانغان، پەلەك گۈمبىزىنى ئاھۇ ناله سادالىرى قاپلىغان بولۇپ، ئۇستازنىڭ ئاكىسى قاتارى سانىسىز ئەسىر ـ قۇللار پۈتۈن ئىسسىقتا قارا تەرگە چۆمۈپ ئىشلەۋاتقانىكەن. ئۇستاز كۆز ئالدىدىكى ئادالەتسىزلىككە ۋە ئىنسان قەدرىنىڭ شۇ قەدەر دەپسەندە

بولۇۋاتقانلىقىغا چىدىماي، ئۆزىنى ئۇنتۇغان ھالدا قامچىسىدىن قان تامچىۋاتقان سەركار (ئىشىبشى، نازارەتچى)نىڭ ئالدىغا بېرىپ:

— شۇنچە كىشىنى ئازابلاش ھېسابىغا نېمە بىنا قىلىۋاتىسىلەر؟ — دەپ سوراپتۇ.

— شاھىمىز جاھاننىڭ سەككىزىنچى مۆجىزىسىنى بەرپا قىلماقچى، — دەپتۇ سەركار مەغرۇر سۆزلەپ، — سەن بىر جاھانكەشتى دەرۋىش ئوخشايسەن، شەۋكەتلىك شاھىمىزغا دۇئا قىل.

ئۇستاز ئۆرۈلۈپلا بېرىپ ئەسىرلەرنىڭ ئارىسىغا كىرىپ كېتىپتۇ.

بىر تېرە - بىر ئۇستىخان بولۇپ قالغان ماجالسىز ئەسىرلەر يىراقتىن تاش - توپا ئەكىلىپ، ئېگىزلىككە ئاچقىدىكەن. ئۇلار ئاچ - يالىڭاچلىقىغا ۋە تەنلىرىنى يارا - چاقا قاپلاپ كەتكىنىگە قارىماي، ئەتىگەندىن كەچكىچە تىنمىسىز ئىشلەيدىكەن؛ كېچىسى بولسا پاشا - چۈشىنگە تالىنىدىكەن. تېخىمۇ يامىنى، بۇ ۋەتەنسىز بىچارىلەر ئارىسىدا نامەلۇم بىر ۋابا تارقالغانىكەن. بۇ ئاپەتنىڭ نە سەۋەبىنى، نە داۋاسىنى ھېچكىم بىلمەيدىكەن. ئەسىرلەرنىڭ ئېغىر ئەمگەك ھەم ئاپەت ئازابىدىن تۇركۈملەپ قىرىلىپ كېتىۋاتقانلىقىدىن ساراسىمگە چۈشكەن شاھنىڭ كاللىسىدا: «قۇللار قىرىلىپ كەتسە، سەككىزىنچى مۆجىزىنى كىم بىنا قىلىدۇ؟ مەن شان - شۆھرەت قازىنىشىم، جاھانغا نام قالدۇرۇشۇم كېرەك» دېگەن ئوي پەيدا بوپتۇ.

شۇنىڭدىن كېيىن شاھ ئەسىرلەرگە ئازراق شەپقەت قىلىپ، ئۇلارنىڭ يېمەك - ئىچمەكىنى كۆپەيتىپتۇ؛ سەركارلارغا ئەسىرلەرنى كەلسە - كەلمەس ئۇرۇپ قىينىماسلىقىنى جېكىلەپتۇ. ئەمما، ئەھۋالدا قىلچىلىك ياخشىلىنىش بولماپتۇ.

ئۇستاز ئۇ مىسكىنلەر بىلەن ئۇزاققىچە ھەمدەرد بولۇپ بىللە يېتىپ - قوپۇپ يۈرۈپتۇ. بىر كۈنى ئۇنى سەركار كۆرۈپ قېلىپ:

— ئەي مۇساپىر، سەن ھېچبىر دەرۋىشكە ئوخشىمايدىكەنسەن. زادى كىمسەن، قانداقسىگە بۇ دوزاخنى خالاپ قالدىڭ؟ — دەپ سوراپتۇ.

— مەن ئەلفارابىمەن، — دەپتۇ ئۇستاز.

سەركار بۇ سۆزدىن چۆچۈپ، كۆزلىرى چەكچىيىپ، تىترىگىنىچە ئارقىسىغا يېنىپتۇ. شۇ كۈنى شاھ نۆۋكەرلىرىنى ئەۋەتىپ، فارابىنى ئۆز ھۇزۇرىغا تەكلىپ قىلىپ كەپتۇ. ئۇستاز ئەركانى دۆلەتنىڭ ھەشەمەتلىك سارايلىرىدا نەچچە چاقىرىم پايانداز بىسىپ ئۆتۈپ، بەلۇجستان شاھنىڭ ھۇزۇرىغا يېتىپتۇ. شاھ سۈرمىدەك قارا ساقاللىق، زەرلىك تون كىيگەن، ئالتۇن تاج تاقىغان، كېلىشكەن، ياشقىنا بىر يىگىت ئىكەن. ئۇ تەختىدىن چۈشۈپ ئەلفارابىنىڭ ئىستىقبالىغا كەپتۇ ۋە:

— مەملىكىتىمىزگە قەدەم تەشرىپ قىلغىنىڭىزدىن تولىمۇ مەمنۇنمىز، ئەمما نېمىشقا كەلگىنىڭىزنى بىزگە بۇرۇنراق مەلۇم قىلمىدىڭىز؟ — دەپتۇ.

ھۆلازىملار شاھنىڭ ئىشارىسى بىلەن ئۇستازنىڭ ئايىغىغا بىر تاۋاق ئالتۇن تۆكۈپتۇ.

ئەمما، ئۇستاز ئۇنىڭغا پىسەنت قىلماپتۇ. ئۇ مۇنداق شاھانە «مۇرۇۋەت»لەرگە كۆپ نائىل بولغانىكەن.

— نېمىگە چاقىردىڭىز، شاھ؟ — سوراپتۇ ئۇ ئاددىيلا.

ھېچبولمىغاندا «شەۋكەتلىك شاھنشاھ»، «شاھى جاھان» دەپ ئۇلۇغلاشلارغا ئۆگەنگەن شاھ فارابىنىڭ پەرۋاسىز مۇئامىلىسىدىن قىلچىلىكمۇ غەزەپلەنمەستىن:

— ئەي ئۇستاز، بىزنىڭ سادىق قوللىرىمىزنىڭ بېشىغا ۋابا كەلدى، ئۇلار قىرغىن بولۇپ كېتىۋاتىدۇ. سىز ئۇنىڭ داۋاسىنى تېپىپ، ئاپەتكە بەرھەم بەرسىڭىز، — دەپتۇ خىجىلا يوغان بىر چەم خالتىغا قاچىلانغان تىللانى فارابىنىڭ ئايىغىغا ئۆز قولى بىلەن تاشلاپ.

— بۇ قولۇمدىن كەلمەيدۇ، شاھ، — دەپتۇ فارابى.

— نېمە؟ — دەپتۇ غەزەپلەنگەن شاھ تىترىگىنىچە بېرىپ تەختىگە ئولتۇرۇپ، — ئەجەبا سېنىڭ ئىلمۇ پەزىلەت بابىدىكى شۆھرىتىڭ، «ئىككىنچى ئۇستاز»لىقىڭ يالغانمىدى؟ سەن بۇ ئاپەتنىڭ قەيەردىن كەلگىنىنى ۋە قانداق ئاپەت ئىكەنلىكىنى زادى بىلەمەسەن؟

— بىلىمەن شاھ، لېكىن ئۇنىڭغا داۋا قىلىش قولۇمدىن كەلمەيدۇ.

— كىمنىڭ قولىدىن كېلىدۇ؟

— بۇ پەقەت سىزنىڭ قولىڭىزدىنلا كېلىدۇ.

شاھ تەختتىن چاچراپ تۇرۇپ، ساراي ئەھلىگە:

— ئۇستازى سانىي سارايدا قالدۇ، ئۇنىڭغا تەتىلا تون كىيگۈزۈلسۇن! — دەپ پەرمان چۈشۈرۈپتۇ، ئاندىن فارابىدىن سوراپتۇ:

— خوش، ئۇستاز، بۇ قانداق ئاپەتتۇر ۋە بىز بۇنى قايسى يوسۇندا داۋالىيالايمىز؟

— بۇ سېغىنىش، پىراق دەردىدۇر، شاھ. بۇنىڭ داۋاسى ئۇلارنى ئۆز ۋەتىنىگە قايتۇرۇشتۇر. شۇندىلا ئۇلار تىرىك قالىدۇ، ئەكسىچە بولسا داۋاملىق قىرىلىدۇ، — دەپتۇ ئەلفارابى.

— سەن دانىشى سۇخەندانسەن، ئورۇنسىز ھەزىل - چاقچاق قىلىۋاتسەن، ھېچقىسى يوق، بۇنىڭمۇ قەدىرىگە يېتىمىز. ئەمما بىلگىنكى، ھازىر سۆزىنىڭ راستى بىز ئەسىرلەرنى ئۆز ۋەتىنىگە قايتۇرمايمىز. ئۇنىڭدىن كۆرە ئۇلارنىڭ قىرىلىپ تۈگىگۈچە مۇشۇ يەردە مېھنەت قىلىپ تۇرغىنى بىز ئۈچۈن ئەۋزەل، — دەپتۇ شاھ.

— بۇنى بىلىمەن، ئەمما كېسەل شۇ ۋە مەن دېگەندىن ئۆزگە داۋاسى يوق، — دەپتۇ فارابى.

شاھنىڭ غەزىپى تېشىپ:

— بۇنى يوقات، ئايىغىغا كىشەن سېلىپ، قوللۇقتا تاشلا! — دەپ ۋارقىراپتۇ.

شۇنداق قىلىپ، «ئىككىنچى ئۇستاز» شاھ ساريىدىن قۇل بولۇپ قايتىپ، كىشىلىرىنى تەسلىكتە سۆرەپ يۇرگەن مىڭلىغان ماجالسىز ئەسىرلەر ئارىسىغا قوشۇلۇپتۇ.

كۈنلەر، ئايلار ئازاب - ئوقۇبەتتە ئۆتىۋېتىۋ. ئاچ - يالىڭاچلىق، زۇلۇم جېنىدىن ئۆتكەن ئۇستاز بىر ئاخشىمى قويىندىن نېيىنى ئېلىپ كۈيلەشكە باشلاپتۇ. قۇلاقلىرى كەشىلەرنىڭ يېقىمسىز جارانى - جۇرۇڭلىرىدىن پۈتكەن ئەسىرلەر يېقىملىق نەي ناۋاسىنى ئىشىتىپ، ۋۇجۇدىغا ماغدۇر كىرگەندەك ھېس قىلىشىپتۇ... نەيدىن چىقىقان يېقىملىق كۈيلەر گاھ گۈل بەرگلىرىنى سۆيگەن باھار شامىلىدەك، گاھ يىراقلاردىن تارالغان خۇش خەۋەر ساداسىدەك ئۇلارنىڭ تۇنجۇققان تۇيغۇلىرىنى قوزغاپ نېمىگىدۇر تەلپۈندۈرەر، ھەركىمنىڭ يۈرەك قېتىدىكى مۇڭلۇق تۇيغۇلىرىنى ھېكايە قىلار ئىكەن.

شۇنىڭدىن كېيىن ئەسىرلەر ھەر ئاخشىمى نەينىڭ مۇڭلۇق ساداسىنى زەن قويۇپ تىڭشايدىغان بوپتۇ. كۈيلەرنىڭ دەردلىك ئەۋجى دىللارنى تىلغار ئىكەن.

ئادەتتە كۆپچىلىك كۈي تىڭشىغاندا، بىغۇبار دەردلىك قەلب ئەينىكى ھېلىلا سۇنۇپ پارە - پارە بولۇپ كېتىدىغاندەك، تاڭغىچە ئۇنچىقماي ئولتۇرىدىكەن. ئەمما، بەزىدە كىمدۇر «ئاھ» تارتىپ قويىدىكەن. بىر چاغدا شۇ «ئاھ» سۆكۈناتنى بىتچەت قىلۋېتىپتۇ.

— دولقۇنلار، — دەپ پىچىرلاپتۇ كىمدۇر بىرى.

— ئوتلاقلار، — دەپتۇ بىراۋ.

— زەڭگەر گۈمبەزلەر!

بۇ گەپلەردىن نېمىنىدۇر ھېس قىلغان ئۇستاز «پېشۋاري دىيار» دېگەن ئۇزۇن ۋە دەردلىك كۈينى چېلىشقا باشلاپتۇ.

— بۇ بىزنىڭ سەيھۇنىمىزغۇ، — دەپتۇ بىرى كۈي ئاخىرلاشقاندا.

— چېلىڭ ئۇستاز! بۇ كۈي بىزنىڭ فاراب باغلىرىنى نامايان قىلدى!

— چېلىڭ، ئۇستاز!

بۇ سادالار فارابىغا ناله - پەريادتەك ئاڭلىنىپتۇ. ئەمما، كېيىنچە ئەسىرلەر فارابىدىن: «يۇرتىمىزنى نامايەن قىلىڭ، ئۇستاز!» دەپ ئىلتىماس قىلىدىغان بوپتۇ. ھەر ئاخشىمى نەي ساداسى ياڭراۋېرىپ ئەسىرلەرنىڭ يۈزلىرىگە قان يۈگۈرۈپتۇ. ئۇلار كۈي گۈزەللىكىدە نامايان بولىدىغان ۋەتەنگە كۆنۈپتۇ. ئەمدىلىكتە ئۇلار يىغلىشىدىكەن، كۈلۈشىدىكەن، خىيال سۈرۈشىدىكەن... ئاخىر ئاپەت — ۋابا تۇگەپتۇ.

جاھانغا سەككىزىنچى مۆجىزىسى بىنا بولدىمۇ - يوق، بۇنى راۋىيلار بىلمەيدىكەن. ئەمما، ئىنسان قەلبىدىكى گۈزەللىك تۇيغۇسىنىڭ مۆجىزىلەر مۆجىزىسى ئىكەنلىكى، ئىنسان ئۇنىڭسىز ئىنسان ئەمەسلىكى سىر بولمىسا كېرەك.

بېرۇنى:

ئىلىمنى بايلىق مەنبەسى قىلىۋالما

بېرۇنى ۋاقتىنىڭ بىر قىسمىنى تاغلاردا مەدەنلەرنى قىدىرىپ تېپىش، ئۇلارنى تەتقىق قىلىش، ئۇلارنى ئۆگىنىش بىلەن ئۆتكۈزىدىكەن. قىلىۋاتقان ئىشىغا شۇنچىلىك بېرىلىپ كېتەر ئىكەنكى، يېنىدا قانچىلىك ئادەم بولسىمۇ، خۇددى ھېچكىم يوقتەك خاتىرجەم ئىشلەۋېرىدىكەن. ئاياغلىرىنى تاشلار قاپارتىۋەتسىمۇ، چارچاشنىڭ نېمىلىكىنى بىلمەيتاغمۇتاغ يۈرگىنى يۈرگەنىكەن. كۈنلەردىن بىردە ساراي ئالىملىرىدىن بىر نەچچىسى بېرۇنىنىڭ تاغ سەپىرىگە ھەمراھ بولۇشۇپتۇ. بېرۇنى قىدىرىپ يۈرۈپ، بىر تاشنى كۆرۈپ قاپتۇ. سىنچىلاپ قارىسا، تاش ئاشۇ يەردە ئىنتايىن كۆپ ئالتۇن بارلىقىدىن بېشارەت بېرىپ تۇرغۇدەك. ھەمراھلىرىغا قاراپ، بۇ يەردە ئالتۇن بارلىقىنى ئېيتاي دېسە، بۇنىڭسىزمۇ بىر - بىرلىرى بىلەن تالىشىپ - تارتىشىپ، بىرى ئىككىنچىسىنى ئۆلتۈرەلمەيتۇرگەن، قانداق قىلىپ بولمىسۇن بېيىشنىڭ، مال - دۇنيا يىغىشنىڭ سەۋداسىغا كىرىپ قالغان ھەمراھلىرى ئالتۇننى تالىشىپ، بوغۇشقىچە باردىغانلىقىنى ئويلاپتۇ. «ياخشىسى، بۇ يەردىن كېتەيلى» دېگەنلەرنى كۆڭلىدىن ئۆتكۈزۈپتۇ-دە، ئەتراپىدىكىلەرگە قاراپ:

— بۇ جاي خاسىيەتسىزدەك تۇرىدۇ، مەن قان ھىدىنى سېزىپ تۇرىمەن. بۇ يەردىن تېزلا كېتەيلى، — دەپتۇ.

— نېمىشقا؟ بىرەر سىر بايقىدىڭىزمۇ؟ نېمە ئۈچۈن ئەنە ئاۋۇ تاشلىۋېتىلگەن تاشقا بىرھازا قاراپ تۇرىسىز، كېيىن بىردىنلا كېتىشنىڭ گېپىنى قىلىپ قالىسىز؟ — دەپ

سوراپتۇ ھەمراھلىرىدىن بىرى.

— ھەئە، تېز كەتمىسەك بولمىدى. مەن قان ھىدىنى سېزىپ تۇرۇپتىمەن. بىكاردىن - بىكارغا نابۇت بولمايلى يەنە. مەن كۆرگەن تاش ئادەتتە يەر تەۋرەش ئالدىدا كۆچىدىغان تاش پارچىسىغا ئوخشايدىكەن. يەر تەۋرىدىمۇ، بۇ تاغلار بىر - بىرىگە ئۇرۇلۇپ، شۇنداق دەھشەتلىك ئىش يۈز بېرىدۇكى، بىرەرىمىزمۇ ئامان قالمايمىز. كىم قالسا قېلىۋەرسۇن، مەن كەتتىم.

بېرۇنى شۇنداق دەپتۇ-دە، تېزلا مېڭىپ كېتىپتۇ. «ئۇلۇغ ئالىم بىر نەرسىنى بىلگەن گەپ، شۇڭا شۇنداق دەۋاتىدۇ» دەپ باشقىلارمۇ قېچىپ كېتىشىپتۇ.

بېرۇنى شۇنداق يول بىلەن ئاچ كۆز كىشىلەرنىڭ تىللا تالىشىپ، ئاچ بۆرىدەك بىر - بىرلىرىنى يەپ تاشلاشلىرىغا يول قويماپتۇ...

ئەللامە دائىم «ئىلىم بىلەن مال - دۇنيا ھەرگىز كېلىشەلمەيدۇ، كىمكى ئىلىمنى بايلىق مەنبەسى قىلىۋالسا، ئۇ ئۇزاققا بارمايدۇ، يېرىم يولدا ھالاك بولىدۇ» دەر ئىكەن.

يۈسۈپ خاس ھاجىپ:

يامانلارغا ياخشىلىق تىلە

كۈنلەرنىڭ بىرىدە يۈسۈپ خاس ھاجىپ يولدىن ئۆتۈپ كېتىۋېتىپ، بىر يىگىتنىڭ ھاراق كەيپى بىلەن ئانىسىنى ھاقارەتلەۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ، ياقىسىنى تۇتقان ھالدا:

— ئەي پەرۋەردىگار، بۇ يىگىتنى ھايۋانلىقىتىن ئادەمىيلىككە قايتۇرغايسەن. ئۇنىڭ كۆڭلىگە ئىنساب، دىيانەت ئاتا قىلغايسەن! — دەپتۇ.

بۇ چاغدا يۈسۈپ خاس ھاجىپنىڭ يېنىدا كېتىۋاتقان يەنە بىراۋ مۇنداق دەپتۇ:

— مۆھتەرەم ئۇستاز، ئۇنىڭ ئىككى كاچات ئۇرماي، ئۇنىڭ ئىنسابىنى تىلىگەنلىرى نېمىسى؟

يۇسۇپ خاس هاجىپ ئۇنىڭغا شۇنداق دەپتۇ:

— ئانىسىنى هاقارەتلىگۈچى ئادەم ئەمەستۇر. هازىر ئۇ هايۋانغا ئايلانغان، ئۇنىڭغا قىلغان نەسىھەت قۇمغا سىڭىلگەن سۇ. ئۇنىڭغا كاچات سىلىش قاراپ تۇرۇۋىلا مىخقا ئۇسكەنلىكتۇر. ئۇنىڭغا ئىنساب تىلمەكتىن باشقا نە ئامال؟ ئۇ كەيپىتىن يانغاندا پۇشايمان يەپ، ئادەمىيلىك يولىنى تاپسا ئەجەب ئەمەس.

مەھمۇد كاشغەرىي:

خورىماس بايلىق

مەھمۇد كاشغەرىيگە ئىخلاسمەن كىشىلەردىن بىرى ئالىمنىڭ هۇزۇرىغا كېلىپ:

— مەن دەرگاهى هەقتىن دائىم ناهايىتى كاتتا نەرسىنى سورايمەن ۋە سېنىڭ دەرگاهىڭدىن ئاز نەرسە تەلەپ قىلغۇچىلارنىڭ كۆزى كور بولسۇن دەيمەن، — دەپتۇ.

مەھمۇد كاشغەرىي ئۇ كىشىدىن:

— سېنىڭ دەرگاهى هەقتىن سورىماقچى بولغان كاتتا نەرسەڭ نېمە؟ — دەپ سوراپتىكەن، ئۇ كىشى ئىخلاسمەن كىشىلەر تەرىپىدىن «هەزرىتى مولالام تېغى» دەپ ئاتالغان تاغنى كۆرسىتىپ:

— مېنىڭ سورايدىغىنىم جانابىرىنىڭ ئالدىدىكى مۇشۇ تاغنى قېپقىزىل ئالتۇن قىلىپ بەرسە دېگەن ئىلتىجا ئىدى، — دەپتۇ. مەھمۇد كاشغەرىي بۇنى ئاڭلاپ مىيىقىدا كۈلۈپ قويۇپتۇ.

ئارىدىن بىرنەچچە يىل ئۆتكەندىن كېيىن هېلىقى ئىخلاسمەن ئۆزىنى بىر كىشىگە يۆلەتكەن هالدا يەنە ئالىمنىڭ هۇزۇرىغا كىرىپ كەپتۇ. سالام ـ سەھەتتىن كېيىن ئۆز ئەهۋالىنى بايان قىلىپ، كۆزىنىڭ خىرە بولۇپ قالغانلىقىدىن زارلاپ هۆكرەپ

يىغلاپ كېتىپتۇ. مەھمۇد كاشغەرىي ئۇ كىشىگە تەسەللى بەرگەندىن كېيىن سۆزىنى داۋاملاشتۇرۇپ:

— جانابى ئاللا بىزگە يەتتە ئەزادىن ئىبارەت بۇ تۇغمەس بايلىقنى بەردى. ئۇنىڭ چۈشىنىپ يېتىشكە تېخى سەن-بىزنىڭ ئەقلىمىز كەملىك قىلىدۇ. ئەگەر ئاللا بىزگە بەرگەن بۇ بايلىقنى جايىدا ئىشلەتسەك، دۇنيادىكى ھەممە تاغلارنىڭ ئالتۇنغا ئايلانغانلىقىدىنمۇ چوڭراق بايلىققا ئېرىشكەن بولاتتۇق. سەن تەلەپ قىلغان مۇشۇ تاغنىڭ ئارزۇيىڭدەك ئالتۇن بولغىنىدىن كۆرە، كۆزۈڭنىڭ زەپفىل بەسەر (كۆز ئاجىزلىق كېسىلى) بولمىغىنى خوپراق ئىدى، — دەپتۇ. ئىخلاسمەن:

— مەن ئاللاغا دۇئا قىلىپ، ئۇنىڭدىن نېمەت سورىسامۇ، مېنىڭ كۆزۈمنى ئەما قىلىپ قويامدۇ؟ بۇ قانداق ئادالەت؟! — دەپ زارلىنىپتۇ. مەھمۇد كاشغەرىي ئۇنىڭغا جاۋابەن:

— سېنىڭ دۇئالىرىڭنى ئاللا يەردە قويماي ئىجابەت قىلدى ۋە ئادالەتنى زاھىر قىلدى. سەن بىرىنچى دۇئايىڭدا تاغنى ئالتۇن قىلىپ بېرىشنى ئۆتۈنگەنسەن، ئۇنىڭدىنمۇ كاتتىراق بايلىق — تېنىڭنىڭ ساقلىقىنى بېرىپ، ساڭا مەرھەمەت ۋە ئېھسان ئاتا قىلدى. سەن بۇنىڭغا شۈكۈر قىلماي خەسىس دۇنيا ئارزۇسىدا بولدۇڭ. ئىككىنچى دۇئايىڭدا ئاز نەرسە سورىغۇچىلارنىڭ كۆزى كور بولسۇن، دېگەنىكەنسەن، مانا ئۇمۇ ئىجابەت بوپتۇ. چۈنكى دەرگاھى ھەقنىڭ نەزىرىدە تاغلارنى ئالتۇن قىلماقتىن ئاز نەرسە بولامدىكىن؟ ئەگەردە سەن مەندىن: «خۇداغا دۇئا قىلىشىمغا مەسلىھەتچىز نېمە؟» دەپ سورىغان بولساڭ، مەن ساڭا: «خۇدا ئىمانىمنى مۇستەھكەم، ئىلمىمنى زىيادە قىلغىن، تەن سالامەتلىك ۋە رىزقىمنى يەتكۈدەك بەرگىن!»دەپ دۇئا قىلغىن دېگەن مەسلىھەتنى بەرگەن بولار ئىدىم، — دەپتۇ.

سۇلتان مەلىكشاھ:

خەلقنىڭ دىلى ئادالەتتىن سۆيۈنىدۇ

ئۆتكەنكى زاماندا سۇلتان مەلىكشاھ سەلجۇقى دېگەن بىر پادىشاھ ئۆتكەنكەن. ئۇ بىر كۈنى زىندەرۇد ئېقىنى بويىدا شىكار قىلىۋېتىپ ئىستىراھەت ئۈچۈن كۆكلەمزارغا چۈشۈپتۇ، ئۇنىڭ خادىملىرىدىن بىرى كەنتتىكى ئېرىق لېۋىدە ئوتلاپ يۈرگەن بىر كالىنى كۆرۈپ، ئۇنى ئۆز ئادەملىرىگە تۇتتۇرۇپ كېلىپ، ئۇلتۇرۇپ، گۆشىنى كاۋاپ قىلىپ

يەپتۇ. كالىنىڭ ئىگىسى شۇ جايدا ئولتۇرۇشلۇق بىر تۇل خوتۇن بولۇپ، ئاشۇ كالىنى سېغىپ سۈتىنى سېتىش ئارقىلىق تۆت بالىسىنى بېقىپ كۈن ئۆتكۈزىدىكەن. ئۇ خوتۇن بۇ ئەھۋالدىن خەۋەر تاپقاندىن كېيىن، يىغلاپ بەھوش بولۇپتۇ. ھوشىغا كەلگەندىن كېيىن ھېلىقى پادىشاھ ئۆتىدىغان يولدىكى كۆۋرۈكتە ساقلاپ ئولتۇرۇپتۇ. پادىشاھ دۆلەت ئەر-بابلىرى بىلەن يېتىپ كېلىۋاتقاندا ھېلىقى خوتۇن ئورنىدىن تۇرۇپ، شاھنىڭ ئالدىنى توسۇپ ئەھۋال ئېيتماقچى بولغانىكەن، كالىنى ئۆلتۈرگەن خادىم ئۇ بىچارىنى ئۇرۇپ ھەيدىۋەتمەكچى بولۇپتۇ.

— توسما، — دەپتۇ سۇلتان مەلىكشاھ، — بۇ ئاجىز بىچارە كۆرۈندۇ. سۆزىنى ئاڭلاپ باقايلى، زۇلۇمغا ئۇچرىغۇچىلار جۇرئەتلىك ۋە تىلى ئۆتكۈر كېلىدۇ.

ئايال ئەرز تىلىنى ئېچىپ دەپتۇكى:

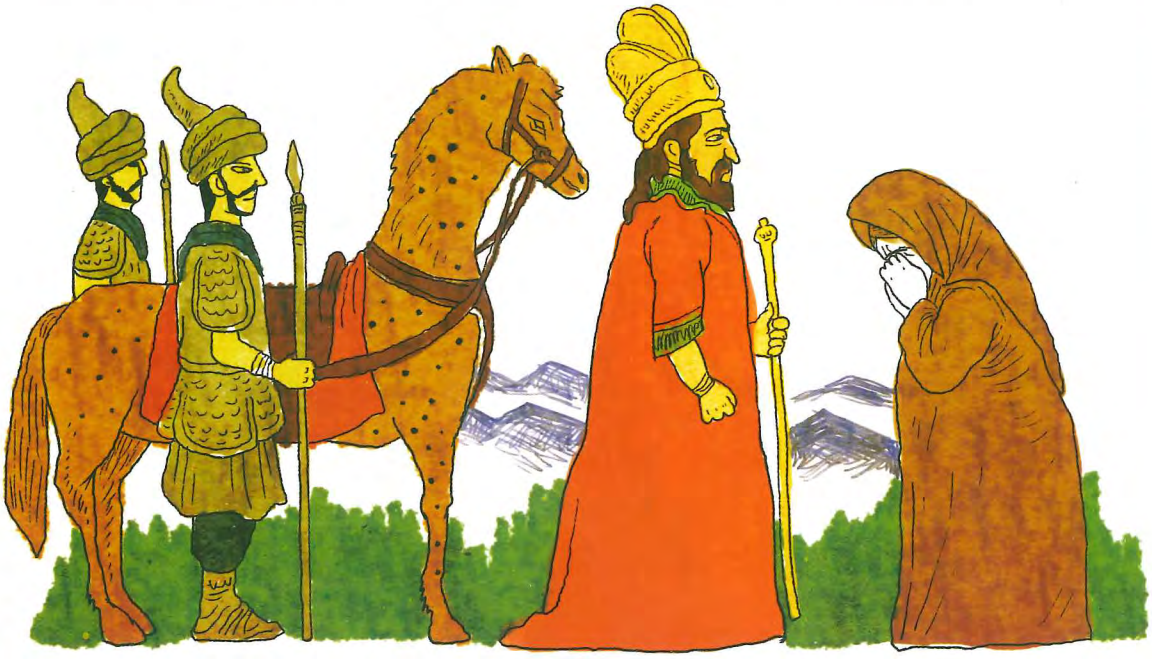
— ھەي ئالىپ ئارسلانخانىڭ ئوغلى، ئەگەر سىز بۇ زىندەرۇد دەريا-سىنىڭ كۆۋرۈكىدە دادىمغا يەتمىسىڭىز، قىيامەت كۈنى سىرات كۆۋرۈكى ئۈستىدە ئاداۋەت قولۇمىنى ياقتۇرىدىن ئالماسمەن. قايسىبىرىنى ئىختىيار قىلسىز، ئويلاپ كۆرۈڭ.

ئۇ خوتۇننىڭ سۆزىنىڭ ھەيۋىتىدىن سۇلتان دەرھال ئاتتىن چۈشۈپ پىيادە بولۇپتۇ.

— ھەي ئانا، — دەپتۇ سۇلتان ئۆتۈنۈپ، — مېنىڭ ئۇ كۆۋرۈك ئۈستىدە جاۋابكار بولۇشقا تاقىتىم يوق. ھازىر ئېيتىڭ، كىمنىڭ زىيانكەشلىكىگە ئۇچرىدىڭىز؟ مەن دادىڭىزغا يېتىمەن.

خوتۇن:

— ئەي پادىشاھ، بايىاتىن سىزنىڭ ئالدىڭىزدا ماڭا ئازاب قامچىسىنى كۆتۈرگەن

مۇشۇ خادىمىڭىز مېنىڭ تىرىكچىلىك بۇلىقىمنى زۇلۇم تۈپراقلىرى بىلەن تولدۇردى. يېتىم باللىرىم ۋە مەن ئاجىزەنىڭ تىرىكچىلىك دەسمايىمىز بولغان بىر كالامنى ئۆلتۈرۈپ، ئۆزىنىڭ غىزاسى ئۈچۈن كاۋاپ قىلدى. ياق، ئۇ كالىنى ئەمەس، مەن بېچارىنىڭ يۇرەك ـ باغرىنى كاۋاپ قىلدى، ـــ دەپتۇ.

پادىشاھ بۇ تۇل خوتۇننىڭ دادىنى ئاڭلاپ دەرھال ئۇ خادىمغا سىياسەت تەمىنى تېتىتىپتۇ. ئۇ خوتۇننىڭ بىر كالىسى ئۈرنىغا ئۇ خادىمنىڭ ھالال مېلىدىن يەتمىش سېغىن كالا ئېلىپ بېرىشنى بۇيرۇپتۇ. مالىلار دەرھال ئۇ خوتۇننىڭ قولىغا يەتكۈزۈلۈپتۇ.

ئارىدىن بىر مەزگىل ئۆتۈپ پادىشاھ ئالەمدىن ئۆتۈپتۇ. پادىشاھ ھايات ۋاقتىدا ئۇنىڭ رەھىم ـ شەپقىتىگە ئېرىشكەن خوتۇن پادىشاھنىڭ قەبرىسىگە بېرىپ، ھاجەت يۇزىنى دۇئا قىلىسىگە قارىتىپ تۇرۇپ دۇئا قىپتۇ: «ئەي تەڭرىم، مەن دەردمەندە بولغان ۋاقتىمدا بۇ تۈپراق ئىچىدە ياتقان بەندەڭ ياردەم قىلىپ مېنىڭ ھاجىتىمنى راۋا قىلغانىدى. ئەمدىلىكتە ئۇ سېنىڭ رەھمىتىڭگە موھتاج بولۇپتۇ. ئۇ مېنىڭ بېچارىلىك ۋاقتىمدا ماڭا رەھىم قىلغانىدى. ئۇ ھەم بېچارە بولۇپتۇ. سەنمۇ ئۇنىڭغا رەھىم قىلغىن».

سۇلتان مەھمۇد:

باشقىلارنى كۆزىتىشكە ماھىر بول

سۇلتان مەھمۇدنىڭ گۆدەكلىك چاغلىرى ئىكەن. ئۇ غەزنە باغلىرىنى سەيلە-تاماشا قىلىپ يۈرۈپ، بىر بۇلاقنىڭ بويىغا كېلىپ قاپتۇ.

ئۇنىڭ خوجائەھمەد ھەسەن مەيمەندى ئىسىملىك بىر يېقىنى بولۇپ، مەھمۇد بىلەن تەڭتۇش يېقىن دوستى ئىكەن. ئۇلار ئىككىسى بۇ يەرگە بىللە كەلگەنىكەن.

سۇلتان مەھمۇد بۇ يەردە ناتونۇش بىر ئادەم يۇرگەنلىكىنى كۆرۈپتۇ ۋە خوجا ئەھمەدنى چاقىرىپ:

ـــ ئاۋۇ يۈرگەن كىم؟ ـــ دەپ سارايتۇ.

خوجائەھمەد دەرھالا:

ـــ ئۇ ئادەم ياغاچچى ئىكەن، ـــ دەپ جاۋاب بېرىپتۇ.

ـــ ئۇنىڭ ئىسمى نېمە؟ ـــ دەپ سوراپتۇ سۇلتان مەھمۇد.

ـــ ئۇنىڭ ئىسمى ئەھمەد، ـــ دەپتۇ خوجا ئەھمەد.

سۇلتان:

— سەن ئۇنى تونۇمسەن؟ — دېگەنىكەن، ئەھمەد:

— تونۇمايمەن. چۈنكى، ئۇ ئادەمنى ئۆمرۈمدە كۆرۈپ باقمىغانمەن، — دەپتۇ.

— ئۇنداق بولسا ئۇنىڭ ئېتى ئەھمەد ۋە كەسپى ياغاچچى ئىكەنلىكىنى قانداق بىلسەن؟— دەپ سوراپتۇ سۇلتان مەھمۇد.

خوجائەھمەد:

— سىز مېنىڭ ئىسمىمنى ئاتاپ چاقىرىۋىدىڭىز، بۇ ئادەم جاۋاب بېرىشكە تەمشەلدى، ئۇنىڭ ئىسمىنىڭ ئەھمەد ئىكەنلىكىنى شۇنىڭدىن بىلدىم. ئۇ ئادەمگە دىققەت قىلسام، قۇرۇپ قالغان دەرەخلەرگە قاراپ خىيال سۈرۈپ، ئويلىنىپ كېتىۋاتىدۇ. بۇنىڭدىن ئۇ ئادەمنى ياغاچچىمىكىن دەپ گۇمان قىلدىم. شۇنداقلا قۇرۇق ياغاچلاردا بىرە نەرسە ياساشنى پىلانلاۋاتسا كېرەك، دەپ ئويلاپ، ئۇ ئادەمنى چوقۇم ياغاچچى دەپ ھۆكۈم قىلدىم، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ.

سۇلتان بۇ سۆزلەرنى ئاڭلىغاندىن كېيىن:

— ئۇ ئادەم بۇگۈن نېمە يەپتۇ؟ مۇشۇنى تاپالساڭ سېنىڭ ئەقىل-پاراسىتىڭنى كامالەتكە يەتكەنلىكى مەلۇم بولىدۇ، — دەپتۇ. خوجائەھمەد:

— ئۇ ئادەم بۇگۈن يا ھەسەل، ياكى بولمىسا شىرنە يەپتۇ، — دەپتۇ.

سۇلتان مەھمۇد ھېلىقى ئادەمنى چاقىرىپ ئۇنىڭغا خوجائەھمەدنى كۆرسىتىپ:

— بۇ بالىنى تونۇمسىز؟ — دەپ سوراپتۇ.

— مەن بۇ بالىنى تونۇمايمەن، ھازىر تۇنجى قېتىم كۆرۈۋاتىمەن، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ ئۇ ئادەم.

سۇلتان يەنە:

— ئىسمىڭىز نېمە؟ نېمە ھۈنىرىڭىز بار؟ بۇگۈن نېمە يېدىڭىز؟ — دېگەنلەرنى سوراپتۇ. ئۇ ئادەم:

— مېنىڭ ئىسمىم ئەھمەد. ياغاچچىلىق ھۈنىرىم بار، بۇگۈن نان بىلەن ھەسەل يېدىم، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ. سۇلتان بۇ سۆزنى ئاڭلاپ ھەيران بولۇپتۇ ۋە خوجا ئەھمەدتىن:

— سەن ئۇ ئادەمنىڭ ھەسەل يېگەنلىكىنى قانداق بىلۈالدىڭ؟ — دەپ سوراپتۇ.

— ئۇ كىشىنىڭ توختىماي لېۋىنى يالاۋاتقانلىقىنى كۆردۈم، يەنە كېلىپ ئۇنىڭ ئاغزى ئەتراپىدىن چۈنىرى بولمىدى. شۇنىڭغا قاراپ ئۇ كىشىنىڭ ھەسەل ياكى

شۇنىڭغا ئوخشاش بىر نەرسە بىگەنلىكىنى بىلدىم، ــ دەپ جاۋاب بېرىپتۇ خوجائەھمەد.

ــ ھەقىقەتەن دانا ئىكەنسەن، ــ دەپتۇ سۇلتان مەھمۇد، ــ باشقىلارنى كۆزدىن ئەقلىي خۇلاسە چىقىرىشمۇ ناھايىتى چېچەنلىك تەلەپ قىلىدۇ. سەندەك چېچەنلەر قانچە كۆپ بولسا، بۇ دۇنيا شۇنچە رەڭدارلىققا چۆمگەن بولاتتى.

ئەھمەد يەسەۋى:

ياخشىلارنىڭ يولى كەڭ

سۇلتانۇل ئارىپىن ئەھمەد يەسەۋى ھەر ھەپتىنىڭ جۈمە كۈنى كاتتا مەيدانىدا ۋەز ئېيتىپ، خەلقنە پەند ـ نەسىھەت ۋە ئىبرەتلىك ھېكمەتلىرىنى سۆزلەيتتى. ئۇنىڭ جازىبىلىك سۆزلىرىگە مەپتۇن بولغان خەلق ئەھمەد يەسەۋىگە كۆپلىگەن نەزىر ـ نىياز ۋە ھەدىيەلەرنى بېرەتتى. ئەھمەد يەسەۋى ۋەز تامام بولغاندىن كېيىن، يىغىلغان پۇللارنى بىر ياغلىققا چىگىپ مەدرىسەدىكى ھۈجرىسىغا قايتاتتى. ئەتىسى شۇ يىغىلغان پۇلدىن ئۆز تۇرمۇشى، روزغارىغا يەتكۈدەك قالدۇرۇپ، قالغىنىنى كەمبەغەل ـ بىچارىلەرگە تەقسىم قىلىپ بېرەتتى.

بىر جۈمە كۈنى ئەھمەد يەسەۋى ۋەزدىن چۈشكەن پۇلنى ئېلىپ ھۈجرىسىغا قايتتى. يېرىم كېچە، پۇتكۇل مەدرىسە شىرىن ئۇيقۇدا ئىدى. شۇ چاغدا مەۋلانىنىڭ ھۈجرىسىنىڭ يېنىدا ئاياغ شەپسى ئاڭلاندى. كىمدۇر بىرى ھۈجرا ئىشىكىنى يېنىك تاقىلداتتى. ئەھمەد يەسەۋى ئىشىكنى ئېچىپ، ئىشىك ئالدىدا تۇرغان قوراللىق ئالتە كىشىنى كۆرۈپ ھەيران قالدى. بۇ نامەلۇم كىشىلەر ئېچكىرىگە كىرىپ ئىشىكنى زەنجىرلىدى. ئۇلارنىڭ بىرى ئەھمەد يەسەۋىگە تەزىم قىلىپ تۇرۇپ ئېيتتى:

ــ ھۆرمەتلىك ئۇستاز، بىز ئوغرىلار تائىپىسىدىن بولىمىز. ھۇشۇ كۈنلەردە پۇلغا بەكمۇ موھتاج بولۇپ قالدۇق. شۇ ئېھتىياجىمىز سەۋەبلىك سىزگە ئەرز قىلغىلى كەلدۇق. بۇگۈنكى ۋەزدىن چۈشكەن ئالتۇن ـ كۈمۈش، پۇللارنى بىزگە ھەدىيە قىلارسىز دەپ ئۈمىد قىلىمىز.

ئەھمەد يەسەۋى ئوغرىلارنىڭ خۇش چىراي، شىرىن سۆزلەر بىلەن كۈتۈۋېلىپ، ئۇلارغا جاي كۆرسىتىپ ئولتۇرغۇزۇپ، دەرھال داستىخان سېلىپ ھەر خىل مەزە ـ مېۋىلەر ۋە شەربەتلەرنى كەلتۈردى. ئۇلار بىلەن سۆھبەتلىشىپ ئولتۇرۇپ دېدى:

ــ ئەزىزلەر، بۇ كېچە ماڭا مېھمان بولۇپ كەپسىلەر، خۇش كەپسىلەر، ئۆي ئىگىـ

سى ئەلۋەتتە مېھماننىڭ ھۆرمىتىنى بەجا كەلتۈرۈشى كېرەك. مەندىن ياردەم سوراپ كەلگەنكەنسىلەر، جان - دىلىم بىلەن قوبۇل قىلىپ، قولۇمدىن كېلىدىغان ياردەمنى سىز ئەزىز مېھمانلىرىمدىن ئايىمايمەن. يالغۇز ئالتۇن - كۈمۈش، تەڭگىلەردىنلا ئەمەس، ھەرقايسىڭلارغا ئايرىم تون - سەرپاي ھەدىيە قىلىمەن. ھازىر پولۇ تەييارلاشقا كىرىشەيلى. پولۇغا كېرەكلىك ھەممە نەرسە بار. سەۋزە، گۆش بېرەي. توغراڭلار، بىرىڭلار ئوچاققا ئوت قالاڭلار. سىلەرنىڭ قولۇڭلاردىن ئاش يېيىشنى مەنمۇ ئارزۇ قىلىمەن، — ئەھمەد يەسەۋى دەرھال گۆش ۋە سەۋزە كەلتۈرۈپ، بۇ كۈتۈلمىگەن مېھمانلارنىڭ ئالدىغا قويدى، — سىلەر گۆش توغراپ قەلەم ئەتكۈچە، مەن بىكار ئولتۇرماي، سىلەرگە قىزىق بىر ھېكايە ئېيتىپ بېرەي، — دېدى.

ئوغرىلار ئەھمەد يەسەۋىنىڭ سۆزگە ئۇستا، ناتىق ئىكەنلىكىنى بىلەتتى. چۈنكى، ئۇنىڭ يېقىملىق، تەسىرلىك ھېكمەتلىرىنى ئاڭلىغانىدى. شۇڭا، ئۇلار ئەھمەد يەسەۋىنىڭ ھېكايىسىنىڭ پولۇدىنمۇ شېرىن ئىكەنلىكىنى چۈشىنىپ، ئاۋۇال ھېكايەت ئاڭلاشنى خالايدىغانلىقىنى بىلدۈرۈشتى. مەۋلانا ۋەز ئېيتقان ۋاقتىدا ئىككى تەرەپكە ئورۇندۇق قويدۇرۇپ، شۇ ئورۇنداقلار ئارىسىدا مېڭىپ يۈرۈپ سۆزلەيتتى. شۇ ئادىتى بويىچە ھۇجرا دېرىزىسىنىڭ ئۇ تەرىپىدىن بۇ تەرىپىگە مېڭىپ يۈرۈپ ھېكايىسىنى باشلىدى.

— بىر شەھەردە مەھمۇد ئىسىملىك كەمبەغەل بىر كىشى ياشايتتى. ئۇ شەھەر سىرتىدىكى بىر پارچە يېرىگە ئاشلىق تېرىپ، ئۇنىڭدىن چىققان ھوسۇل بىلەن كۈن كەچۈرەتتى. ئۇ بىر يىلى باھار پەسلىدە يېرىدە قوش ھەيدەۋاتقاندا ئۆكۈزى بىر تەرەپكە پۇتلىشىپ، مۈدۈرۈپ كەتتى. مەھمۇد دەرھال ئۆكۈز مۈدۈرگەن جايىنى تەكشۈردى. تۇپراق ئارىسىدىن بىر نەرسىنىڭ ئۇچى كۆرۈنۈپ تۇراتتى. ئۇ يەرنى چوڭقۇر كولىغانىدى، ئاغزى چىڭ ئېتىلگەن چوڭ ۋە ئېغىر بىر كوزا چىقتى. مەھمۇد ناھايىتى كۈچەپ كوزىنى تەستە كولىۋالدى، ئۇنىڭ ئاغزىنى ئېچىپ ئىچى ئالتۇن ۋە قىممەتلىك بايلىق بىلەن تولغانلىقىنى كۆردى.

مەھمۇد بۇنىڭدىن بەكمۇ ھەيران بولدى. كوزىنى كۆتۈرۈپ ئېلىپ كېتىلمىدى، ئېلىپ كەتكەن تەقدىردىمۇ كىشىلەرنىڭ گۇمانلىنىشى مۇمكىن ئىدى. مۇشۇلارنى ئويلاپ بېشى قاتقان مەھمۇد «ئەڭ ياخشىسى، كوزىنى كۆمۈپ قويۇپ ئۆيۈمگە قايتاي، خۇدا بۇيرۇسا ئەتە قوشنامنى باشلاپ كېلەي، ئىككىمىز بىللە كوزىنى يۆگەپ كۆتۈرۈپ ئۆيگە كېلەيلى. ئۇنىڭ ئىچىدىكى بايلىقنىڭ يېرىمىنى ئۇنىڭغا بېرەي، قالغان يېرىمى ماڭا يېتىدۇ» دېگەن پىكىر - خىيال بىلەن كوزىنى كۆمۈپ قويۇپ، ئۆكۈزنى ھەيدەپ ئۆيگە قايتتى.

مەھمۇدنىڭ ھېلىگەر، مۇغەمبەر بىر باي قوشنىسى بار ئىدى. بۇ باي كۆرۈنۈشتە ئىنتايىن تەقۋادار سوپى بولسىمۇ، لېكىن قەلبى ناپاك، ئۆزىنىڭ مەنپەئەتىنى ئۈچۈن ھېچ نەرسىدىن يانمايدىغان كىشى ئىدى. ساددا كۆڭۈل ئەھمۇد شۇ باي قوشنىسىنى چاقىر-

تىپ، ئەھۋالنى بىرمۇ بىر سۆزلەپ بەردى، ئۆزى بىلەن بىللە بېرىپ كوزىنى ئېلىپ كېـ
لىشكە ياردەم بەرسە، كوزىدىكى بايلىققا شېرىك قىلىدىغانلىقىنى بىلدۈردى. بـۇ گەپتـىن
ھېيلىگەر باي ناھايىتى سۆيۈنۈپ كەتتى ۋە بېرىشقا ۋەدە بەردى. ئەتىسى ئەتىگەندە بۇ
قوشنىلار دالاغا بېرىپ كوزىنى كۆمۈلگەن يەردىن چىقاردى. كوزىنى كۆرۈپ ھـېيلىگـەر،
يارىماس باي ئۆزىگە خاس بولغان يامانلىق يولىغا قەدەم قويدى. ئاق كۆڭۈل، بىچـارە
كەمبەغەلنى ئۆلتۈرۈپ بارلىق بايلىقنى ئۆزى يالغۇز ئالماقچى بولدى ھەم ئـاشۇ ئىپـلاس
مەقسەتنى ئەملىگە ئاشۇرۇش نىيىتىدە مەھمۇدقا ھۇجۇم قـىلدى. ئـىنتايـىن كۈچلۈك بـۇ
ئىبلىس كۈچ ـ قۇۋۋىتى يوق، ئاران مىدىرلاپ يۈرگەن مەھمۇدنى كۈچمەيلا بېسـىۋالـ
دى ۋە گېلىغا پىچاق سۈرمەكچى بولدى...

ئوغرىلار ھېكايىگە مەپتۇن بولۇپ، ھەممە نەرسىنى ئۇنتۇغاندى. ئـەھمەد يەسـەۋى
ھەزرەتلىرى بولسا ئۇيان ـ بۇيانغا مېڭىپ يۈرۈپ، ھېكايە ئېيتىپ پۈرسەتنى غەنىيمـەت
بىلىپ ئىشىك زەنجىرىنى ئاستاغنا ئېچىپ قويدى ـ دە، ھېكايىنى داۋاملاشتۇردى.

ـــ بىچارە مەھمۇد تاش يۈرەك بايغا: «جېنىم قوشنام، ماڭا رەھىم قىل، ئۆلتۈرمە. كوزىدىكى بايلىقلارنىڭ ھەممىسى ساڭا قالسۇن. ماڭا ھېچ نەرسە كېرەك ئەمـەس» دەپ ھەرقانچە يېلىنىپ ـ يالۋۇغان بـولسمـۇ،

رەھـىمسـىز باي قوبـۇل قـىلمـىدى. مەھمۇد جېنىدىن ئۈمىد ئـۈزۈپ، بايغا: «ئەمـدى دۇنيادىن ئـۆتۈمگە كۆزۈم يەتتى. ماڭا رەھىم ـ شەپقـەت قىلمـاي ئۆلـتـۈـ رۈشكـە بـەل بـاغلـىـدىـڭ. سەندىن پە-

قەت بىر ئىلتىماسىم بار. بۇنى رەت قىلما. ئايالىم ھامىلدار ئىدى، بىرىپ ئۇنىڭغا مېنىڭ ۋەسىيىتىمنى ئېيتىپ قوي. ئەگەر كۆزى يورۇپ پەرزەنت كۆرسە ئىسمىنى «داد» قويسۇن» دېدى. باي بېشىنى مىدىرلىتىپ، ۋەسىيەتنى قوبۇل قىلىدىغانلىقىنى بىلدۈردى. ۋاقىتنى ئۆتكۈزمەي، دەرھال مەھمۇدنىڭ بېشىنى تېنىدىن جۇدا قىلدى...

ھېكايە شۇ يەرگە يەتكەندە، ئوغرىلاردىن داد - پەريات كۆتۈرۈلدى، ھەممىسى بىر-چارە مەھمۇدقا ئېچىنىپ كۆز يېشى قىلىشتى. يەسەۋى سۆزىنى داۋاملاشتۇردى:

— باي مەھمۇدنىڭ جەستىنى توپىغا كۆمۈپ قويۇپ خاتىرجەم بولغاندىن كېيىن، كوزىنى تونىغا يۆگەپ ئۆيىگە قايتتى. مەھمۇدنىڭ خوتۇنىغا ئۇچرىشىپ، ئېرىنىڭ ئۆلگەنلىكىنى، ئۆلۈم ئالدىدا قىلغان ۋەسىيىتىنى ئېيتتى. بىچارە خوتۇن قانداق قىلسۇن؟ يىغلاپ - قاقشاپ تۇغدى. ئېرىنىڭ ۋەسىيىتى بويىچە بالىغا «داد» دەپ ئىسىم قويدى. ئانا بىچارە ئېغىر جاپا تارتقان بولسىمۇ، بالىسىنى ياخشى تەربىيە قىلىپ ئۆستۈرۈشكە باشلىدى. بالا چوڭ بولۇپ تۆت ياشقا كىردى. كۈنلەرنىڭ بىرىدە شەھەر ھاكىمى ئۆز ئادەملىرى بىلەن كوچىدىن ئۆتۈپ كېتىپ بارغاندا، داد ئاتلارنىڭ ئاياغ ئاۋازىنى ئاڭلىدى. بالا ئەمەسمۇ، تاماشا كۆرۈش ئۈچۈن كوچىغا قاراپ يۈگۈردى. ئانا بىچارە بالىنى ئاتلارنىڭ دەسسەپ قويۇشىدىن ئەنسىرەپ، جان - جەھلى بىلەن كوچىغا يۈگۈرۈپ چىقىپ: «داد، داد، نەدەسەن ئوغلۇم، جېنىم قوزام، داد!» دەپ توۋلاپ، ئوغلىنى ئىزدەشكە باشلىدى...

ھېكايە شۇ يەرگە كەلگەندە ئەھمەد يەسەۋى پۈتكۈل مەدرىسە ئەھلى ئاڭلىغۇدەك قىلىپ، داد سۆزىنى ئاۋازىنىڭ بارىچە توۋلىدى. ئوغرىلار داموللام دادنىڭ ئانىسى ئەلەزادىلىك بىلەن شۇنداق ۋارقىراپ بالىسىنى ئىزدىگىنىنى تەسۋىرلەۋاتىدۇ، دەپ ئويلاپ، ھېكايىنى زوق - شوق بىلەن ئاڭلاپ ئولتۇرۇۋەردى. مەدرىسە ئەھلى ئۇستاز ئەھمەد يەسەۋىنىڭ ھۇجرىسىدىن ئاڭلانغان «داد» دېگەن ئاۋازنى ئاڭلاپ، ئورنىدىن تۇرۇشۇپ يەسەۋىنىڭ ھۇجرىسى تەرەپكە يۈگۈردى ۋە ھۇجرا ئىشىكىنى ئېچىپ ئىچكىرىگە كىرىشتى. مەۋلانىنىڭ ئىشارىتى بىلەن ھەممەيلەن ئوغرىلارغا يوپۇرۇلۇپ، ئۇلارنى تۈتۈپ قوللىرىنى باغلىدى. ئوغرىلار يەسەۋىنىڭ ھېيبىسىنى چۈشىنىپ، ھەيرانلىقتا بارماقلىرىنى چىشلىدى. تاڭ ئېتىپ قۇياش چىققاندىن كېيىن ئوغرىلار ھاكىمنىڭ ھۇزۇرىغا كەلتۈرۈلدى. ھاكىم ۋەقەنى ئاڭلاپ، ئوغرىلارنىڭ ھەممىسىنى ئۆلۈمگە بۇيرۇدى. تۇلغان ئوغرىلار بىلەن بىللە ئەھمەد يەسەۋىمۇ ھاكىمنىڭ ھۇزۇرىغا كەلگەندى. ئۆلۈم جازاسى ھۆكمى ئېلان قىلىنغاندىن كېيىن، ئوغرىلارنىڭ باشلىقى ئورنىدىن تۇرۇپ، ئەھمەد يەسەۋىگە تەزىم قىلىپ ئېيتتى:

— ئاپىرىن، سۇلتانۇل ئارىپىن. بىزنى ھېچبىر ھاكىم قولغا چۈشۈرەلمىگەنىدى. سىز ئاجايىپ تەدبىر ئىشلىتىپ بىزنى قولغا چۈشۈردىڭىز. سىزنىڭ ئادەتتىن تاشقىرى زەكىلىكىڭىز، تەدبىركارلىقىڭىز ئالدىدا باش ئېگىمىز. ئۆلۈم ئالدىدا سىزدىن شۇنى ئىلتىماس قىلىمىزكى، ھېكايىڭىزنىڭ داۋامىنى سۆزلەپ بېرىڭ، ھەممىنى ئاڭلاپ بولۇپ ئۆلۈپ

كەتسەك، دۇنيادىن ئارمانسىز كېتىمىز.

ئەھمەد يەسەۋى ھاكىمنىڭ ئىجازىتى بىلەن ھېكايىنىڭ داۋامىنى سۆزلەشكە باشلىدى:

— ئۆتۈپ كېتىپ بارغان ھاكىم ئايالنىڭ بالىسىنى چاقىرغان «دادا!» دېگەن ئاۋازدىن ئاڭلاپ توختىدى ھەم ئادەملەرگە دەرھال تەكشۈرۈپ، داد ـ پەريياد قىلغان كىشىنى ھۇزۇرىغا كەلتۈرۈشنى بۇيرۇدى. كىچىككىنە بىر ئوغۇل بالىنى باغرىغا بېسىپ، كۆزىدىن تارام ـ تارام ياش تامچىلىرىنى ئاقتۇرۇپ تۇرغان بىر خوتۇننى خىزمەتچىلەر ھاكىمنىڭ ھۇزۇرىغا ئېلىپ كەلدى، ھاكىم ئاتتىن ئىرغىپ چۈشۈپ خوتۇننىڭ يېنىغا كەلدى، بالىنى سۆيۈپ ئەركىلەتتى. خوتۇنغا تەسەللى بېرىپ، ئاندىن سورىدى:

— ئاپئاق قىزىم، نېمىشقا دادلايسەن؟ كىم سېنى قاقشاتتى، قايسى نائىنساب سېنىڭ ياش تۆكۈشۈڭگە سەۋەبچى بولدى؟ يىغلىما قىزىم، بېشىڭدىن ئۆتكەن ۋەقەنى ماڭا بىر-ھۇبىر ئېيتىپ بەر. ساڭا زۇلۇم قىلغان زالىمغا جازا بېرىمەن.

— ياق، — دېدى ئانا بىچارە يىغدىن توختاپ، — ماڭا ھازىر ھېچكىم جەبىر ـ زۇلۇم قىلغىنى يوق، كۆزۈمنىڭ قارىسى بولغان يالغۇز ئوغلۇمنىڭ ئاتالارنىڭ ئاياغ ئاستىدا قېلىشىدىن ئەنسىرەپ، ئۇنىڭ نامىنى ئاتاپ چاقىردىم، — دېدى.

— ئوغلۇڭنىڭ ئىسمى نېمە؟

— ئىسمى داد.

— «داد» دەپمۇ ئىسىم بولامدۇ؟ بۇ ئىسمىنى ئوغلۇڭغا كىم قويغان؟

ئانا كۆز ياشلىرىنى تۆكۈپ، يىغلاپ تۇرۇپ ئېيتتى:

— ئېرىمنى دالادىكى يېرىمىزدە باشقىلار ئۆلتۈرۈۋەتكەندى. ئۆلۈم ئالدىدا ئېرىم قوشنىمىز بايغا: «خوتۇنۇم ھامىلدار ئىدى. ئەگەر كۆزى يورۇسا، بالىنىڭ ئىسمىنى داد قويسۇن» دەپ ۋەسىيەت قىلغانىكەن. باي كېلىپ ئېرىمنىڭ ۋەسىيىتىنى ماڭا يەتكۈزدى. ئېرىمنىڭ ۋەسىيىتىنى بەجا كەلتۈرۈپ، ئوغلۇمنىڭ ئىسمىنى داد قويغانىدىم.

ھاكىم بۇ ئەھمەلنىڭ ۋەقەنى ئاڭلاپ بەكمۇ تەسىرلەندى. بۇ ئەھمەلنىڭ ھالىغا ئېچىنىپ كۆزىگە ياش ئالدى، ئاندىن بايىنى دەرھال ھۇزۇرىغا كەلتۈرۈشنى بۇيرۇدى. ئانا ـ بالىنى ئۆزى بىلەن بىللە ئېلىپ مەھكىمىسگە قايتتى. كۆپ ۋاقىت ئۆتمەي، بايىنى ھاكىمنىڭ ھۇزۇرىغا كەلتۈرۈشتى. بايىنىڭ رەڭگى تاتىرىپ كەتكەندى. قورقۇنچتىن پۈتكۈل ئەزاسى تىترەيتتى. بايىنىڭ روھىي ھالىتىنى تولۇق كۆزىتىپ تۇرغان ھاكىم ئۇنى ئولتۇرغۇزۇپ:

— بۇ بالىغا كىم «داد» دەپ ئىسىم قويدى؟ — دەپ سورىدى.

— بالىنىڭ داداسى.

— داداسى قويدىمۇ؟ قېنى، ئەھۋالنى يوشۇرماي تەپسىلىي سۆزلەپ بېرىڭ.

— بالىنىڭ داداسى مەھمۇدنى ئوغرىلار چالا ئۆلۈك قىلىپ تاشلاپ كەتكەنىكەن. شۇ ۋاقىتتا مەن ئۇنىڭ دالادىكى يېرىگە بىر ئىش بىلەن بېرىپ قالدىم. مەھمۇدنىڭ قان

ئارىلاش قارا تۇپراققا بۇلغىنىپ ياتقىنىنى كۆرۈپ، بېشىنى تىزىمغا ئالدىم. ئۇ كۆزىنى ئېچىپ، خوتۇنىنىڭ ھاملىدار ئىكەنلىكىنى، ئاي ـ كۈنى توشۇپ پەرزەنت كۆرسە، ئۇ-نىڭ ئېتىنى «داد» دەپ قويۇشنى ۋەسىيەت قىلىپ جان ئۈزدى. مەن ئۆيگە كېلىپ ئۇ-نىڭ ۋەسىيىتىنى خوتۇنىغا ئېيىتتىم. بولغان ۋەقە مانا شۇ.

باي يۇقىرىقىلارنى سۆزلىگەن ۋاقىتدا رەڭگى تاتىرىپ، قوللىرى تىترەپ تۇراتتى. ھاكىم غەزەپ بىلەن بايىغا قاراپ:

— يالغان ئېيتىسىز، ئۇنىڭ دالادىكى يېرىگە بىكاردىن ـ بىكار بارماي، بەلكى بە-رەر ئىپلاس مەقسەت بىلەن باردىڭىز. «ئوغرىلار ھۇجۇم قىلغان...» دېگەن گېپىڭىزمۇ يالغان. ئوغرىلار مال ـ دۇنياسى بار ئادەمگە كۆز تىكىدۇ، ھېچنېمىسى يوق بىر كەمبە-غەل بىلەن ئوغرىنىڭ نېمە كارى؟..

ھېكايە شۇ يەرگە كەلگەندە باغلاقلىق ئوغرىلاردا بىر خىل جانلىنىش پەيدا بولدى. ئۇلار باشلىرىنى قىمىرلىتىپ، ھاكىمنىڭ سۆزىنى تەستىقلاشتى. ئەھمەد يەسەۋى ھېكايىنى داۋام قىلدۇردى:

— چالا ئۆلۈك ياتقان مەھمۇد سىزنىڭ قولىڭىزدا جان بەرگەنىكەن، ئۇنىڭ جەسە-تىنى قانداق بىر تەرەپ قىلدىڭىز؟ — دەپ سورىدى ھاكىم.

— يەرنى كولاپ شۇ يەرگە كۆمدۈم.

— ئاخىر جەسەتنى ئۆيگە ئەكېلىپ يۇيۇپ ـ تاراپ نامىزىنى چۈشۈرۈپ، ئاندىن دەپنە قىلىش لازىم ئەمەسمىدى، نېمىشقا ئۇنداق قىلدىڭىز؟

باي بۇ سوئاللارغا جاۋاب تاپالماي تۇرۇپ قالدى. مەھمۇدنىڭ خوتۇنى ھاكىم ۋە مەھكىمىگە توپلانغان كىشىلەرگە قاراپ:

— ئېرىم ئاشۇ پاجىئە سادىر بولغان كۈنى سەھەردە باي بىلەن دالادىكى يېرىمىز-گە كەتكەن، كەچقۇرۇن قايتىپ كەلمىدى. ئەنسىرەپ ئولتۇرغانىدىم، باي كىرىپ ئېرى-نىڭ ۋاپات بولغىنىنى خەۋەر قىلدى-يۇ، لېكىن ئۇنىڭ سەۋەبىنى ئېيتمىدى. مەنمۇ بۇ خەۋەر بىلەن كاللام قېيىپ سەۋەبىنى سۈرۈشتۈرمىدىم — دېدى.

مەھكىمىدە ھازىر بولغان بىرقانچە كىشىمۇ ئاشۇ كۈنى ئەتىگەندە مەھمۇد بىلەن بايىنىڭ بىرلىكتە كېتىپ بارغانلىقىنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرگەنلىكىنى ئېيتتى. شۇنىڭدىن كېيىن، ھاكىم بايىغا غەزەپ بىلەن خىتاپ قىلدى:

— مانا كۆردىڭىزمۇ؟ ھەممە سۆزىڭىزنىڭ يالغانلىقى مەلۇم بولدى. ئۇ بېچارىنى ئوغرىلار ئەمەس، ئۆزىڭىز ئۆلتۈردىڭىز، ئەمدى نېمە سەۋەبتىن ئۆلتۈرگەنلىكىڭىزنى ئېيتىڭ، — دەپ ئۈنى قېيىن ـ قىستاقا ئالدى.

باي ئاخىر گۇناھىغا ئىقرار بولدى، ھاكىم بايىنى زىندانغا تاشلىدى. بىرقانچە كۈندىن كېيىن زىندانىدىن چىقىرىپ شەرىئەتنىڭ ھۆكمى بىلەن دارغا ئاستى. ئۇنىڭ بارلىق مال ـ مۈلكىنى يېتىم ئوغۇل دادىنىڭ ئىگىدارلىقىغا ئۆتكۈزدى. ھاكىم بالىنى قولىغا ئېلىپ سۆيۈپ

ئەركىلىتىپ ئېيتتى:

ــ ئوغلۇم، ئەمدى مەن سېنىڭ نامىڭنى ئۆزگەرتىمەن، بۈنىڭدىن كېيىن سېنىڭ نامىڭ «داد» ئەمەس، «دىلشاد» بولسۇن، چۈنكى، مەرھۇم دادامنىڭ ئىنتىقامى ئېلىنىپ دىلىڭ شاد بولدى. دادامنىڭ نېمە ئۈچۈن سىزگا «داد» دەپ ئىسىم قويغىنىنىڭ سىرى ئېچىلدى.

سۇلتانۇل ئارىپىن ئەھمەد يەسەۋى ھېكايىسىنى تامام قىلدى. ئوغرىلار ھەم شۇ يەردە ھازىر بولغان كىشىلەر ھاكىمنىڭ ھەققانىيەتپەرۋەرلىكى ۋە ئادالىتىگە تەھسىن ــ ئىپادىلىرىن ئوقۇدى. ئوغرىلارنىڭ باشلىقى ئورنىدىن تۇرۇپ:

ــ رەھمەت ئۇستاز، ھېكايىنى تولۇق ئاڭلىدۇق، ئەمدى ئارمانسىز ئۆلىمىز، ــ دېدى.

ــ جانابلىرى، ــ دېدى سۇلتانۇل ئارىپىن ئەھمەد يەسەۋى ھاكىمغا تەزىم قىلىپ، ــ سىلىدىن مېنىڭ بىر ئاجىزانە ئىلتىماسىم بار. بۇ ئىلتىماسىمنى رەت قىلماسلىقلىرىنى ئۈمىد قىلىمەن. بۇ كىشىلەر ئوغرىلىقتەك ياراماس يولدا يۈرگەنلىكى ئۈچۈن، ئەلۋەتتە ئېغىر جازاغا لايىق. لېكىن، ئۇلار بۇ كېچە مانا مېھمان بولدى، مېھماننى ئۆلۈمگە تۇتۇپ بەرگەن ئۆي ئىگىسى ئەڭ گۇناھكار ۋە ئەڭ يارامىس كىشى سانىلىدۇ. مېنىڭ ھېكايە ئېيتىپ ئۇلارنى تۇتۇپ ببرىشتىن مەقسىتىم ئۆلتۈرۈش ئۈچۈن ئەمەس، بەلكى سىلىنىڭ ھۇزۇرلىرىدا ئوغرىلىق قىلغانلىقىغا تەۋا قىلدۇرۇپ، بۈنىڭدىن كېيىن ئۇلارنى ئۆزۈمگە شاگىرت قىلىش ئىدى. ھېكايە سۆزلەپ تۇرغان ۋاقتىمدا، بۇ ئەزىز مېھمانلىرىمنىڭ روھي ھالىتىگە دىققەت قىلىپ تۇردۇم. باغرى تاش باي بىچارە مەھمۇدنىڭ بېشىنى كەسكەنلىكىنى سۆزلىگەن ۋاقتىمدا، ئۇلار پىغان بىلەن كۆزىدىن ياش تۆكۈشتى. بۇ ھال ئۇلارنىڭ رەھىم ــ شەپقەتلىك كىشىلەر ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىدۇ. ئۇلار يامان، يارامىس كىشى ئۆزىنىڭ قىلمىشىغا لايىق جازا كۆرۈشكە، ئادالەت ۋە ھەققانىيەتنىڭ ئەلۋەتتە غەلبە قازىنىدىغانلىقىغا ئىشەنگەنلىكى ئۈچۈن، ئۆلۈم ئالدىدا بولسىمۇ ھېكايىنىڭ ئاخىرىنى ئاڭلاشنى ئۆتۈندى. مېھمانلىرىمنىڭ روھي ھالىتىنى ناھايىتى چوڭقۇر كۆزەتتىم، بۇلار ئوغرىلىقنى دائىمي كەسىپ قىلمىغان، بەلكى موھتاجلىقتىن شۇ يارامىس يولغا كىرىپ قالغان. بۇ ئەزىز مېھمانلىرىمنىڭ گۇناھىنى كەچۈرۈپ، مېنىڭ تەربىيەمگە تاپشۇرسىلا. مەن ئۇلارنى ھاجىتىدىن چىقىشقا ھەركەت قىلىمەن. ئۇلارنىڭ خەلق مەنپەئىتىنى كۆزلەيدىغان ئالىيجاناب كىشىلەر بولۇپ يېتىشىدىغانلىقىغا چوڭقۇر ئىشىنىمەن.

ھاكىم سۇلتانۇل ئارىپىن ئەھمەد يەسەۋىنىڭ ئىلتىماسىنى قوبۇل قىلىپ، ئوغرىلارنى باغلاقتىن دەرھال ئازاد قىلىپ يەسەۋىگە تاپشۇردى. ئوغرىلار ئەھمەد يەسەۋىنىڭ بۇ ئالىجانابلىقىنى كۆرۈپ، ئۆزلىرىنى ئارقا ــ ئارقىدىن ئۇنىڭ ئايىغىغا تاشلىدى. كۆز ياشلىرىنى تۆكۈپ، ھاكىم ۋە يەسەۋى ئالدىدا توۋا قىلىشتى. ئەھمەد يەسەۋى ئۇلارنى ئۆزىگە شاگىرت قىلدى. ئاشۇ ئالتە ئوغرى كېيىنچە ھەزرەت ئەھمەد يەسەۋىنىڭ پازىل شاگىرتلىرىدىن بولۇپ يېتىشىپ چىقتى.

ئەھمەد يۇكنەكى:

جاۋابسىز سوئال بولماس

ئەھمەد يۇكنەكنىڭ نامى يۇرت - يۇرتلارغا تارقالغاندىن كېيىن، بىر ئادەم ئەھمەد يۇكنەكىدىن يەتتە مەسلە ھەققىدىكى پىكرىنى ئېلىش ئۈچۈن يەتتە يۇز پەرسەخ يول يۇرۇپ، ئۇنىڭ ئالدىغا كەپتۇ. ئەھمەد يۇكنەكى ئۇنى ناھايىتى قىزغىن كۈتۈۋاپتۇ. ھېلىقى ئادەم مەقسىتىنى ئېيتىپ شۇنداق دەپتۇ:

— سىز بولسىڭىز بىر ئىلىم ئەھلى. شۇنىڭ ئۈچۈن مەن سىزنىڭ ئالدىڭىزغا كەلدىم. ئەمدى ماڭا جاۋاب بېرىڭچۇ:

1. ئاسماندىنمۇ چۈشراق ۋە ئېغىرراق نەرسە بارمۇ، بولسا ئۇ نېمە؟
2. يەردىن كەتكراق نەرسە بارمۇ، بولسا ئۇ نېمە؟
3. تاشتىن قاتتىقراق نەرسە بارمۇ، بولسا ئۇ نېمە؟
4. ئوتتىن قىزىقراق نەرسە بارمۇ، بولسا ئۇ نېمە؟
5. زېمىستاندىن سوغۇقراق نەرسە بارمۇ، بولسا ئۇ نېمە؟
6. دېڭىزدىنمۇ غېنىراق نەرسە بارمۇ، بولسا ئۇ نېمە؟
7. يېتىمدىنمۇ خارراق زات بارمۇ، بولسا ئۇ كىم؟

ئەھمەد يۇكنەكى بىرئاز ئويلىنىۋالغاندىن كېيىن سوئاللارغا نۆۋەت بىلەن شۇنداق جاۋاب بېرىپتۇ:

1. ئار-نومۇسلۇق كىشىگە تۆھمەت قىلماق ئاسماندىنمۇ چۈشراق ۋە ئېغىرراق.
2. ھەقىقەت يەردىنمۇ كەتكرەك.
3. ئېتىقادسىزلىك قەلبى تاشتىنمۇ قاتتىقراق.
4. ھېرىس بىلەن ھەسەت ئوتتىنمۇ قىزىقراق.
5. يامان كۆندە قېلىپ قان-قېرىنداشلىرىغا باش ئۇرۇپ بارماق زېمىستاندىنمۇ سوغۇقراق.
6. قانائەتلىك قەلب دېڭىزدىنمۇ غېنىراق.
7. تۆھمەتچى، چېقىمچىلار پاش بولغاندا، يېتىمدىنمۇ خارراق بولىدۇ.

ھېلىقى ئادەم ئەھمەد يۇكنەكتىكى جاۋابىدىن قاتتىق رازى بوپتۇ ۋە ئۆمۈر بويى ئۇنىڭ خىزمىتىنى قىلىپ ئۆتۈپتۇ.

رابغۇزى:

ئاق كۆڭۈللۈك ــ بەختتۇر

رىۋايەت قىلىنىشىچە، رابغۇزى ناھايىتى ئاق كۆڭۈل ئىكەن، ھەسەت ۋە كىبىرنىڭ نېمىلىكىنى بىلمەيدىكەن. يەقەت ئۆز ئەمگىكى بىلەن تاپقان ھالال مېلىدىنلا رىزىقلىنىپ، شۇبھىلىك نەرسىلەردىن ھەر دائىم قاچىدىكەن. ۋاقتى كېلىپ، رابغۇزىنىڭ مەئىشىتى بۇزۇلۇپ، يەيدىغانغا ھېچ نەرسىسى قالماپتۇ. ئۇچ كۈن ئاچلىق دەردىنى تارتىپ، تۆتىنچى كۈنى ئۆستەڭ بويىغا كېلىپ ئولتۇرۇپتۇ ۋە كۈتۈلمىگەندە سۇدا ئېقىپ كېلىۋاتقان ئالمىنى كۆرۈپ، سۈزۈپ ئېلىپ يەپتۇ. كېيىن ئۆزىچە: «ئەي ئەخمەق، سەن ھەر دائىم ھالال

يەيتتىڭ، ئۆز قولۇڭ بىلەن تاپقان نەرسە-
دىنلا غىزالىناتتىڭ، بۇگۈن سەن نېمە ئىش
قىلىپ قويدۇڭ-ھە؟ نەپسىڭنىڭ كەينىگە كىرىپ، ئالمىنى يەپ، ئەھدىڭنى بۇزدۇڭ!»
دەپ ئۆزىنى تەنبىھلەپتۇ. ئارقىدىن ئالمىنىڭ ئۆستەڭگە قەيەردىن چۈشكەنلىكىنى بىلە-
مەكچى بولۇپ، ئۆستەڭ ياقىلاپ يۇقىرىغا مېڭىپتۇ. خېلى يول يۈرگەندىن كېيىن، بىر
باغقا يېتىپ كەپتۇ ۋە باغ ئىگىسىگە ۋەقەنى ئېيتىپتۇ. باغ ئىگىسى ئۇنىڭغا:

— بىز ئۇچ ئاكا - ئۇكىمىز، ئۇچىلىمىزنىڭ بىغىمۇ ئۆستەڭ بويىدا بولۇپ، بۇ
ئۆستەڭ ئۇچىلىمىزنىڭ بىغدىن ئۆتىدۇ. ئەگەر ئۆزلىرى يېگەن ئالما مېنىڭكى بولغان
بولسا، مەيلى، ئۇنى سىلىگە ھالال قىلدىم، — دەپتۇ.

كېيىن رابغۇزنىڭ مېھمان قىلىپ ۋە قوندۇرۇپ قاپتۇ. ئەتىسى تاڭ ئاتقاندا رابغۇزد-
نىڭ كۆڭلى تىنماي، ئىككىنچى ئاكىنىڭ بىغىغا قاراپ يۈرۈپ كېتىپتۇ ۋە ئۇنىڭغىمۇ بىول-
غان ئىشنى بايان قىپتۇ. بۇ باغ ئىگىسى ئۇنى ئىززەت - ئىكرام بىلەن كۈتۈۋېلىپ مېھ-
مان قىلغاندىن كېيىن:

— ئەگەر شۇ ئالما مېنىڭ بىغمىنىڭ بولسا، مەن ئۇنى ئۆزلىرىگە ھالال قىلدىم، —
دەپتۇ.

رابغۇزى ئالمىنىڭ قايسى باغنىڭ ئىكەنلىكىنى بىلەلمەي، كۆڭلى ئارام تاپماپتۇ. ئە-
تىسى خېلى كۆپ يول يۈرۈپ، ئۇچىنچى ئاكىسىنىڭ ئۆيىگە بېرىپتۇ ۋە ۋەقەنى بايان
قىلىپتۇ.

— بولدى، ئۇنى كېينچە بىر نەرسە دېيىشەيلى، — دەپتۇ باغ ئىگىسى. رابغۇزى:

— ياق، ئاۋۋال ئالمىنى يېگىنىمگە رازى ياكى نارازى ئىكەنلىكىڭنى ئېيتىڭ.
ئاندىن نېمە قىلسىڭىز رازىمەن، — دەپتۇ.

باغ ئىگىسى رەت قىلىپ:

— رازى بولۇش - بولماسلىق مېنىڭ ئىختىيارىمدىكى ئىش. شۇڭا خالىغان كۈ-
نۈمدە جاۋاب بېرىمەن، — دەپتۇ. رابغۇزى:

— ئەمسە مەن يېگەن ئالمىڭنىڭ باھاسىنى دەڭ، پۇلىنى تېپىپ ئەكېلىپ بېرە-
مەن، — دەپتۇ.

باغ ئىگىسى بولسا:

— بىر ئىش بار، شۇنى قىلمىغۇچە رازى بولمايمەن، — دەپتۇ. رابغۇزى:

— ئۇ قانداق ئىش، تېزرەك ئېيتىڭ، — دەپتۇ.

— مېنىڭ بىر قىزىم بار، — دەپتۇ باغ ئىگىسى، — ئۇنىڭ كۆزى كۆرمەس، قۇلە-
قى كاس، تىلى گاچا، ئۇنىڭ ئۇستىگە قول - ئايىغى ئىشلىمەيدۇ. ئەگەر ئۇنى خوتۇنلۇققە

قا قوبۇل قىلسىڭىز، شۇ چاغدىلا رازى بولىمەن.

رابغۇزى باغ ئىگىسىنىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ، ناھايىتى ئىبغىر ئەھۋالدا قاپتۇ. ئۇنىڭ ھېچكىمى يوق ئىكەن. رازى بولماي دېسە، يېگەن ئالمىسى قارىندا ھەزىم بولمىغانىدەك تۇيۇلىدىكەن. رازى بولاي دېسە، بۇنداق «تەرىپ ۋە تەۋسىپ»كە ئىگە خوتۇن بىلەن ھايات كەچۈرۈش مۇمكىنچىلىكىنىڭ بار-يوقلۇقىنى بىلەلمەيدىكەن. ئاخىر ئۇ ئۆزىچە: «بىچارە قىزدا نېمە گۇناھ! ئۇمۇ ھايات لەززىتىنى تېتىشى كېرەكقۇ، ساۋاب ئۈچۈن ئۇنى نىكاھىمغا ئېلىپ، بەختيار قىلىمەن» دېگەن نىيەتكە كېلىپ، باغۋەننىڭ سۆزىگە قوشۇلىدىغانلىقىنى ئېيتىپتۇ.

شۇنداق قىلىپ قىزنى رابغۇزغا نىكاھلاپ بېرىپتۇ. رابغۇزى كېچىسى قىزنىڭ يېنىغا كىرىپتۇ ۋە ھەيرانلىقتىن داڭ قېتىپ تۇرۇپ قاپتۇ. ئۇنىڭ ئالدىدا گۈزەللىكتە تەڭداشسىز، ئون بەش كۈنلۈك تولۇن ئايدەك سەۋر قامەتلىك بىر قىز تۇرغانىكەن. رابغۇزى ئادىشىپ قالغان ئوخشايمەن، دەپ ئارقىسىغا قايتىپتۇ ۋە بىر چەتتە قاراپ تۇرغان قىزنىڭ ئاتىسىغا دۇچ كېلىپ، ئۇنىڭدىن:

— بۇ ماڭا گېپىنى قىلغان قىز ئەمەسقۇ؟ — دەپ سوراپتۇ.

قىزنىڭ ئاتىسى ئۇنىڭغا:

— ئەي ئۇستاز، قىزىمدا ھېچقانداق ئەيىب يوق. مەن ئۇنى قارىغۇ دېيىش بىلەن ئۇنىڭ باشقا ئەركەكلەرگە تىكىلىپ قارىمىغانلىقىنى، گاچا دېيىش بىلەن ھېچقاچان ئەدەپسىز سۆزلەرنى قىلمىغانلىقىنى، گاس دېيىش بىلەن پايدىسىز ۋە تېتىقسىز گەپلەرگە قۇلاق سالمىغانلىقىنى، قولسىز دېيىش بىلەن ھېچبىر ھارام نەرسىگە قول تەگكۈزمىگەنلىكىنى، ئاياغسىز دېيىش بىلەن بىرەر نامەقبۇل جايغا قەدەم باسمىغانلىقىنى بىلدۈرمەكچىدىم. شۇنداق پاكىز ۋە ئېپىەتلىك قىزغا ئۆزلىرىدىن باشقا لايىق ئاق كۆڭۈل كۆي ئوغۇل تاپالمايدىغانلىقىمغا كۆزۈم يېتىپ، ئۇنى سىلىگە تاپشۇردۇم. مېنىڭ شۇ قىزدىن ئۆزگە پەرزەنتىم يوق. بۇگۈندىن تارتىپ پۈتكۈل مال-مۈلكۈم ئۆزلىرىنىڭكى، — دەپتۇ.

شۇنداق قىلىپ، رابغۇزى ئاق كۆڭۈلۈك ۋە ھالاللىقى تۈپەيلى مۇشۇنداق بەختكە ئېرىشكەنىكەن.

تۇغلۇق تۆمۈرخان:

جاسارەتنىڭ مېۋىسى غالىبىيەت

پادىشاھنىڭ نەيزىسى دۈشمەننىڭ كۆكرىكىدىن داۋاملىق تۆشۈك ئېچىپ تۇرۇشى كېرەك. يۈرەكلىك پادىشاھ لەشكەرلەرنىڭ جۈرئىتىگە رىغبەت بېرەلەيدۇ. يۈرەكسىز پادىشاھ دۆلەت ئىگىسى بولۇشقا داۋاملىق مۇيەسسەر بولالمايدۇ. بۇ ھەقتە مۇنداق ھېكايەت بار:

مەشھۇر شاھ تۇغلۇق تۆمۈرخان ئۆزىگە يۈزسىزلىك قىلغان ئەمىر تۆمۈر قوشۇنلىرى بىلەن جەڭ قىلىش ئۈچۈن ئاتلىنىپتۇ. ئۇرۇش ۋاقتى يېتىپ كېلىپ ئىككى تەرەپ لەشكىرى بىر - بىرىگە قارشى ئۇرۇش سەپلىرىگە تىزىلىپتۇ. ئاردىدا ئەمەلدارلاردىن بىرى ئوتتۇرىغا چىقىپ تۇغلۇق تۆمۈرخاندىن سوراپتۇ:

— پادىشاھىم، جەڭ ئىشى — غەلىبە قازىنىپ، نۇسرەت تېپىش بىلەن مەغلۇپ بولۇپ، يېڭىلىشنىڭ ئارىلىقىدىكى ئىشتۇر. مۇبادا بىزلەر يېڭىلىپ، مەغلۇپ بولۇپ قالساق ئۆزىڭىزنى بىز نەدىن ئىزدەيمىز؟

تۇغلۇق تۆمۈرخان بۇ سۆزنى ئاڭلاپ ناھايىتى غەزەپلىنىپتۇ ۋە ھېلىقى ئەمرگە:

— ئەگەر مېنى «قاچقان» دېگەن گۇمان بىلەن ئىزدەيدىغان بولساڭلار، ئۇنداق كىشى تەڭرىنىڭ رەھمىتىدىن مەھرۇم بولسۇن! لېكىن دۈشمەنلەر غەلىبىگە ئېرىشىپ، بىزلەر يېڭىلسەك، مېنىڭ بېشىمنى ئاتلارنىڭ ئايىغىدىن ئىز-

دەڭلار! ــ دەپتۇ.

دېگەندەك ئۇرۇش باشلانغاندا تۇغلۇق تۆمۈرخان ئەمر تۆمۈر قوشۇنلىرى ئىچىگە خۇددى شىرەدەك جاسارەت بىلەن ئېتىلىپ كىرىپتۇ. شەمشەر بۇلۇتلىرىدىن دۈشمەن باشلىرىغا ئۆلۈم يامغۇرىنى ئايماي ياغدۇرۇپتۇ. چۈش ۋاقتى بولۇپ قۇياش تىكلىنىپتۇ، ھاۋا قاتتىق قىزىپ كېتىپتۇ. جەڭگاھتىكى پۇتكۈل جەڭچىلەرنىڭ كۆكسىلىرىگە ھارارەت تەپتى ئۇرۇلماقتا ئىكەن، ئۇسسۇزلۇقتىن لەۋلەر قۇرۇپ، چىرايلار ئۆڭۈشكە باشلاپتۇ. مۇشۇنداق پەيتتە پادىشاھنىڭ بىر كىشىسى ئات چاپتۇرۇپ، سۇ كۆتۈرۈپ كەپتۇ.

ــ ئەي پادىشاھىم، ــ دەپتۇ ئۇ كىشى سۇنى تەڭلەپ، ــ ئۇسسىغاندۇرسىز، بىر-ئاز توختاپ بۇ سۇدىن ئىچىۋېلىڭ.

تۇغلۇق تۆمۈرخان ئۇ كىشىگە:

ــ مېنىڭ بۇ شەمشىرىم مەندىنمۇ بەك ئۇسسىدى. شەمشىرىم دۈشمەن قېنىدىن ئىچىپ قانمىغۇچىلىك، ئۆزۈمنىڭ ئۇسسۇزلۇقۇمنى قاندۇرمايمەن، ــ دەپتۇ.

شۇنداق قىلىپ تۇغلۇق تۆمۈرخاننىڭ توغرا پىلانى ۋە ئۇلۇغۋار شجائىتى لەشكەر-لەرگە زور ئىلھام بولۇپ، ئەمر تۆمۈر قوشۇنلىرىنى تىرىپەرەن قىلىۋېتىپتۇ.

ئەمر تۆمۈر:

ئۇلارغا ئازادلىق بېرىڭلار

ئاڭلاشلارغا قارىغاندا، تۆت ئۇلۇس خانى قۇدرەتلىك شاھ ئەمر تېمۈر كوراگان ئەتراپىدىكى جايلارغا ھەربىي يۈرۈش قىلغاندا، ھىندى دىيارىدا قاتتىق جەڭ بوپتۇ، دەۋران غەلبە نۇسرەتىنى ئۇنىڭغا يار قىلىپ دۈشمەنلىرىنىڭ باغرىنى تىلىپتۇ. شاھ: «قەتلىئام قىلىنسۇن!» دەپ يارلىق قىپتۇ. ھەر كىشى ئۆز ئالدىغا قىرغىنغا ئاتلىنىپ، كېسىلگەن باشلار ساينىڭ تېشىدەك يېتىپتۇ. پۇتكۈل دەشتنى جەسەت قاپلاپ، قانلار دەريا بولۇپ ئېقىپتۇ. ھەممە تەرەپتە ئۆتكۈر قە-

لىچلار يالتراپ گويا قىيامەت قايىم بولغاندەك بوپتۇ.

جەڭ بولۇۋاتقان ئاشۇ مەھەلدە ئىككى بىچارە دوست قىرغىنغا دۇچ كەپتۇ-دە، بىر نۆكەر ئۇلارنىڭ بىرىنى چاپماق ئۇچۇن قىلىچىنى قىنىدىن سۇغۇرۇپتۇ. ئۆز دوستىنى قىلىچ ئاستىدا كۆرگەن ئۇنىڭ دوستى بېشىنى قىلىچ ئاستىغا سۇنۇپ:

— ئەگەر ساڭا باش كېرەك بولسا، ئۇنى چاپما، مانا بۇ باش ئۇنىڭغا ئەرزىيدۇ، — دەپ نۆكەرگە ئىلتىماس قىپتۇ. نۆكەر چاپماق بولۇپ يۇزلەنگەنكەن، ئۇنىڭ دوستىمۇ ئاشۇ سۆزنى تەكرارلاپتۇ. قايسىسىنى چاپاي دېسە، ئۇلارنىڭ يەنە بىرى قاتىلنىڭ ئايىغىغا باش قويۇپتۇ. نۆكەر غەزەپلىنىپ ئىككىلىسىنى چاپماق بوپتۇ. ئۇ بۇ ئىككىيلەننىڭ قايسىسىغا يۇزلەنسە، يەنە بىرى تاقەتسىزلىنىپ يالۇۋرۇپتۇ:

— ئاۋال مېنى چاپ، مەن كۆزۈمنى يۇمغۇچە ئۇ تىرىك تۇرسۇن!

شۇ يوسۇندا ئۇلار ئۆز دوستىنىڭ بىردەملىك ھاياتى ئۇچۇن بېشىدىن كېچىپ، بويىنىغا چۇشىدىغان قىلىچنى تالىشىپتۇ.

ئاردا خېلى بىر زامان تالاش - تارتىش بوپتۇ. بۇنى كۆرگەنلەر ئارىسىدا غوۋغا كۆتۇرۇلۇپتۇ. ئىككى دوستنىڭ بىر - بىرى ئۇچۇن ئۆز جېنىدىن كەچكەنلىكىدىن خەۋەر تاپقان ئەمىر تۆمۇر تەسىرلىنىپ ئۇلارنىڭ قېنىدىن كېچىپ شۇنداق دەپتۇ:

— ئۇلارغا ئازادلىق بېرىڭلار!

شۇنداق قىلىپ ۋاپا ۋە ساداقەتلىك خاسىيىتىدىن ئۇلار ئۆلۈمدىن قۇتۇلۇپتۇ ھەم خەلق قىرغىنىدىن خالاس بوپتۇ.

مەۋلانە لۇتفىي:

بەزى ئىشلارغا توۋا دېگۈلۈك

1

مەۋلانە لۇتفىي بايسۇنغۇر مىرزانىڭ تەكلىپى بىلەن مەۋلانە مۇزەپپەر ھىراۋىنىڭ «باغ» رادىپلىق قەسىدىسىگە جاۋاب يازغان ۋە ئۇ قارشى ئېلىشقا ئېرىشكەنكەن. كېيىن يەنە شۇ شائىرنىڭ «ساراي» رادىپلىق قەسىدىسىگىمۇ جاۋاپ يېزىش لازىملىقى ئېيتىلغاندا، مەۋلانە لۇتفىي بايسۇنغۇر مىرزىغا مۇنداق دەپتۇ:

— ئاۋۋال كۆرەيچۇ، مۇزەپپەر ھىراۋىنىڭ «باغ»دىن قانداق مېۋە يەر ئىكەن-

مەن، ئەنە شۇنىڭدىن كېيىن ئاندىن ئۇنىڭ «ساراي»غا قەدەم قويىمەن.
بۇ گەپتىن مىرزا بايسۇنغۇر كۈلۈپ كېتىپتۇ ھەم لۇتفيغا كۆپلەپ مۇكاپات بېرىپتۇ.

2

بىر كۈنى لۇتفيي بازار ئارىلاپ كېتىۋېتىپ، ئۆزى يازغان شېئىرلارنى ناتونۇش بىر ئادەمنىڭ كىشىلەرگە ئۇنلۇك ئاۋازدا ئوقۇپ بېرىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ قاپتۇ. دىققەت قىلسا، ئوقۇلغان شېئىرلارنىڭ لەززىتىدىن ھۇزۇرلانغان كىشىلەر ئۇ ئادەمگە ئاپىرىن ئېيتىۋاتقۇدەك.

— بۇرادەر، كىمنىڭ شېئىرلىرىنى ئوقۇۋاتسەن؟ — دەپ سوراپتۇ مەۋلانە.
— لۇتفينىڭ شېئىرلىرىنى، — دەپتۇ ھېلىقى ئادەم.
— لۇتفينى تونۇمسەن؟ — دەپ سوراپتۇ يەنە مەۋلانە.
— بۇ نېمە دېگىنىڭىز؟ لۇتفي دېگەن ئۆزۈم بولىمەن! — دەپتۇ ھېلىقى ئادەم.
— توۋا قىلدىم، — دەپتۇ شۇ چاغدا مەۋلانە ياقىسىنى تۇتۇپ، — شېئىر ئوغرىسىنىڭ بارلىقىنى ئاڭلىغانىدىم، ئەمما شائىر ئوغرىسىنى تۇنجى قېتىم كۆرۈشۈم...

3

يەنە بىر كۈنى ئۆزىنى ناھايىتى بىلىملىك چاغلاپ، كېرىلىپ يۈرىدىغان بىر شائىر لۇتفييغا شېئىرىنى ئوقۇپ بەرگەندىن كېيىن:

— شۆھرەت قازىنىش ئۈچۈن بۇ شېئىرىمنى شەھەر دەرۋازىسىغا ئېسىپ قويماقچىمەن، جانابلىرى بۇنىڭغا نېمە دەيسىلا؟

— دەپتۇ.

— ياخشى ئويلاپسەن، — دەپتۇ مەۋلانە ئۇنىڭغا جاۋابەن، — بىراق شېئىرىڭنىڭ قېشىغا ئۆزۈڭنىمۇ ئېسىپ قويۇش كېرەك. بولمىسا كىشىلەر بۇ شېئىرىڭنى سېنىڭكى ئىكەنلىكىنى نەدىن بىلىدۇ؟

4

يەنە بىر كۈنى مەۋلانە لۇتفىي بازار ئايلىنىۋېتىپ، بىر دوقمۇشتىن ئەگىلگەندە ئۆزىنى «شائىر» ئاتىۋالغان بىر كىشى ئۇچراپ قاپتۇ ۋە مەۋلانىگە:

— ئاخشام خىزىر ئەلەيھىسسالامنى چۈشۈمدە كۆرۈپتىمەن. مۇبارەك تۈكۈرۈكىنى ئاغزىمغا سۈپلەپ قويدى، — دەپتۇ.

مەۋلانە دەرھاللا:

— خاتالىشىپسەن، ھەزرىتى خىزىر ئەسلىدە سېنىڭ ئەپت ـ بەشىرەڭگە تۈكۈرگەن گەپ، سەن ئاغزىڭنى ئېچىپ ياتقانلىقىڭ ئۈچۈن، ئۇنىڭ تۈكۈرۈكى ئاغزىڭغا چۈشۈپ كەتكەن، — دەپتۇ.

نەۋايى:

جاۋاب تەييار

ئەلىشىر نەۋايى ئۆز دەۋرىدە شائىر، دۆلەت ئەربابى سۈپىتىدە نام قازىنىپلا قالماي، يەنە ھازىر جاۋابلىقى بىلەنمۇ مەشھۇر بولغانكەن. بۇ ھەقتە تۆۋەندىكىدەك قىزىقارلىق ھېكايەتلەر بار:

سۇلتان ھۈسەين پادىشاھ، مىر ئەلىشىر ۋەزىر ئىدى. بىر كۈنى پادىشاھ ۋەزىرلىرى بىلەن شىكارغا چىقتى. شۇ مېڭىشتا ئۇلارنىڭ يوللىرى بىر كۆلنىڭ يېنىدىن ئۆتتى. قارىسا قومۇشلارنىڭ ئۇچلىرى قۇرۇپ، قاغجىراپ قالغانكەن. شۇ چاغدا ئەلىشىر:

— كۆلدىكى قومۇشلار سۇ ئىستەپ، چاڭقاپ قاپتۇ. بۇلارغا يامغۇر كېرەك ئىكەن-دە! — دەپتۇ.

مر ئەلشىرنىڭ يېنىدا تۇرغان پادىشاھ ئۇنىڭ سۆزىنى بۆلۈپ:

ــ ئەخمەق، سۇدا تۇرغان قومۇشلار قانداقمۇ چاڭقىسۇن، ــ دەپ مەسخىرە قاپتۇ.

مر ئەلشىر ئىندىمەپتۇ. شۇ يوسۇندا يول يۈرۈپ، يول يۈرسىمۇ مول يۈرۈپ، ئاخىر بىر بايئاۋانغا يېتىپ بېرىپ، ئۇۋ قىلىشىپ، دەم ئېلىشقا باشلاپتۇ. ئۇلار بىر-نەچچە كۈن ئوۋ ئوۋلاپ، ھاردۇق چىقىرىپ، ئاخىر ئارقىغا قايتىشىپتۇ.

يولدا بۇلارنىڭ ئالدىغا بىر چوڭ ئېرىق ئۇچراپتۇ. پادىشاھ بىلەن ۋەزىرلەر ئاتلىرىنى سۇغىرىشقا ئېلىپ بېرىشىپتۇ، ئۆزلىرىمۇ سۇ ئىچىشىپتۇ. ئەمما مر ئەلشىر ئۆزىنىڭ ئېتىنى سۇغارماي، ئېرىقنىڭ ئىچىگە چۈشۈرۈپ، نوختىسىنى مەھكەم تۇتقان ھالدا تۇرۇۋېرىپتۇ.

سۇلتان ھۇسەين ھەيران بولۇپ ئۇنىڭدىن سوراپتۇ:

ــ مر ئەلشىر، نېمە ئۈچۈن ئاتىنى سۇغارمايسىز؟

ــ سۇ ئاتنىڭ قارنىغا تېگىپ تۇرغان بولسا، ئۇنى سۇغىرىش نەھاجەت؟ چاڭقىغان بولسا، ئەنە پۇتى بىلەن ئىچىۋەرسۇن، ــ دەپ جاۋاب بېرىپتۇ مر ئەلشىر.

بۇنى ئاڭلىغان سۇلتان ھۇسەين ئۆزىنىڭ ئىلگىرى ئېيتقان گەپىنى يادىغا ئېلىپ، يېڭىلگەنلىكىنى تەن ئاپتۇ-دە، مر ئەلشىرگە ئىككى مىڭ تەڭگە ئىنئام بېرىپتۇ.

* * *

كۈنلەرنىڭ بىرىدە ئەلشىر نەۋايى ھۇزۇرىغا بىر سودىگەر كېلىپ، ئۇنىڭدىن ئۆز ئوغلىغا شائىرلىق ھۇنىرىنى ئۆگىتىپ قويۇشنى ئۆتۈنۈپتۇ.

ــ ئوغلىڭىز قانداق ھۇنەرگە قىزىقىدۇ؟ ــ دەپ سوراپتۇ ئۇنىڭدىن ئەلشىر نەۋايى.

ــ ئوغلۇم ماڭا ئوخشاش سودىگەر بولۇشنى چىن كۆڭلىدىن ئارزۇ قىلىدۇ، لېكىن مەن ئۇنىڭ شائىر بولۇشىنى خالايمەن.

ــ ئەسلىدە سودىگەرلىك ھۇنەر ئەمەس، ئەمما ئوغلىڭىز شۇنى خالايدىكەن، مەيلى ئۆگەنسۇن. شائىرلىق بولسا ئىنسان پەزىلىتىدۇر، ــ دەپتۇ ئەلشىر نەۋايى.

* * *

هراتتا ئەلشىر نەۋايى بىلەن بىللە مەۋلانە بىنائىي دېگەن شائىرمۇ ياشايتتى. كۆنـ
لەردىن بىر كۈنى بىنائىي ئەلشىر نەۋايىنىڭ بېغىغا كەپتۇ. قارىسا ئۇ بىرقانـچە شائـىرلار
ۋە سازەندىلەر بىلەن شېرىن سۆھبەتلەر قۇرۇپ ئولتۇرغانكەن. بىنائىينىڭ غەيرىـيلىكـى
تۇتۇپتۇ. شۇ چاغدا ئالدىغا ھاۋشىغانچە كەلگەن ئىتقا قاراپ ئاۋازىنىڭ باريچە:

— ھە، جانابلىرىنىڭ ئـىتلىـرىمۇ نەۋ (ئـاھاڭ چىقـىرىۋاتـىدۇ، دېمەكچـى) قىلـىدـ
كەن-ھە، بىز بۇنىڭدىن بىخەۋەر ئىكەنمىزغۇ، — دەپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئەلشىر نەۋائىيـ
نى بابلاپ چېقىۋالماقچى ئىكەن.

بىنائىينىڭ مەقسىتىنى دەرھال چۈشەنگەي نەۋايى ئۇنىڭغا شۇنداق جاۋاب بېرىپتۇ:

— ھەئە، ئانچە-مۇنچە بېقىپ پەرۋىش قىلغانىدۇق، مەۋلانىنىڭ ئۆزلىرى كـۆرۈپ
تۇرغان بىنائىيدەك بولۇپ قالدى.

بۇ گەپكە شائىرنىڭ سۆھبەتداشلىرى مەززە قىلىپ كۈلۈپتۇ.

يەنە بىر قېتىم ئەلشىر نەۋايى بىلەن بىنائىي بىر كۈنى كوچىدا كېتىۋاتسا، يولدىكـى
باغدىن غەزەل ئاڭلىنىپ قاپتۇ. غەزەل بىنائىينىڭ ئىكەن. ئۇ غەزەلنىڭ ئۆزىنىڭكى ئىكەنـ
لىكىنى بىلدۈرمەكچى بولۇپ، ئەلـ
شىر نەۋايىغا:

— باغقا قاراپ بـاقايلى، بـەك
ياخشى غەزەل ئوقۇشۇۋېتىپتۇ، —
دەپتۇ.

ئەلشىر نەۋايى:

— باغقا كىرىپ غەزەل ئاڭلـە-
ساقمۇ مەيلى، — دەپ رازى بوپتۇ.
ئىككىسى باغقا كىرىشىپتۇ. غـە-
زەلخان غەزىلىنى ئوقۇپ بولغانـدا،
بىنائىي ماختىنىپ:

— ھەي ئىنسم، شېئىرنى بىنـا-
ئىيدەك يېزىپسەن، ئوقۇشۇڭمۇ بـە-
نائىيدەك، رەھمـەت، ئـاپىرىـنـلار
بولسۇن ساڭا! — دەپتۇ.

بۇ سۆزنى ئاڭلىغان نەۋايى:

— ئەمما، بۇ دوستىمىز شېئىر-

نىڭ ناۋاسىنى جايىدا قويالماپتۇ، ئۆز-گىچە پەم - پاراسەتىنى ئىشقا سېلىپ، پىشانە تەرى تۆككەندە غەزەلنىڭ ناۋاسى جايىغا كېلەرمىكىن... — دەپتۇ.

بۇ سۆزدىن بىنائىي خىجالەت بولۇپ، بېشىنى ساڭگىلىتىپ قاپتۇ.

* * *

بىر كۈنى سۇلتان سۈيۈن مىرئەلىنى گەپتە لەت قىلىش ئۈچۈن ئۇنىڭغا ئەقىلگە سىغمايدىغان بىر ئىشنى تاپشۇرۇپتۇ.

— سىزگە ئۈچ كۈن مۆھلەت بېرىمەن. شۇ ئۈچ كۈن ئىچىدە تاشتىن تەلپەك تىكىپ كېلىسىز.

— ھەزرىتىم، ئەگەر يىپنى ئۆزىڭىز تېپىپ بەرسىڭىز ئۈچ كۈندە ئەمەس، ئۈچ سائەتتىلا تىكىپ بېرىمەن، — دەپتۇ مىرئەلى.

— قانداق يىپ؟ — دەپ سوراپتۇ سۇلتان سۈيۈن يېڭىلىشىنى خالىماي.

— تالنىڭ كۈلىدىن ئىشلەنگەن يىپ-تە، شاھىم.

— بەك دانا ئىكەنسىزغۇ! تالنىڭ كۈلىدىن قانداقمۇ يىپ ئەشكىلى بولىدۇ؟

— ئۇنداق بولسا تاشتىن تەلپەك تىككىلى بولامدۇ، شاھىم؟ — دەپتۇ مىرئەلى.

مىرئەلىنىڭ ھازىر جاۋابلىقىدىن خىجىل بولغان سۇلتان سۈيۈن لام-جىم دېيەلمەپتۇ.

* * *

كۈنلەرنىڭ بىرىدە ھۈسەين بايقارا كاتتا ئەمەلدارلار، ۋەزىر-ئۆلىمالار، ئالىملار ۋە شائىرلار بىلەن شەھەر ئايلىنىپتۇ. ئۇلار ئايلىنىپ يۈرۈپ تۆمۈرچى، مىسكەرلەر كوچىسىغا چىقىپ قاپتۇ. ھۈسەين بايقارا ئۇستىلار بىلەن سالاملىشىپ ئۆتۈپ كېتىۋاتقاندا، بىر تۆمۈرچىنىڭ بولقا ئۇرۇۋاتقانلىقىدىن چىققان ئۇچقۇن چاچراپ سۇلتاننىڭ زەرباب تونىنىڭ ئېتىكىگە چاپلىشىپتۇ-دە، خېلى يېرىنى كۆيدۈرۈپ قويۇپتۇ. بۇنى كۆرگەن ۋەزىر-ئۆلىمالار: ھازىر ئالىي ھەزرەت تۆمۈرچىنىڭ بۇ بىئەدەپلىكى ئۈچۈن ئۇنى جازالايدۇ، دەپ ئويلىشىپتۇ.

تۆمۇرچىنى كەرىم بابا دەپ ئاتىشىدىكەن. كەرىم باباسى: «ئاپلا، ياماڭ بولدى! پا-دىشاھتىن جەبىر كۆرىدىغان بولدۇم» دەپ ۋەھىمگە چۈشۈپتۇ. شۇ چاغدا ھۈسەين بايقارا ھېچ نەرسىگە ئېتىبار قىلماي، قەلەم-قەغەز كەلتۈرۈپتۇ-دە: «چۈشتى دىل دامەنگە بىر شەرەرى شۇ رەڭگىز» دەپ يېزىپ ئۇنى «قېنى، داۋامىنى يېزىڭلار!» دېگەندەك ئىشارە قىلىپ يېنىدىكى شائىرلاردىن بىرىگە بېرىپتۇ. ئۇ شائىر جاۋاب تاپالماي باشقىسىغا سۇنۇپتۇ... شۇ يوسۇندا قەغەز قولدىن-قولغا ئۆتۈپتۇ. لېكىن شائىرلاردىن بىرەرسىمۇ سۇلتان باشلىغان مىسرانى ئۇلاپ قېيامغا يەتكۈزۈپ جاۋاب يازالماپتۇ. شۇ چاغدا ھۈسەين بايقارا: «شائىر بولماي كېتىڭلار. بۇنى دوستۇم ئەلشىرگە ئېلىپ بېرىڭلار. لېكىن شەرت شۇكى: مەن يازغان مىسرا قەيەردە، قاچان ۋە قانداق شارائىتتا، نېمە مۇناسىۋەت بىلەن يېزىلغانلىقىنى بىلدۈرمەڭلار!» دەپتۇ.

شائىرلار نەۋائىينىڭ ھۇزۇرىغا بېرىپ، ئۇنىڭغا ھېلىقى بىر مىسرا شېئىر يېزىلغان قەغەزنى ئۇزىتىپتۇ ۋە گەپ-سۆزسىز قول قوۋۇشتۇرۇپ تۇرۇۋېلىپتۇ. نەۋائى قەغەزنى ئېچىپ ئۇنىڭدىكى مىسراغا كۆز يۈگۈرتۈپتۇ-دە، دەررۇ قولغا قەلەم ئېلىپ ھۈسەين بايقارا يازغان مىسرانىڭ تېگىگە مۇنۇ مىسرانى يېزىپتۇ:

«ئىشق ئاھاڭلىرى زەنجىرى جۇنۇن ئىشلەر ئىدى.»

يەنى، سۇلتان ھۈسەين بايقارانىڭ يۇقىرىدىكى مىسراسىنىڭ مەزمۇنى «دىل ئېتىكىگە كۆيدۈرگۈچى بىر ئۇچقۇن چۈشتى» دېگەن بولغانلىقتىن، نەۋائى «چۈنكى تۆمۈرچى ئىشق دېۋانىلىرىگە زەنجىر ئىشلەر ئىدى» دەپ جاۋاب بەرگەنىكەن.

ھۈسەين بايقارا نەۋائىنىڭ جاۋابىنى ئوقۇپ: «ئەلشىرگە ئاپىرىڭ!» دەپ دوستىنىڭ ھازىر جاۋاب شائىرلىقىغا يەنە بىر قېتىم تەھسىن ئوقۇپتۇ.

* * *

ھۈسەين مىرزىنىڭ بىر تۇلپىرى بار ئىكەن. ئۇنىڭغا پادىشاھ يەرۇ

كۆككه ئشه‌نگه‌نده‌ك ئشنندىكه‌ن. پەقەت ئوۋغا چققان، ئۇزاق سەپەرلەرگە ئاتلانغان چاغلىرىدىلا مىنىدىكه‌ن.

كۈنلەرنىڭ بىرىدە شكاردىن قايتقان پادىشاه ئارغىمىقىدىن رازى بولۇپ ئەلشىر نەۋايىغا ماختىنىپتۇ:

ــ ئالەمدە بىزنىڭ ئارغىماقتەك ئۇچقۇر ئات بولمىسا كېرەك! بۇ تۇلپار قايسى نەسلىدىن بولغىيتتى-ھە؟

ــ سىير نەسلىدىن، تەقسىر، ــ دەپ جاۋاب بېرىپتۇ ئەلشىر نەۋايى.

ــ نېمە دەيسىز، كاللىڭىز جايىدىمۇ، شۇنداق تۇلپار سىيرغا ئۇخشامدىكه‌ن؟ قايسى زامانىدا سىير نەسلىدىن ئات تۇغۇلۇپتىكه‌ن، ئەي ۋەزىرى نادان؟ ــ دەپتۇ جەھلى چققان پادىشاه.

ئەلشىر نەۋايى بولسا قىلچە پەرۋا قىلماي:

ــ تەقسىر، ئاخىرىنى دېگۈچە سەۋر قىلىڭ، مەسىلە تېخى تېگىگىچە ئېچىلغىنى يوق. سىير نەسلىدىن تۇلپار تۇغۇلامدۇ-يوق، بۇنى بىلىش ئۈچۈن مۇشۇ ئاتنى بېقىپ چوڭ قىلغان ئات باقارڭىزنى چاقىرتسىڭىز، ــ دەپتۇ.

ھۈسەيىن مىرزا شۇ زاماتلا بۇيرۇق بېرىپتۇ. ھەش-پەش دېگۈچە ئات باقار يېتىپ كېلىپ، قول قوۋۇشتۇرۇپ تۇرۇپتۇ. مىرزا تۇلپارنىڭ ئەسلىي نەسلىنى بىلەمەكچى ئىكه‌نلىكىنى ئېيتىپ سوراپتۇ:

ــ بۇ تۇلپارنىڭ نەسلى ساپمۇ؟

ــ ئالەمپاناھ، بىر قوشۇق قېنىمدىن كەچسىڭىز. مەن بىر كەمبەغەل ئادەممەن، غەزەپلىنىپ كېتىپ بالىچاقامنىڭ ئۇۋالىغا قالماڭ! خۇدا خەيرىڭىزنى بەرسۇن، ھەممىتىڭىزنى ئايىماڭ، سىزگە بىر گەپنى دەپ بېرەي، ــ دەپ يالۋۇرۇپتۇ ئات باقار.

ــ خوپ، كەچتىم، ئېيتىۋەر، ــ دەپتۇ ھۈسەيىن مىرزا.

ــ تۇلپىرىڭىز ئەسلىي سىيرنىڭ نەسلىدىن، تەقسىر، ــ دەپ گەپ باشلاپتۇ ئات باقار، ــ بايىتاللىرىڭىزدىن بىرى مۇشۇ قۇلۇننى تۇغدى-دە، ئۆمرى قىسقا ئىكه‌ن، ئۆلۈپ قالدى. قانداق قىلىشىمنى بىلەمەي قالدىم. شۇ كۈنى ئېغىلدا بىر نەسىلىك سىيرىڭىزمۇ تۇغقانىدى. بىچارە قۇلۇنغا رەھىم كېلىپ، شۇ سىيرنى ئەمدۈردۈم. بۇ تۇلپارنىڭ ئانىسى ئەسلىي شۇ سىير، تەقسىر!

پادىشاه ئەجەبلەنگەنلىكىدىن ھاڭ-تاڭ بولۇپ، ياقىسىنى تۇتۇپ قاپتۇ. ئات باقار

چقىپ كەتكەندىن كېيىن:

— دوستۇم ئەلىشىر، سىز بۇنى نەدىن بىلىۋالدىڭىز؟ — دەپ سوراپتۇ.

— تەقسىر، سىز بىلەن تۇنۇگۈن ئوۋغا چىققاندا، پالانى يەردىكى سۇدىن ئۆتۈۋاتقىنىمىزدا زەن سېلىپ تۇرسام، ئېتىڭىز كېچىكتىن ئۆتۈپلا خۇددى سىيرلاردەك پۇتىنى كەينىگە قارىتىپ سىلكىتتى، — دەپتۇ.

شۇنىڭ بىلەن ھۈسەيىن مىرزا ئەلىشىر نەۋايىنىڭ زېرەكلىكىگە يەنە بىر قېتىم قايىل بولغانىكەن.

* * *

سۇلتان ھۈسەيىن بىر كۈنى ئۆز ۋەزىرلىرىنىڭ ئەقىل-پاراسىتىنى، دانىشمەنلىكىنى سىناپ بېقىش ئۈچۈن ئۇلارنى ھۈزۈرىغا چاقىرتىپتۇ:

— ماڭا ئۈچ يامان ئادەم تېپىپ بېرىڭلار، تاپالمىغانلارغا يۈز تىللا ھۈكاپات، تاپالمىغانلارغا يەتمىش دەررە، — دەپتۇ ۋە ئۈچ كۈن مۆھلەت بېرىپتۇ.

ۋەزىرلەر پايپىتەك بولۇشۇپ، تەرەپ-تەرەپنى كېزىپتۇ. ئۈچ-كۈن ھەش-پەش دېگۈچە ئۆتۈپ كېتىپتۇ. لېكىن، ئۈچ يامان ئادەمنى تاپالماپتۇ.

پەقەت ئەلىشىر نەۋايى ئۈچ كۈندىن كېيىن ئۈچ يامان ئادەمنى — جاللات، قاسساپ ۋە ئوۋچىنى باشلاپ پادىشاھنىڭ ھۈزۈرىغا كەپتۇ. ھۈسەيىن مىرزا بۇنى كۆرۈپ، دوستىنىڭ دانالىقىغا ئاپىرىن ئوقۇپتۇ ۋە شائىرنى تەقدىرلەشنى بۇيرۇپتۇ. ئەلىشىر نەۋايى

خەزىنىدىن يۈز تىللانى ئېلىپ، ئۆز ئۆيىگە قايتىپتۇ، ئەتىسى مەھەللىسىدىكى كەمبەغەل ۋە يېتىم - يېسىرلارغا يۈز تىللانى تەقسىم قىلىپ بېرىۋېتىپتۇ. ئۇچ يامانىنى تېپىپ كېلەلمىگەن ۋەزىرلەرنى بولسا، سۇلتان ھۇسەين يەتمىش دەررىدىن ئۇردۇرۇپتۇ.

ئارىدىن بىرنەچچە كۈن ئۆتكەندىن كېيىن، سۇلتان ھۇسەين يەنە ۋەزىرلىرىنى ئالدىغا چاقىرتىپ، ئۇچ يامانغا تەرىپ بېرىشنى سوراپتۇ. ئۇلاردىن يەنە ھېچبىرىدىن سادا چىقماپتۇ. ھەتتا يىغلىشلاردا ئانچەمۇنچە ئادەملەرگە گەپ بەرمەيدىغان مەمەدان ۋەزىر مەجدىدىنمۇ ئېغىزدۇرۇقىنى چىشلىگەن ئاتتەك ساقلىنى چىشلەپ، بىزىرىپ تۇرۇۋېرىپتۇ.

ھېچكىم جاۋاب بېرەلمىگەندىن كېيىن، ئەلىشىر نەۋايى ئۆزى تېپىپ كەلگەن ئۈچ يامانغا ئۆزى تەرىپ بېرىپ:

— جاللاتقا پەرمان بولسلا بولدى، ھەقمۇ-ناھەقمۇ، بەربىر ئالدىغا كەلتۇرۇلگەن ئادەمنى ئۆتكۈزۈۋېرىدۇ. قاسساپ ھايۋانلارنىڭ ئەڭ ياخشىسىنى سويىدۇ. ئوۋچى جانۋارلارنى ئوۋلايدۇ، چىرايلىق قۇشلارنى تۇتۇپ، قەپەسكە سولايدۇ، ئۇلارنى ھايات گۈزەللىكلىرىدىن مەھرۇم قىلىدۇ، — دەپتۇ.

سۇلتان ھۇسەين شائىر ئەلىشىر نەۋايىنىڭ ئەقل-پاراسىتىگە، دانىشمەنلىكىگە قايىل بوپتۇ.

سەئىدخان:

يولۇاسنى يەڭگەن بىلەن

پادىشاھ سەئىدخاننىڭ يېنىدا ئەقىل كۆرسىتىدىغان بىر دانىشمەن مەسلىھەتچىسى بار ئىكەن. ئۇ كىچىك ئىشلاردىن تارتىپ تاكى دۆلەتنىڭ چوڭ ئىشلىرىغىچە سەئىدخانغا ئەقىل كۆرسىتىدىكەن. سەئىدخانمۇ ئۇنىڭ مەسلىھەتىسىز ئالدىراپ بىر ئىشقا قارار چىقارمايدىكەن. بۇ دانىشمەن ھەر كۈنى ئەتىگەن ئىشقا كەلگەندە ئاۋۋال شاھ سەئىدخانغا سالام بېرىپ، تىنچلىق سوراپ ئاندىن ئۆز ئورنىدا ئولتۇرىدىكەن.

بىر كۈنى ئەتىگەندە بۇ دانىشمەن ئىشقا كەپتۇ. ئوردىغا كىرسە سەئىدخان ناھايىتى ئاچچىقلىنىپ، چېچىلىپ بىرەيلەنگە قاتتىق كايىپ تۇرغۇدەك. بۇنى كۆرگەن دانىشمەن پادىشاھ سەئىدخانغا سالاممۇ قىلماستىن، تىنچلىقمۇ سورىماستىن، پادىشاھنى مەنسىتمەگەندەك، ئۆز ئورنىغا بېرىپ ئولتۇرۇپتۇ، پادىشاھ سەئىدخان دانىشمەننىڭ بۇ قىلىقىنى كۆرۈپ، ئۆزىگە ھۆرمەتسىزلىك قىلدى، دەپ بىلىپ، ئاچچىقى تېخىمۇ ئۆرلەپ زەردىسى بىلەن داۋالىدى:

— ھەي! بۇگۈن سەن نېمە بولدۇڭ؟ ھەر كۈنى ئىشقا كەلگەندە ئالدى بىلەن مەن بىلەن سالاملىشىپ، مەندىن تىنچلىق سوراپ ئاندىن ئۆز ئورنۇڭغا بېرىپ ئىشىڭنى قىلاتتىڭ. بۇگۈن نېمە ئۈچۈن بۇنداق ئەدەپسىزلىك قىلىسەن؟ — دەپ كايىپتۇ.

— شاهىم، ئۆتكەندە سىلى ئوردا ئەركانلىرى بىلەن ئوۋغا چىققان چاغلىردا تەنھا ھالدا بىر يولۋاسنى ئوۋلاپ، ھەممىنى ھەيران قالدۇردىلا. مېنىڭمۇ سىلىگە بولغان قايىل-لىقىم تېخىمۇ يۇقىرى كۆتۈرۈلدى. ئەمما بۇگۈن مەن سىلىنىڭ ھەقىقىي باتۇر ئىكەنلىك-لىرىگە ئىشەنمىدىم، — دەپتۇ دانىشمەن.

بۇ گەپنى ئاڭلاپ شاھ سەئىدخان تېخىمۇ خاپا بولۇپ:

— بۇ نېمە دېگىنىڭ؟ مېنىڭ باتۇرلۇقۇمغا پۈتۈن ئەل گۇۋاھ تۇرسا، سەن بۇنداق گەپنى قىلىشقا قانداق جۈرئەت قىلدىڭ؟ — دەپ ئۆزىنى باسالماي دانىشمەنگە كايىپتۇ.

— تەقسىر، سىلى يولۋاسنى يەڭگەن بىلەن ئاچچىقلىرىنى يېڭەلمىدىلە، سىلىنى قاز-داقمۇ باتۇر دېگىلى بولسۇن؟! ئاچچىق ئادەمنىڭ ئۆزىدىن چوڭ ئەمەس، ئاچچىقلاپ، كايىپ ئۆزلىرىنى خاپا قىلدىلا، باشقىلارنىڭمۇ دىلىنى ئاغرىتتىلا. ئاچچىقلانغاندىن نېمە پايدا چىقتى؟ ئاقىل ئادەم ھەر ئىشنى ئېغىر - بېسىقلىق بىلەن قىلىدۇ، ئەل ئارىسىدا «ئېغىرلىق رەھىمانلىق، يەڭگىللىك شەيتانلىق» دېگەن ھېكمەتلىك سۆز بار، پادىشاھ بولغان كىشى بۇ سۆزنى ئەستىن چىقارماسلىقى لازىمدۇر، — دەپتۇ دانىشمەن.

دانىشمەننىڭ سۆزى پادىشاھ سەئىدخانغا قاتتىق تەسىر قىپتۇ.

شۇنىڭدىن كېيىن ئۇ ئاسانلىقچە چېچىلىمايدىغان بولغانكەن.

سۇلتان ئابدۇرېشىتخان:

پەرزەنت شۇنداق بولسا

سۇلتان ئابدۇرېشىتخان دەۋردە خىيانەتچى كىشىلەرنىڭ ئەيىبلىرى ئىسپاتلانسا، ئۇلارنىڭ قوللىرى كېسىلەر ئىكەن. بىر كۈنى سۇلتان ئابدۇرېشىتخاننىڭ ئالدىغا ئوغرى-لىقتا ئەيىبلەنگەن بىر كىشىنى ئېلىپ كېلىشى بىلەن سۇلتان ئابدۇرېشىتخان ئۇنىڭ قولىنى كېسىشكە بۇيرۇپتۇ. خەلق يىغىلىپتۇ. ئوغرىنى جازا مەيدانىغا ئېلىپ بېرىشىپتۇ، جاللاتمۇ ھازىر بوپتۇ. دەل شۇ چاغدا بىر كىچىك قىز سۇلتان ئابدۇرېشىتخانىنىڭ ئالدىغا كەپتۇ ۋە تىز چۆكۈپ يىغلاپ تۇرۇپ ئېيتىپتۇ:

— شاھ ئالىيلىرى، ياماندىن ئىش قىلغانلىقى ئۈچۈن ئاتامنىڭ قولىنى كېسىشكە بۇيرۇپتىلا، ئاتام ياماندىن ئىش قىلغانلىقى ئۈچۈن ئۇنى جازالاشقا ھەقلىق ئىكەنلىكلىرىنى بىلمەن. ئاتامنىڭ مېنىڭدىن بۆلەك تۆت كىچىك بالىسى بار. ئانىمىز بولسا كېسەل، بىز-لەرنى باقالمايدۇ. ئەگەر ئاتىمىزنىڭ قولىنى كەستۈرسىلە، بىزلەر ئاچلىقتىن ئۆلىمىز. ئاتا-

مىزنىڭ قولىنى كەستۇرمىگەيلا، ئەگەر قول كېسىشتىن باشقا ئىلاج بولمىسا، ئاتىمىزنىڭ قولى ئورنىغا مېنىڭ قولۇمنى كەستۇرگەيلا.

سۇلتان ئابدۇرېشتىخان كىچىك قىزىدىكى ئاتا ـ ئانىغا بولغان مۇھەببەتىنىڭ بۇ قەدەر كۈچلۈكلۈكىنى كۆرۈپ ھەيرەتتە قاپتۇ. يەنە ئۇنى سىنىماق ئۈچۈن:

ـــ مەيلى، ئاتاڭنىڭ قولى ئورنىغا سېنىڭ قولۇڭنى كەستۈرىمەن. ساڭا بىر كۈنلۈك مۆھلەت بېرەي، ئوبدان ئويلان، كېيىن پۈشايمان قىلىپ قالمىغىن، ـــ دەپتۇ.

ئەتىسى قىزنىڭ ئاتىسىنى قولىنى باغلاپ جازا مەيدانىغا ئېلىپ كېلىشىپتۇ. قىزمۇ ھازىر بوپتۇ. قىز ئاتىسىنى كۆرۈپ سۆيۈنۈپ:

ـــ ئاتا، ھەرگىز قورقماڭ، مەن ھاكىمغا: ئاتىمىزنىڭ قولى ئورنىغا مېنىڭ قولۇمنى كەستۈرگەيلا، دەپ يېلىنىدىم، ئۇ ماقۇل بولدى. ھازىر مېنىڭ قولۇمنى كېسىپ، سىزنى ئازاد قىلىدۇ، ـــ دەپ قولىنى جاللاتقا ئۇزىتىپتۇ.

قىزنىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلاپ، سۇلتان ئابدۇرېشتىخان قاتتىق تەسىرلىنىپتۇ. جازا مەيدانىغا توپلانغان خەلقمۇ ھاياجىنىنى باسالماي كۆز يېشى قىلىشىپتۇ.

سۇلتان ئابدۇرېشتخان قىزنىڭ ئاتىسىنى دەرھال ئازاد قىپتۇ، قىزنى ماختاپ، كۆپ-لىگەن ئىلتىپاتلارنى كۆرسىتىپتۇ. ئاتا - بالا قۇچاقلىشىپ چەكسىز سۆيۈنۈپ ئۆيىگە قاراپ يولغا چىقىپتۇ.

سۇلتان ئابدۇرېشتخان جازا مەيدانىدىكى بىر مەرمەر تاشقا: «كىچىككىنە قىز ئاتا-سىنىڭ قولى ئورنىغا ئۆزىنىڭ قولىنى كېسىشنى ئىختىيار قىلدى. شۇ قىزدەك پەرزەنتكە ئىگە بولغان ئاتا - ئانىلار نېمىدېگەن بەختلىك-ھە!» دېگەن پۈتۈكنى يازدۇرۇپتۇ.

بابۇرشاھ:

باتۇرلۇق ۋە ئەقىل — يىگىت زىننىتى

1

پەرغانە ۋىلايىتىنىڭ پادىشاھى ئۆمەرشەيخنىڭ ئوغلى زەھىرىددىن مۇھەممەد ياشلىقىدىلا ناھايىتى ئەقىللىك ۋە يۈرەكلىك ئىكەن. ئۆمەر شەيخ بوش ۋاقىتلىرىنى شىكار بىلەن ئۆتكۈزىدىكەن ھەم ھەر قېتىم ئوۋغا چىققىندا، ئوغلىنىمۇ بىرگە ئېلىپ ماڭىدىكەن. بىر كۈنى شىكار تازا ئەۋجىگە چىققاندا ياش زەھىرىددىن مۇھەممەد چاتقاللىقلاردا ئادىشىپ قاپتۇ. ئەمما ئۇ قاپ يۈرۈك بولغاچقا، ھېچقانچە قورقۇنچقا چۈشمەپتۇ، يىغلاپ - مىچىلداپ يۈرمەپتۇ. كۆن پېتىپتۇ، كەچ كىرىپتۇ. بىر چاغدا ئادەمسىز بىر غارنى كۆرۈپ قاپتۇ. شۇ يەرگە كىرىپ ياتمەن، تاڭ ئاتقاندىن كېيىن، بۇ يەردىن چىقىپ، چوقۇم دادامنى ئىزدەپ تاپمەن، دەپ ئويلاپ غارغا كىرىپتۇ ۋە شۇ يەردە بىر تاشقا بېشىنى قويۇپ ئۇيقۇغا كېتىپتۇ. يېرىم كېچە بولغاندا، قۇلاقنى يارغۇدەك بىر دەھشەتلىك ھۆركىرىگەن ئاۋاز ئاڭلىنىپتۇ. بالا بۇ چاغدىمۇ ۋەھىمگە چۈشمەپتۇ. قانداق ئىش يۈز بېرىدىغانلىقىنى كۆتۈپ، قىمىر قىلماي ئولتۇرۇۋېرىپتۇ. ھېلىقى ئاۋاز بارغانسېرى غارغا يېقىنلىشىپ كېلىشكە باشلاپتۇ. زەھىرىددىن مۇھەممەد نەپىسىنى ئىچىگە يۇتۇپ، تىكىلىپ قارىسا، ئاغزىدا چوڭ بىر ئولجىنى چىشلىۋالغان بىر ئانا يولۋاس غارغا قاراپ كېلىۋاتقۇدەك. ئۆسمۈر زاھىرىددىن مۇھەممەد ئەمدى نېمە ئىش يۈز بېرەركىن، دەپ يەنە جىم تۇرۇۋېرىپتۇ. يولۋاس ھەيۋەت بىلەن غارغا كىرىپ كەپتۇ. شۇ چاغدا ئىككى يولۋاس كۆچۈكى بىر - بىرىنىڭ ئارقىسىدىن يۈگۈرۈپ، زەھىرىددىن

مۇھەممەدكە سۇركىلىپ دېگۈدەك ئۆتۈپ ئانىسىغا يېپىشىپتۇ. ئانا يولۋاس بالىلىرىنى يالاپتۇ، ئەركىلىتىپتۇ، ئېلىپ كەلگەن ئولجىنى ئۇلارنىڭ ئالدىغا تاشلاپ، ئوزۇقلاندۇرۇپتۇ. شۇنداق قىلىپ، بالا تاكى تاڭ ئاتقۇچە كىرپىك قاقماي چىقىپتۇ. تاڭ ئېتىپتۇ، ئانا يولۋاس ئولجا ئاختۇرۇپ غاردىن چىقىپ كېتىپتۇ. زەھىرلىدىن مۇھەممەد بىر پەس ئۇندىمەي تۇرۇپتۇ-دە، تەۋەككۇل قىلىپ يولۋاسنىڭ بالىلىرىنىڭ يېنىغا بېرىپتۇ. يولۋاس بالىلىرى بۇ ناتونۇش مېھمانىنى شۇركۇنۇپ دېگۈدەك قارشى ئاپتۇ. كېيىن تىل تېپىشىپ، ئۇلار بىلەن ئىناقلىشىپ، ئاپاق - چاپاق بولۇپ كېتىپتۇ.

ئەمدىكى گەپنى ئۆمەر شەيختىن ئاڭلاڭ. شكارغا بېرىلىپ كەتكەن ئۆمەر شەيخ دەسلەپ ئوغلىنىڭ يوقاپ كەتكىنىنى بايقىماپتۇ. كەچ بولۇپ، كاناي - سىدۇناي چىلىنىپ، شىكار توختىغاندىن كېيىن، قارىسا زەھىرلىدىن مۇھەممەدنىڭ يوقلۇقى مەلۇم بوپتۇ. ئۆمەر شەيخ قانداق قىلىشنى بىلەلمەي، قاتتىق قايغۇغا پېتىپتۇ، داد - پەريات كۆتۈرۈپتۇ. ياساۋۇللارغا مەشئەللەرنى يېقىپ، چاتقاللىقلارنى چالا قويماي ئاختۇرۇپ چىقىشنى بۇيرۇپتۇ.

— بالام تېپىلمايدىكەن، ھەممىڭنىڭ كاللاڭنى تېنىڭدىن جۇدا قىلىمەن! — دەپتۇ ئۇ ئۇلارغا ھۆركىرەپ.

شۇنداق قىلىپ ئۇلار بىر كېچە دېگۈدەك ئىزدەپتۇ، ئەمما تاپالماپتۇ. تاڭ ئېتىپتۇ. ئاتقا مىنىپ ئوغلىنى ئىزدەۋاتقان ئۆمەر شەيخنىڭ كۆزى بىر چاغدا يولۋاس ئىزىدىكى قانغا چۈشۈپ قاپتۇ ۋە «بالامنى يولۋاس تۇتۇپ كېتىپتۇ» دەپ پىغانى پەلەككە يېتىپتۇ. ھوشىدىن كېيىن ئاتتىن يىقىلىپ چۈشۈپتۇ.

ئۆمەر شەيخ ئۆزىگە كېلىپ، قان ئىزىدىن بويلاپ مېڭىشنى بۇيرۇپتۇ. ئۇلار شۇ ھالەتتە مېڭىپ، چاتقاللىقلارنىڭ چېتىدىكى بىر تاشلاندۇق غارنىڭ ئالدىغا چىقىپ قاپتۇ. غارغا كىرىپ قاراشسا، بىر بالا ئىككى يولۋاس بىلەن قوغلىشىپ ئويناۋاتقانمىش. ئوغلىنى كۆرۈپ خۇش بولۇپ كەتكەن ئۆمەر شەيخنىڭ ھاياجاندىن يۇرەكلىرى يېرىلىپ كەتكۈدەك بوپتۇ.

ئۆمەر شەيخ يولۋاس بالىلىرى بىلەن زەھىرلىدىن مۇھەممەدنى ئېلىپ، سارايغا

قايتىشىپتۇ. بۇ ۋەقە تېزلىكتە شەھەرگە پۇر كېتىپتۇ. «ھەزرىتى ئالىينىڭ ئوغلى يولۋاس بىلەن ئېلىشىپ، ئۇنى يېڭىپتۇ» دېگەن خەۋەرنى يەتتە ياشتىن يەتمىش ياشقىچە ھەممە ئاڭلاپتۇ. ھەممە ھەيرەتتىن ياقىسىنى تۇتۇشۇپتۇ.

شۇنىڭدىن كېيىن بالىنىڭ ئىسمى زەھرىددىن مۇھەممەدنىڭ يېنىغا «بابۇر»، يەنى يولۋاس دېگەن لەقەمنى قوشۇپ ئاتايدىغان بولۇشۇپتۇ. بابۇر يولۋاس بالىلىرى بىلەن ئېچىل ـ ئىناق ئۆسۈپ، چوڭ بوپتۇ. جەمئىي مەخلۇقاتلاردىن، ھەتتا ۋەھشىي ھايۋانلاردىنمۇ قورقمايدىغان باتۇر، يۈرەكلىك ئادەم بولۇپ يېتىشىپتۇ.

2

يەنە بىر رىۋايەتتە ئېيتىلىشىچە، زەھرىددىن مۇھەممەت بابۇر ھىندىستاننى بىرلىككە كەلتۈرۈپ، ئۆز ھاكىمىيىتىنى ئورناتقاندىن كېيىن، ئۇنىڭغا دۈشمەنلىك بىلەن قارىغان بىر قىسىم كىشىلەر بابۇرنى يوشۇرۇن ئۆلتۈرۈشنى پىلانلاپتۇ. بۇ گۇرۇھقا قاتناشقان بىر ھىندى يىگىتى پىداكارلىق كۆرسەتمەكچى بولۇپ، بۇ خەتەرلىك ۋەزىپىنى ئۆز ئۈستىگە ئاپتۇ ۋە خەنجىرىنى بىلەپ، زەھەر بىلەن سۇغارغاندىن كېيىن، دېھلى شەھىرىگە يېتىپ كەپتۇ.

بابۇر شاھنىڭ پۇقراچە كىيىنىپ كىشىلەر ئارىسىدا كېزىپ يۈرىدىغان بىر ئادىتى بار ئىكەن. بۇنداق چاغلاردا ئۇ جەمئىيەتنىڭ ھەر تەبىقىسىدىكى كىشىلەر بىلەن ئۇچرىشىپ، ھال ـ ئەھۋاللىشىپ، تۇرمۇش ئۆگىنىدىكەن. خەلقنىڭ پىكرىنى ئاڭلاپ، مەملىكەتنى ئىدارە قىلىشتىكى نۇقسانلارنى تۈزىتىشكە تىرىشىدىكەن.

بابۇرنىڭ بۇ ئادىتىنى ياخشى بىلىدىغان ھېلىقى يىگىت ئاۋۇال بابۇرنىڭ سىياقى، بوي ـ بەستى ۋە رەڭگىنى بىراقتا تۇرۇپ كۆزىتىش بىلەن ئۆزىگە ئۆزلەشتۈرۈپتۇ. ئاندىن كېيىن پۇرسەت كۈتۈپ، ئۇشتۇمتۇت ئۆلتۈرۈشنى قەستلەپ يۈرۈپتۇ. دەل شۇ پەيتتە تۈيۇقسىز رەستىنىڭ يۇقىرى تەرىپىدىن قىيقاس ـ سۇرەن كۆتۈرۈلۈپ، كىشىلەر تەرەپ ـ تەرەپكە قېچىشقا باشلاپتۇ. قاچمىغانلارنى «جېنىڭنى ياقىغا ئال!» دەپ ئاگاھلاندۇرۇپتۇ. ھېلىقى كىشىمۇ ئۆزىنى دالدىغا ئېلىپ، ۋەقەنىڭ تەرەققىياتىنى كۆزىتىشكە باشلاپتۇ. ھايال ئۆتمەي دەھشەتلىك ئاۋازدا ھۆركىرەپ بىر شىر چىقىپ كەپتۇ. ئۇنىڭ كۆزىدىن ئوت چاقناپ، سۇر ـ ھەيۋىسىدىن ھەممە ئادەمنىڭ

يۇرىكى جغىلدايدىكەن. مۆكۈپ تۇرغان بايقى كىشمۇ قورقمىدىن لاغىلداپ تىترەپ كېتىپتۇ. رەستىدىكى كىشىلەرنىڭ ھەممىسى قېچىپ، جېنىنى بىر ياققا ئالغان بولسىمۇ، بەش - ئالتە ياشلار چامىسىدىكى بىر بالا قايىاقا قېچىشنى بىلەلمەي، يولنىڭ ئوتتۇرىسىدا ھودۇقۇپ تۇرۇپ قاپتۇ. بالىنىڭ ئانىسى پەرزەنتىنى بىللە ئېلىپ قاچالمىغانلىقى ئۈچۈن پەرياد قىلىپ، چاچلىرىنى يۇلۇپ، يۈزلىرىنى تاتىلاپ كىشىلەردىن يارىدەم تىلەپتۇ. بۇ بالا كىشىلەرنىڭ نەزىرىدە پەس ئىرق دەپ قارىلىدىغان بىر قەبىلىدىن بولغاچقا، ھۇنداق خەتەرگە تەۋەككۈل قىلىپ، بالىنى قۇتۇلدۇرۇشقا ھېچكىم خالىمايتۇ.

شىر بالىنى كۆرۈپ ئۇنىڭغا ئېتىلىپتۇ. ئەتراپىتىن چۇقان كۆتۈرۈلۈپ، كىشىلەر نارەسىدە بالىنىڭ تەقدىرىگە ئېچىنىپتۇ. دەل شۇ پەيتتە ئېگىز بويلۇق، قەددى - قامىتى كېلىشكەن، ھىندىلارنىڭ كىيىمىنى كىيگەن بىر ئادەم توپ ئارىسىدىن ئېتىلىپ چىقىپتۇ-دە، شىر بىلەن ئېلىشىشقا باشلاپتۇ. شىر بالىنى تاشلاپ، قەھەر بىلەن ئۆز رەقىبىگە چاڭگال ساپتۇ. كىشىلەر بىر بالا ئۈچۈن ئۆز جېنىنى سىلىپ بەرگەن بۇ ئادەمگە ھەيرانلىق بىلەن قاراپ قېلىشىپتۇ. شىر پۇتۇن كۈچى بىلەن ئاستىدىكى ئادەمنى چەيلەشكە، چىشلەپ پارە - پارە قىلىشقا ئۆرۈنۈپتۇ ۋە دەھشەت بىلەن ھۆركىرەپ ئەتراپنى زىلزىلىگە كەلتۈرۈپتۇ، بىر پەس ئېلىشقاندىن كېيىن شىر قاتتىق ھۆركىرەپ قانسىراپ يىقىلىپتۇ.

ھېلىقى ئادەم شىرنىڭ ئاستىدىن سالامەت چىقىپ، خاتىرجەم قىياپەتتە يۈز - قوللىرى بىلەن خەنجىرىدىكى قانىنى ئېرتىشقا باشلاپتۇ. ئەتراپتىن «ئاپىرىن!» سادالىرى ياڭراپتۇ. ئۇ ئۆزى قۇتۇلدۇرۇۋالغان بالىنى قولىدىن يېتىلەپ كەلگەندە، بالىنىڭ ئانىسى خۇشاللىق ياشلىرىنى يامغۇرىدەك تۆكۈپتۇ. خالايىق بۇ ئەزىمەت كىشىنى تەبرىكلەپ، ئۇنىڭ غەيرەت - شىجائىتىنى ماختىشىپتۇ. بابۇرنى قەستلىگۈچى يىگىت بۇ باتۇرنى كۆرۈش ئۈچۈن يېقىن كەپتۇ-دە، بالىنى قۇتۇلدۇرۇۋالغۇچىنىڭ دەل بابۇر شاھنىڭ ئۆزى ئىكەنلىكىنى تونۇۋاپتۇ. ئۇ پۇتۇن ئەزايى بوشاشقان ھالدا تىز چۆكۈپ يېنىدىن خەنجىرىنى چىقىرىپ، بابۇرغا ئۇزاتقان ھالدا:

-ئۇلۇغ شاھىم، بۇ خەنجەرنى سىزنى ئۆلتۈرۈش ئۈچۈن تەييارلىغانىدىم، مەن بۇرۇن سىزنىڭ قانداق ئىنسان ئىكەنلىكىڭىزنى بىلمىگەن ۋە تونۇمىغانىكەنمەن. لېكىن سىز مەن ئويلىغاندەك يامان ئادەم ئەمەسكەنسىز، ئەكسىچە يامان ئادەم مەن بولۇپ چىقتىم. شۇڭا بۇ خەنجەر بىلەن ئەمدى مېنى ئۆلتۈرۈڭ! — دەپتۇ.

بابۇر شاھ ھەيران بولۇپ، ئۇ كىشىنى يۆلەپ ئۆرە تۇرغۇزۇپتۇ، ئەھۋالنى سوراپ بىلگەندىن كېيىن، ئۇنىڭ يۈز - كۆزىنى سىلاپ ئۇنىڭغا مەرھەمەت كۆرسىتىپتۇ. سۆيىقەستچى يىگىت بابۇرنىڭ مەردلىكىدىن تەسىرلىنىپ:

— سىزنىڭ ئالىيجانابلىقىڭىزنى ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆردۈم. سىزدەك ئۇلۇغ كىشىنى يوقتىتىش ئەمەس، بەلكى قوغداش كېرەكلىكىنى چۈشەندىم. مەن ئەمدى ياماندىن يولدىن قايتىپ، سىزنى جان پىدالىق بىلەن قوغدايمەن! — دەپتۇ ۋە بابۇرنىڭ ئەسكىرىي سېپىگە قوشۇلۇپ بىرقانچە قېتىملىق ئۇرۇشلاردا چوڭ خىزمەت كۆرسىتىپتۇ.

3

مىرزا بابۇر ياشلىقىدىنلا زېرەك بالا بولۇپ ئۆسۈپتۇ. كۈنلەرنىڭ بىرىدە ئۆمەر شەيخ ساراي ئەئيانلىرى بىلەن قەسىردە ئولتۇرغانىكەن، بىر كەپتەر ئۇچۇپ كېلىپ ئايۇاننىڭ پەشتىقىغا قونۇپتۇ-دە، غۇقۇلداشقا باشلاپتۇ. ئۆمەر شەيخ ئەئيانلىرىغا قاراپ:

— كەپتەر نېمە دەۋاتىدۇ؟ — دەپ سوراپتۇ.

ئۇزۇندىن بېرى ئۇرۇش قىلماي قىلىچلىرى قىنسىراپ قالغان ئەئيانلار:

— ئالىي ھەزرەت، كەپتەر قىلىچلارنى قىنىدىن سۇغارماق كېرەك دەۋاتىدۇ، — دەپ جاۋاب بېرىشىپتۇ.

گەپكە ئارىلاشماي بىر چەتتە جىم ئولتۇرغان مىرزا بابۇر:

— ياق، كەپتەر ئۇنداق دېمەيدۇ، بۇۋام قوغۇن سەيلىسىگە چاقىرىپتۇ، جانىۋار شۇ خۇش خەۋەرنى يەتكۈزۈۋاتىدۇ، — دەپتۇ.

ئۆمەر شەيخ كەپتەرنى تۇتۇپ كېلىشنى بۇيرۇپتۇ. كەپتەر تۇتۇپ كېلىنگەندىن كېيىن، ئايغىدىكى مىس ھالقىنى ئېلىپ قاراشسا، ئىچىدىن خەت چىقىپتۇ. خەتتە «ئالىي ھەزرەت، قوغۇنلار پىشىپ قالدى، كېلىپ ئۆزلىرى قول ئۇرۇپ بەرسىلە» دېگەن خەت يېزىلغانىكەن. مىرزا بابۇرنىڭ گېپىنىڭ توغرا چىققىنىدىن ھەيرەتكە چۈشكەن ئۆمەر شەيخ ئوغلىدىن:

— مىرزىنىڭ بۇنچىلىك بىلەرمەن ۋە تاپقۇرلۇقىنىڭ سەۋەبى نېمىكىن؟ — دەپ سوراپتۇ.

— ئاتا، — دەپتۇ بابۇر، — بۇ كەپتەرگە ئېتىبار قىلمىدىڭىز. ئۆتكەن يىلمۇ قوغۇن پىشقان خۇش خەۋەرنى دەل مانا شۇ جانىۋار خەۋەر قىلغانىدى. كەمىنىڭ كۆزى كەپتەرنىڭ ئوڭ قانىتىدىكى قارا خالغا چۈشكەن زامانلا ئۇنى تونۇدى ۋە شۇ سۆزنى تەخمىنەن ئېيتتى، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ.

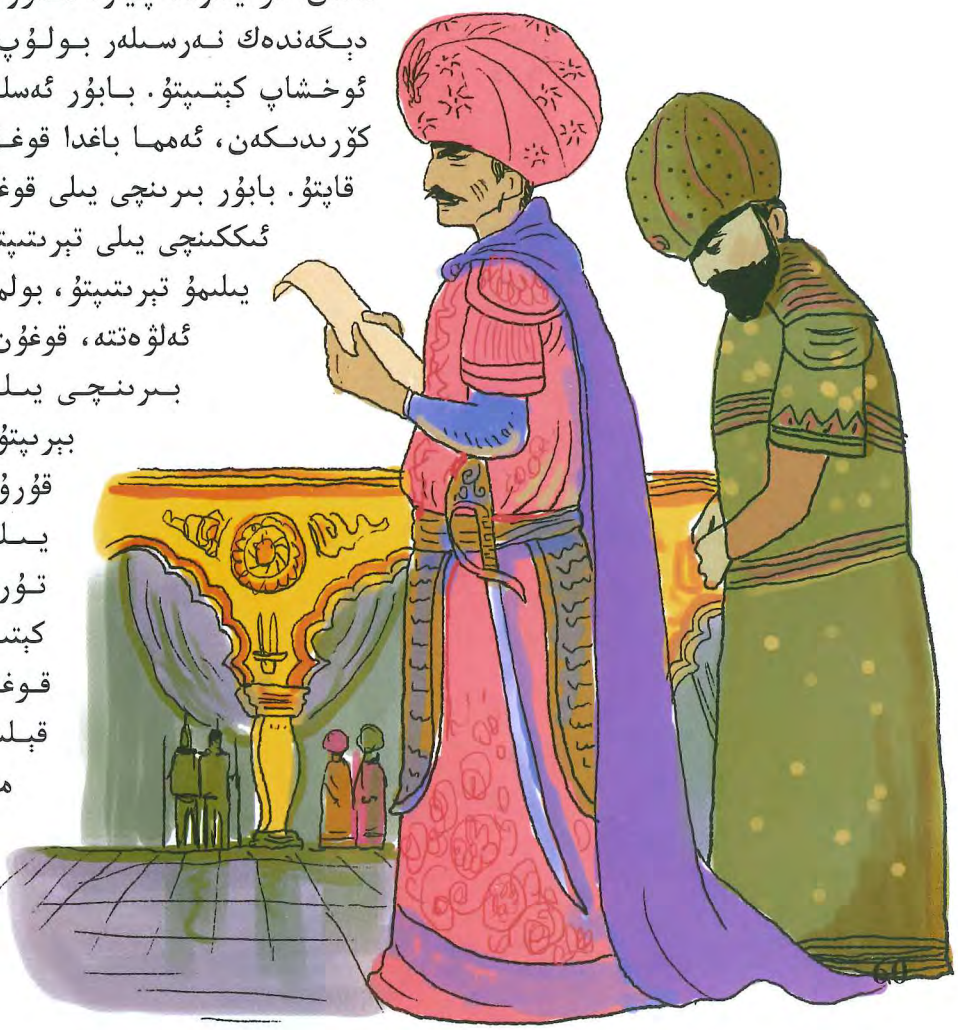
ياش مىرزىنىڭ ھوشيارلىقى، تاپقۇرلۇقىغا قايىل بولغان ئۆمەرشەيخ ئەئيانلىرىغا قاراپ:

— قىلىچنى ئەمەس، ئەقىل - ئىدراكنى ئىشقا سالماق لازىمدۇر. خەۋەر قىلىڭلار، بارچە قوغۇنلۇققا ئاتلانسۇن! — دەپ بۇيرۇپتۇ.

4

پەلەكنىڭ گەردىشى بىلەن مىرزا بابۇر ھىندىستان دېگەن يۇرتقا بېرىپ قېلىپ، ئۇ يەرنىڭ سۇلتانى بولىتۇ. ھىندىستان باغۋانلىرى كۆپ، مېۋە - چىۋىگە باي يۇرت ئىكەن. بابۇر شاھ «مەندىن يادىكار قالسۇن» دەپ ھىندىستانىنىڭ كۆركەم جايىغا بىر باغ بەرپا ئەتتۈرۈپتۇ. دۇنيادىكى ئەڭ كاتتا بۇ باغقا تۈرلۈك يۇرتلاردىن كۆچەتلەر: ئالما، ئالۇچە، ئانار، ئەنجۇر، جىگدە، ياڭاق، پىستە، بادام، ئۆرۈك، ئۈزۈم، شاپتۇل، نەشپۈت، بېھى - خورما، گىلاس - ئانارداڭ تارتىپ خىلمۇخىل گۈللەر، يىغىپ ئېيتقاندا، دۇنيادىكى بارچە مېۋىلىك دەرەخلەردىن تارتىپ، بارچە گۈللەرگە قەدەر ھەممىسىدىن ئېلىپ كېلىپ كۆكەرتىپتۇ. خەلق دۇنياغا داڭقى كەتكەن بۇ باغقا «باغى بابۇر» دەپ نام قويۇپتۇ.

ئۇزاق ئۆتمەي باغدىكى دەرەخلەر بىردىنلا ھوسۇلغا كىرىپ مېۋە بېرىپتۇكى، ئۇلارنى ھېچيەرگە سىغدۇرۇشقا بولماپتۇ. «باغى بابۇر»نىڭ چەت تەرىپى كۆكتاتلىق ئىكەن. ئۇ يەردە پىياز، سەۋزە، يىپسىۋىلەك، تاۋۇز دېگەندەك نەرسىلەر بولۇپ، ئۇلارمۇ شۇنچىلىك ئوخشاپ كېتىپتۇ. بابۇر ئەسلىدە قوغۇنىنى ياخشى كۆرىدىكەن، ئەمما باغدا قوغۇن ئانچە ئوخشىمايقاپتۇ. بابۇر بىرنىچى يىلى قوغۇن تېرىتىپتۇ، بولماپتۇ، ئىككىنچى يىلى تېرىتىپتۇ، بولماپتۇ، ئۈچىنچى يىلىمۇ تېرىتىپتۇ، بولماپتۇ...

ئەلۋەتتە، قوغۇن چۈشمەيمۇ قالماپتۇ، بىرىنچى يىلى گۈلدەك ھوسۇل بېرىپتۇ، ئىككىنچى يىلى پىلىكى قۇرۇپ كېتىپتۇ، ئۈچىنچى يىلى قوغۇن پىشماي تۇرۇپ، بىردىنلا سېسىپ كېتىپتۇ. بابۇر شاھ بولسا، قوغۇن تەلەپ قىلىپ قېلىۋېرىپتۇ. «مەرتەم - مەرتەم ئۈچ مەرتەم» دېگەنىكەن ماشايىخلار. تۆتىنچى يىلى بابۇر:

ـــ بۇ يىل قوغۇن تېرىپ، ئۇنى ياخشى ئوخشاتمىساڭلار، ھەممىڭلارنى جازالايمەن، ـــ دەپتۇ قەھەر ـ غەزەپ بىلەن.

نېمە قىلىشنى بىلەلمەي باغۋەنلەرنىڭ تازا بېشى قېتىپتۇ. ئويلا ـ ئويلا ئاخىر بابۇر شاھقا بىلدۈرمەي يىراق پەرغانىدىن قوغۇن ئېلىپ كېلىپ بېرىشكە نىيەت قىلىشىپتۇ. شۇ كۈنلەردە بابۇر شاھ بىرنەچچە كۈنلۈك ئوۋغا چىقىپ كېتىپتۇ. شۇ ۋاقىتتا باغۋەنلەرنىڭ باشلىقىمۇ ئون بىر كىشىنى يېنىغا ئېلىپ، «قەيەردە سەن پەرغانە؟» دەپ يولغا چىقىپتۇ. كارۋان يول يۈرۈپ، يۇل يۈرگەندىمۇ مول يۈرۈپ، بىر ئاي بولاي دېگەندە ئاندىن پەرغانىگە يېتىپ بېرىپتۇ. كارۋان ئات ـ ئۇلاغلارغا قوغۇن ئارتىپ، تېزلا ئارقىسىغا يېنىپتۇ، بىر ئاي ئۆتەي دېگەندە ئاندىن ھىندىستانغا يېتىپ كەپتۇ. شۇ ئاردا ئوۋدىن قايتقان بابۇر شاھ باغۋەنلەرنىڭ پەرغانىگە بېرىپ كەلگىنىنى بىلمەي قاپتۇ.

بابۇر شاھ باغۋەندىن قوغۇن سوراپتۇ. قوغۇننى ئېلىپ كېلىشىپتۇ. بابۇر شاھ قوغۇننى ھىدلاپ كۆرۈپ:

ـــ قەيەردە چۈشكەن؟ ـــ دەپ سوراپتۇ. باغۋەن:

ـــ «باغى بابۇر»دا چۈشكەن، ـــ دەپ جاۋاب بېرىپتۇ.

ـــ ياق، ھىدى باشقىچە، بۇنداق ھىدلىق قوغۇن بۇ يەرلەردە چۈشمەيدۇ، پەقەت بىر ئۆلكىدە چۈشىدۇ، خالاس. سەن مېنى ئالداۋاتسەن! ـــ دەپتۇ بابۇر شاھ.

ـــ ئالدىغان بولسام، بىلگىنىڭىزنى قىلىڭ، شاھىم. بۇ قوغۇن «باغى بابۇر»دا چۈشكەن، ـــ دەپتۇ باغۋەن سۆزىدىن قايتماي.

بابۇر قوغۇننى ھىدلا ـ ھىدلا پۈرىقىغا مەست بولۇپ، ئۇنى تىلىملىماقچى بوپتۇ. قوغۇن پىچاق تېگەر ـ تەگمەس پاراسلاپ يېرىلىپ كېتىپتۇ.

بابۇر شاھ باغۋەنگە قاراپ:

ـــ يالغان ئېيتىپسەن، قوغۇننى قەيەردىن كەلتۈرگىنىڭنى ئوچۇق ـ ئايدىڭ ئېيت! پىچاق تېگەر ـ تەگمەي يېرىلىپ ئېتىلىپ كېتىدىغان قوغۇن پەقەت مەن بىلگەن ئۆلكىدىلا چۈشىدۇ. سەن مېنىڭ سوئالىمغىمۇ توغرا جاۋاب بەرمىدىڭ، قەھەرىمنىڭ

قاتتىقلىقىدىن قورقمامسەن؟ ــ دەپتۇ.

ــ ئالىي ھەزرەت، ئالدىسام، بېشىمنى تېنىمدىن جۇدا قىلىڭ، مەيلى مەن رازىمەن. سىز كۆرۈپ تۇرغان قوغۇن «باغى بابۇر»دا چۇشكەن، ــ دەپتۇ باغۋەن يەنە بىلمىگەن بولۇپ. ئۇ ئاغزىدا شۇنداق دەپتۇ-يۇ، ئەمما ئىچىدە «بابۇرشاھ قېنى پالېزىنى كۆرسەت» دەپ قالسا، ھالىم نېمە بولاركىن؟» دېگەنلەرنى ئويلاپ ۋەھىمگە چۇشۇپتۇ.

بابۇر بۇنى سېزىپتۇ، ئەمما ئۆزىنى بىلمىگەنگە ساپتۇ. بابۇر شاھ قوغۇننى تىلىپ، بىر تىلىم ئاپتۇ ـ دە، ئۇنى يېيىشكە باشلاپتۇ. قوغۇن شېرىنلىكىدىن تىلىنى يارامىش. بابۇر شاھ بىر تىلىم قوغۇننى يەپ بولۇپ، باغۋەنگە قاراپ:

ــ ياق، سەن مېنى ئالداپسەن. بۇنداق شېرىن، تىلىنى يارىدىغان قوغۇن بۇ يەرلەردە چۇشمەيدۇ. باشقا جايدىن كەلتۈرۈپسەن. تۇغرىسىنى ئېيتساڭ، گۇناھىڭنى كەچۈرىمەن، ناۋادا مېنى يەنە ئالداپ يالغان گەپ قىلىدىغان بولساڭ، بېشىڭنى تېنىڭدىن جۇدا قىلىمەن! ــ دەپتۇ.

شائىر ۋە ئەقىللىك بابۇر شاھنى ئالدىغىلى بولمايدىغانلىقىنى بىلگەن باغۋەن راستىنى ئېيتىشقا مەجبۇر بوپتۇ:

ــ پەرغانە ۋىلايىتىدىن كەلتۈردۇق، ــ دەپتۇ ئۇ كۆزىگە لەققىدە ياش ئېلىپ، ــ راست ئېيتتىڭىز، شاھىم. بۇنداق قوغۇن سىز ئېيتقانىدەك، پەقەت ئاشۇ تەرەپلەردىلا چۇشىدۇ. شېكەر سۇيى قوغۇن دېگەن شۇ...

باغۋەننىڭ گېپىنى ئاڭلاپ بابۇر شاھنىڭ كۆڭلى بۇزۇلۇپ، يىغلاپ سېلىشقا ئاران قاپتۇ. باغۋەن:

ــ شاھىم، قوغۇننى قەيەردىن ئېلىپ كەلگىنىمنى سوراپ بىلىۋالدىڭىز، ئەمدى مېنى نېمە قىلسىڭىز، ئىختىيار ئۆزىڭىزدە. ئەمما، ئۆلۈمۇم ئالدىدا مەنمۇ سىزدىن بىر سوئالىمغا جاۋاب بېرىشىڭىزنى تىلەيمەن! ــ دەپتۇ. بابۇر شاھ:

ــ قېنى، سورا سوئالىڭنى، ــ دېگەنكەن، باغۋەن:

ــ قوغۇننىڭ بۇ يەردە چۇشمىگەنلىكىنى قانداق بىلدىڭىز؟ ــ دەپتۇ.

ــ ھىدى، پىچاق تېگەر ـ تەگمەي يېرىلىپ كەتكىنى ۋە تىلىنى يارغۇدەك شېرىنلىكىدىن ئۇنىڭ ئۆز يۇرتۇمنىڭ قوغۇنى ئىكەنلىكىنى چۇشەندىم. رەھمەتلىك ئاتامنىڭ بېغىدىكى پىلەزلىكتە مانا شۇنداق شېكەر سۇيى قوغۇن كۆپ چۇشەتتى. يىراق ھىندى يۇرتىدا تۇرۇپ، يۇرتۇمنىڭ شېكەر سۇيى بىلەن سۇغارغىنىڭ ئۆچۈن گۇناھكار بولماستىن، ئەكسىچە ئىنئام ـ ئېھسانغا لايىقسەن! ــ دەپتۇ بابۇر شاھ باغۋەنگە رەھمەت ئېيتىپ ۋە لاۋازىملارغا ئۇنىڭغا ھەدىيە بېرىشنى بۇيرۇغاندىن كېيىن مۇنۇ رۇبائىنى ئوقۇپتۇ:

تالې يوقكم جانمگه بەلالىغ بولدى،
ھەر ئىشنى قىلدىمكى، خەتالىغ بولدى.
ئۆز يۇرتنى قويۇپ، ھند ساری يۈزلەندىم،
يا رەب، نېتەيىن، نې يۈز قەرالىغ بولدى.

5

قەدىمكى زاماندا ئاخسكەنت يۇرتىنىڭ پادىشاھى ئۆمەر شەيخ ئىدى. ئۇنىڭ مىرزا بابۇر ئىسىملىك بەك ئەقىل ـ پاراسەتلىك بىر پەرزەنتى بار ئىدى. كۈنلەرنىڭ بىرىدە ئۆمەر شەيخ مۇتالئە قىلىپ ئولتۇرسا، ياساۋۇل بېشى پۈت ـ قولى باغلانغان بىر يىگىت بىلەن بىر قىزنى سۆرەپ ئېلىپ كېلىپ، ئۇنىڭ ئايىغى ئاستىغا تاشلاپتۇ. ئۆمەر شەيخ كىتابتىن بېشىنى كۆتۈرمەي:

ـــ بۇ بەندەئىي ئاسىيلارنىڭ گۇناھى نېمە؟ ـــ دەپ سوراپتۇ. بۇ چاغدا ياساۋۇل بېشى:

ـــ بۇ ياردماسلار ھەزرىتى ئالىيلىرىنىڭ كەپتەرلىرىنى ئۆزلىرىگە ئۆگىتىۋالمەن، دەپ قاراپ تۇرۇپتۇ، گۇناھى شۇ! ـــ دەپ جاۋاب بېرىپتۇ.

كەپتەرگە ناھايىتى ئىشقىۋاز ئۆمەر شەيخ قانداق ئولتۇرغان بولسا، شۇ ھالەتتە، يەنى بېشىنى كىتابتىن كۆتۈرمەستىن:

ـــ ئۇنداق بولسا، ئۇلار بېشىنى ئېلىپ... ـــ دېيىشگە تۇيۇقسىز ئۇنىڭ يۆتىلى تۇتۇپ قېلىپ، سۆزىنى تۇگىتەلمەپتۇ. ۋەزىر ياساۋۇل بېشىغا قاراپ «ئۇلارنى تېز بۇ يەردىن يوقات» دېگەن مەنىدە ئىشارە قىپتۇ. ياساۋۇل بېشى يىگىت بىلەن قىزنى تۇرتۇپ ـ دۈشكەلەپ تاشقىرىغا ئېلىپ چىقىپ كېتىپتۇ. بىر چەتتە يېزىش ـ ئوقۇش بىلەن مەشغۇل بولۇۋاتقان مىرزا بابۇر ياساۋۇل بېشىنىڭ ئارقىسىدىن تاپ بېسىپ تەڭ سىرتقا چىقىپتۇ. قارىسا جاللاتلار ھېلىقى يىگىت بىلەن قىزنىڭ:

ـــ بىزنىڭ ھېچقانداق گۇناھىمىز يوق، ھەزرىتى ئالىيلىرىنىڭ كەپتەرلىرى ئاسمانۇ پەلەككە كۆتۈرۈلۈپ چۈشۈۋاتقان ئىكەن، ئاشۇنى تاماشا قىلدۇق، خالاس. كەپتەر ئويۇنىنى تاماشا قىلدۇق، خالاس. كەپتەر ئويۇنىنى تاماشا قىلىشمۇ گۇناھمۇ؟ ياش جېنىمزغا رەھىم قىلىڭلار! ـــ دەپ يېلىنىپ ـ يالۋۇرۇشلىرىغا قۇلاق سالماي، ئۇلارنىڭ بېشىنى كۆتەككە بېسىۋاتقۇدەك. شۇندا مىرزا بابۇر ياساۋۇل بېشىغا قاراپ:

ـــ توختاڭلار، ئۇلارنى ئۆلتۈرمەڭلار! ـــ دەپ توۋلاپتۇ، ـــ ئاتام ئۇلارنىڭ بېشىنى ئېلىڭلار دېمىدىغۇ؟ ـــ دەپتۇ. ياساۋۇل بېشى:

ـــ ئۇنداقتا پەدەرى بۇزرۇكۋارلىرى بۇ ياريماسلارنى قانداق قىلسۇن، دەپ بۇيرۇدى؟ ـــ دەپتۇ بىر خىل كىبىر بىلەن.

ـــ ئالىي ھەزرەتلىرى ئۇلارنى بۇ يۇرتتىن باش ئېلىپ چىقىپ كەتسۇن، دەپ بۇيرۇماقچى ئىدى. ئەپسۇسكى، بىردىن يۆتەل تۆتۇپ قېلىپ، گەپلىرىنى ئاخىرلاشتۇرالماي قالدى. مۇبادا، ياساۋۇل بېشى سۆزۈمگە ئىشەنمىسە، ئۆزلىرى ھەزرەتنىڭ ھۇزۇرىغا كىرسۇن-دە، سوراپ بىلىپ چىقسۇن. بارچە ئەئيانلار چۈشىنىپ تۇرغان ئۇ سۆزنىڭ ئۇ كىشىنىڭ ئەڭ ئىشەنگەن ئادەملىرىدىن بولمىش ياساۋۇل بېشىنىڭ ئىلغيالمىغىنىغا ھەيرانمەن، ـــ دەپتۇ مىرزا بابۇرمۇ كىبىرگە كىبىر بىلەن.

پادىشاھنىڭ ئەڭ سۆيۈملۈك پەرزەنتى بىلەن تارتىشىپ ئولتۇرۇشتىن نەتىجە چىقمايدىغانلىقىنى بىلگەن ياساۋۇل بېشى جاللاتلىرىغا قاراپ:

ـــ قەتلىنى توختىتىپ تۇر، ـــ دەپ ئۆمەر شەيخنىڭ ھۇزۇرىغا كىرىپتۇ ۋە شاھقا:

ـــ سۆيۈملۈك ياش مىرزىمىز كەپتەر ئوغرىسى بولغان گۇناھكارلارنىڭ بېشىنى تېنىدىن جۇدا قىلىشقا يول قويمىدى، ـــ دەپتۇ.

ـــ نېمىشقا؟ ـــ دەپ سوراپتۇ ئۆمەر شەيخ.

ـــ پەدەرى بۇزرۇكۋارىم بۇ كىشىلەرنىڭ بېشىنى ئېلىڭلار، دەپ بۇيرىماقچى ئەمەس ئىدى. ئۇلار باشلىرىنى ئېلىپ بۇ يۇرتتىن ئۆزگە يۇرتقا چىقىپ كەتسۇن، دېمەكچى ئىدى. يۆتىلى تۆتۇپ قالغاچقا، گېپىنى تولۇق دېيەلمەي قالدى. شۇڭا بۇلارنى قويۇپ بېرىڭلار، دەپ قاتتىق تۇرۇۋالدى. شۇنىڭ بىلەن نېمە قىلىشىمىزنى بىلەلمەي قالدۇق، ـــ دەپ جاۋاب بېرىپتۇ ياساۋۇل بېشى.

ئۆمەر شەيخ بابۇرنى چاقىرتىپتۇ ۋە ئۇنىڭدىن گۇناھكارلارنى ھمايە قىلىشنىڭ سەۋەبى سوراپتۇ.

ـــ مەن گۇناھكار دەپ تۆتۈلغان يىگىت بىلەن قىزنىڭ بىرەرسىنمۇ تونۇمايمەن، ـــ دەپ جاۋاب بېرىپتۇ بابۇر ئاتىسىغا، ـــ دېمەك، ئۇلارنى ھمايە قىلىشىم تونۇش - بىلىشلىكىم سەۋەبلىك ئەمەس. مەن ئالەمپاناھنىڭ سۆزلىرىنىڭ خاتا بولۇپ قېلىشىنى ئەسلا خالىمايمەن. ئاخىر، پەدەرى بۇزرۇكۋارىم «كەپتەر ئويۇنىنى تاماشا قىلىۋاتقان بۇ بالىلار يۇرتتىن باش ئېلىپ چىقىپ كەتسۇن» دېمەكچى ئىدىلە، يۆتەللىرى تۆتۇپ قېلىپ، گەپلىرىنى ئاخىرىغا يەتكۈزەلمىدىلە.

ئۆمەر شەيخ ساراي ئەھلى ئالدىدا ئورنۇمغا پادىشاھ بولدۇ، دەپ يۈرگەن پەرزەنتىنىڭ سۆزىنى يالغانغا چىقىرىشنى خالىماي:

ـــ مىرزا ھەق گەپنى ئېيتىپتۇ. مەن ئۇلارنىڭ بېشىنى ئېلىڭلار، دېيىشنى

خيالىمغمۇ كەلتۈرگەن ئەمەسمەن، ــ دەپتۇ.

پادىشاھنىڭ سۆزى ھەق، ئەمرى ۋاجىپ. گۇناھكار دەپ تۇتۇلغان يىگىت بىلەن قىزنى بوشتىپ، يۈرتتىن قوغلاندى قىلىش ھەققىدە پەرمانى ئالىي ئاپتۇ.

كىشىلەر مىرزا بابۇرنىڭ ئەقىل ـ پاراسىتىگە ئاپىرىن ئېيتىشىپتۇ. يىگىت بىلەن قىزمۇ قىلغان ياخشىلىقى ئۈچۈن مىرزا بابۇرغا مىننەتدارچىلىق بىلدۈرمەكچى بولغانىكەن، شاھزادە:

ــ رەھمەت ئېيتماققا تېخى بالدۇر. جەننەت مىسال يۈرتتىن سۈرگۈن بولماقتىن ئارتۇق ئازاب بولماس. مەن ئىلاج قىلىپ، ئاتامنىڭ بۇ پەرمانىنىمۇ بىكار قىلدۇرىمەن، سىلەرنىڭ ئانا يۈرتتىن سۈرگۈن بولماسلىقىڭلارنىڭ چارىسىنى كۆرىمەن، ــ دەپتۇ.

ئۈچەيلەن، يەنى بابۇر، يىگىت بىلەن قىز ئاكا ـ ئۇكا بولۇشۇپ، مەسلىھەتنى بىر قىلىشىپتۇ. قىز بابۇرنىڭ مەسلىھەتىگە ئاساسەن شەھەردە قاپتۇ. يىگىت سەمەرقەنتكە جۆنەپ كېتىپتۇ ۋە سەمەرقەنتكە يېتىپ بېرىپ، ئۆمەر شەيخنىڭ مەشھۇر قۇشچى دوستىنىڭكىگە چۈشۈپتۇ ھەم ئۇنىڭغا مىرزا بابۇرنىڭ ئاتىسىدىن يوشۇرۇنچە يېزىپ بەرگەن خېتىنى كۆرسىتىپتۇ. بۇ قۇشچى:

ــ كەل، ئىككى ئوغلۇم ئۇچ بولدى، ــ دەپ قوبۇل قىپتۇ. ئاردىدىن ھېچقانچە ۋاقىت ئۆتمەي ھېلىقى يىگىت «زىياد قۇشچى» دەپ نام چىقىرىپتۇ. بۇ گەپ ئۆمەر شەيخنىڭ قۇلىقىغمۇ يېتىپتۇ. شۇڭا ئۇ:

ــ سەمەرقەنتلىك زىياد قۇشچىنى تېپىپ كېلىپ، ماڭا كۆرسىتىڭلار، ــ دەپ ئەمر قىپتۇ.

ئەلالامىلەر «پادىشاھنىڭ ئەمرى ۋاجىپ» دېگىنىدە، ئۆمەر شەيخنىڭ بۇ بۇيرۇقىمۇ تېزلا ئورۇنلىنىپتۇ. ئۆمەر شەيخ قاي كۆز بىلەن كۆرسۇنكى، ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا شۇنداق قارىشى بىلەن يېقىندىلا «كەپتەر ئوغرىسى» دەپ گۇناھكار قىلىنغان يىگىت تۇرغۇدەك.

— ئېيتىشلارغا قارىغاندا، سەن مەشھۇر قۇشچى ئىكەنسەن، كەپتەرلىرىڭمۇ ئوتتۇز ئىككى ھۇنەر كۆرسىتەرمىش. بۇنىڭغا قانداق قىلىپ ئېرىشتىڭ؟ بۇنىڭ سىر ـ ھېكمەتلىرىنى بىزگىمۇ ئۆگەت! — دەپتۇ ئۆمەر شەيخ.

— بۇ كىچىكلىكىمدىن تارتىپ قۇشلارغا بولغان مۇھەببىتىمنىڭ نەتىجىسىدۇر. مەن باللىقتا كەپتەر ۋە باشقا قۇشلار ئارىسىدا ئۆسكەنمەن. ئاتامۇ كەپتەرۋاز ئىدى. ئەمما، قۇشلارغا بولغان ئىشقىۋازلىقىم تاس قالدى بېشىمغا چىقىلى، — دەپ ياساۋۇل بېشى بىلەن بولغان ۋەقەلەرنى بىرمۇبىر سۆزلەپ بېرىپتۇ. ئاندىن، — ھېلىمۇ ياخشى بەختىمىزگە سىزنىڭ ئوغلىڭىز مىرزا بابۇر بار ئىكەن. شاھزادىنىڭ ئەقىل ـ پاراسىتى ۋە ئۆزلىرىنىڭ مەرھەمەتلىرى بىلەن جاللاتنىڭ قىلىچىدىن ئامان قالدۇق،

— دەپ ھېكايىسىنى تۈگىتىپتۇ زىيات قۇشچى.

بۇ چاغدا ئۆمەر شەيخ ياساۋۇل بېشىنىڭ قىلمىشلىرىدىن خىجىل بولۇپ:

— يېنىمدا قېلىپ، مېنىڭ قۇشلىرىمغا قارا، ھەققىڭنى ياخشى بېرىمەن، — دەپتۇ.

— ئىككى شەرتىم بار، شۇلارنى بېجىرسىڭىز قالسام قالاي، — دەپتۇ زىياد قۇشچى.

— شەرتلىرىڭنى ئېيت، — دەپتۇ ئۆمەر شەيخ.

— شەرتىمنىڭ بىرى، ئەل ئوتتۇرىسىدا «زىياد قۇشچى ئوغرى ئەمەس، توغرى» دەپ جار سالدۇرىسىز، ئىككىنچى شەرتىم، بىزلەرنى يۇرتتىن سۈرگۈن قىلدۇرغان پەرمانىڭىزنى بىكار قىلدۇرىسىز.

شۇنداق قىلىپ ئۆمەر شەيخ شاھزادە بابۇرنىڭ دانا مەسلىھەتلىرى بىلەن ساق ـ ئامان قالغان زىياد قۇشچى خوتۇنى بىلەن تېپىشىپ، ئۆمەر شەيخنىڭ قۇشلىرىغا قاراشقا باشلاپتۇ. بابۇر بىلەن بىر ئۆمۈر ئاكا ـ ئۇكا بولۇپ ئۆتۈپتۇ.

6

بىر چاغدا ھىندىستاننىڭ پادشاھى پەرغانىلىك مىرزا بابۇر ئىدى. ئۇ شاھنشاھ بولۇپلا قالماي، بەلكى كىتاب يازدىغان ئالىم، غەزەل يازدىغان شائىر ئىدى. بۇ شاھ ھىندىستاندىكى ئەڭ گۈزەل، ھاۋالىق جايغا بىر باغ بىنا قىپتۇ. بۇ باغدا پات - پات بەزمە - مەشرەپ تۈزۈلۈپ، ھەربىر بەزمىگە ھەرقايسى ئەللەردىن كەلگەن شائىرلار، ئالىملار، سازەندىلەر، ناخشىچى ۋە ئۇسسۇلچىلار قاتنىشىپ، كەچقۇرۇن باشلانسا تاكى تاڭ ئاتارغىچە داۋام قىلىدىكەن. شۇنداق بەزمىلەرنىڭ بىرىدە بابۇر شاھنىڭ ئۆزى غەزەل ئوقۇپ، مېھمانلارنى خۇشاللىققا چۆمۈلدۈرۈپتۇ. بەزمە ئاخىرلىشاي دەپ قالغاندا، ياش بىر شائىر بابۇر شاھقا قاراپ تەزىم - تەۋەزۇ بىلەن:

— ئۇستاز، سىز غەزەل بىلەن قىلىچنىڭ كۆرگەن ۋە ئۇنى ئۆز بېشىدىن كەچۈرگەن سۇلتانلارنىڭ سۇلتانى-يۇ، شائىرلارنىڭ مەلىكۇل شائىرىسىز. بىر مەسىلىدە تارتىشىپ قالدۇق، شۇنى ھەل قىلىپ بەرسىڭىز، — دېدى. بابۇر شاھ:

— مەيلى، سورا، — دەپتۇ.

— قېنى ئېيتىڭچۇ، قىلىچ كۆچلۈكمۇ ياكى غەزەل كۆچلۈكمۇ؟ — دەپ سوراپتۇ ياش شائىر. ھەممە بىردىن كۈلۈپ تاشلاپتۇ. ئولتۇرغانلاردىن بىرى كۈلكىدىن ئاران توختاپ:

— ئەلۋەتتە قىلىچ-تە، ئۇكا، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ.

— ياق، خاتا دېدىڭ! — دەپتۇ بابۇر شاھ ئۇنىڭغا قاراپ، — ھەر ئىككىسىلا بىر - بىرىدىن قېلىشمايدۇ.

پادىشاھنىڭ سۆزىدىن دادىللاشقان شائىر:

— دەھشەتبەگنىڭ ئېيتىشىچە، قىلىچ ھەممە نەرسىدىن كۆچلۈك ۋە قۇدرەتلىك ئىمىش، ئۇنىڭچە غەزەل شۇنچىكى قۇرۇق بىر گەپ، ھېچ نەرسىگە كۆچى يەتمەسمىش، — دېگەنىكەن، بابۇر شاھ:

— دەھشەتبەگ ئەخمىقانە سۆزلەپتۇ. غەزەلمۇ، قىلىچمۇ قۇدرەت ۋە كۈچتە ئۆز جايى ۋە ۋاقتىدا بىر - بىرىدىن قېلىشمايدۇ. بەزى ھاللاردا غەزەل ھەتتا قىلىچتىن ئۈستۈنرەك ئېرۇر. بۇنىڭ سەۋەبى شۇدۇركى، ئورنى كەلگەندە غەزەلنىڭ كۈچىنى ھېچقانداق قىلىچ باسالمايدۇ. كەمنە بۇنى ئۆز بېشىمدىن كەچۈرگەنمەن. مانا قۇلاق سېلىڭلار.

بابۇر شاھ شۇنداق دەپتۇ-دە، بېشىدىن ئۆتكەن بىر ۋەقەنى سۆزلەپ بېرىپتۇ:

— كۈچ - قۇۋۋەتكە تولغان نەۋقىران چېغىم ئىدى، كامان بىلەن ئۇچار قۇشنى،

قىلىچ بىلەن دۈشمەن، تۈلپار بىلەن تاغ چوققىسىنى بويسۇندۇرالايتتىم. رەقىبتىن قورقۇش، ئۆرۈش ـ جەڭ ئالدىدا ئازراق بولسىمۇ ۋەھىمگە چۈشۈش ياكى دۈشمىنىم غالىپ كەلسە، ئۆلۈمدىن قورقۇش ئادەتتە بالىلىقتىن باشلاپ يوق ئىدى. سەپەر ۋاقتىدىمۇ، شىكار پەيتىدىمۇ ھامان ئۆزۈمنى ئوتقا ئۇرۇپ، سۇغا تاشلايتتىم. بىر قېتىم ئۆزۈن سەپەرگە ئاتلاندىم. يولۇم چولىمالىقتا تۈتىشىپ قالدى، شۇ يەردە نورۇزنى ئۆتكۈزۈپ، ئاندىن سەپەرنى داۋام قىلىشنى ئەمر قىلدىم.

چۆلىمەلىكتە قاراقچى، يول توسارلارنىڭ بارلىقىنى، ئۇلارنىڭ كارۋانلارنىڭ يولىنى توسۇپ، بۇلايدىغانلىقىنى، ئادەملەرنى قولغا ئوخشاش سېتىۋېتىدىغانلىقىنى ئاڭلىغانىدىم. بۇ كاساپەتلەر بىزگىمۇ يولۇقتى، ئىككى ئاربىدا قاتتىق جەڭ سادىر بولدى. مەن ئۇلارنىڭ ئۇستىدىن غالىب كەلدىم ھەم ئەسىرگە ئېلىنغانلارنىڭ ئارىسىدا بىر ئاي يۈزلۈك ھۆرىلقانى كۆرۈپ قالدىم. بۇ قاراقچىلارنىڭ باغداتتىن ئېلىپ قاچقان ئولجىسى ئىكەن. بىر كۆرۈپلا ئۇنىڭغا ئەسىر ـ مەپتۇن بولۇپ قالدىم.

ئەمرىم بىلەن سەنەم ئالاھىدە قوغدىلىدىغان ئوتاقتا ئۆتكۈزۈلدى. ماڭا لۇتپ ـ كەرەم قىلىشنى ئېيتتىم. يېلىنىپ، يالۇۋۇردۇم. دوق ـ پوپوزا قىلدىم، قىلىچ شىلتىدىم. ئەمما بۇلارنىڭ ھېچبىرى كار قىلمىدى. ئۇ نە قورقماي، نە ۋەھىمگە چۈشكەي، دەيسىلەر. ئەكسىچە دوق ـ پوپوزىلارنى قىلچە پىسەنتىگە ئالماستىن تۇردى. ئۇ قولىغا خەنجەرنى ئېلىۋېلىپ، كىم چېدىرغا باستۇرۇپ كىرسە، ئۆزىنىڭ كۆكسىگە سالىدىغانلىقىنى ئېيتىپتۇ. قانداق قىلىشنى بىلمەي بېشىم قاتتى. شۇ چاغدا سەپەر ۋە جەڭ ـ جېدەللەردە ماڭا رەھنەما بولغان ئۇستازىمغا مەسلىھەت سالدىم. «بىر قېتىم شەھەر ئالغانىنى كۆردۇڭ-قۇ! سەن شائىرسەن، سەنەمگە بولغان ئاشىق ـ بىقارارلىقىڭنى نەزم قىلىپ تىزغىن-دە، ئۇنىڭغا كۆرسەت. بەلكىم، كۆڭۈل مۇلكىنىڭ كۆرۈنمەس سۇلتانى غەزەل ئۆز كۆچىنى كۆرسىتىپ، باغرى تاش سەنەمنى ئېرىتىپ قالسا ئەجەب ئەمەس» دەپ يول كۆرسەتتى ئۇ.

مەن غەزەل يازدىم. سەپەردە ھەمراھلىق قىلغۇچى سازەندىلەر ئاھاڭغا سېلىپ، سەنەمنىڭ چېدىرى يېنىدا ئۇنى ئوقۇدى. غەزەللىرىم بۇلبۇلنى رام ئەيلەپ، مەست قىلدى، چۆل تورغىيىنى چۈڭۈلداتتى. غەزەل سېھىردىن كىشىلەر ئۆزلىرىنى قويارغا جاي تاپالماي قالدى. ئۇ غەزەلدە مۇنداق مىسرالار بار ئىدى:

سەن گۈلسەنۇ، مەن ھەقىر، بۇلبۇلدۇرمەن،
سەن شولسەنۇ، ئول شولغا مەن قۇلدۇرمەن.
نىسبەت يوقتۇر دەپ ئىجتىناپ ئەيلىمەكىم،
شاھمەن ئەلگە، لېكىن ساڭا قۇلدۇرمەن.

كۈنۈم شۇ تەرزدە ئۆتۈۋەردى. سەنەم چېدىر ئىچىدە ھېچكىمنى يېنىغا يولاتماي، خيال سۈرگىنى سۈرگەنىدى. بىز بولساق، مەن غەزەل يازماقتىن، ناخشىچىلار ئۇنى ئېيتماقتىن چارچمايتتۇق. سەنەم بولسا غەزەپ ئېتىدىن ئەسلا چۈشمىدى. ئىككى كۈن ئۆتتى، سەنەم نە سۆز قىلغاي، نە قارىسىنى كۆرسەتكەي! ئارىدىن بىر ھەپتىمۇ ئۆتتى. ئۇستازىم ئېيتقاندەك غەزەل ئۆز كۈچىنى كۆرسىتىشكە باشلىدى. سەنەمنىڭ قەھر - غەزەپكە تولغان كۆرۈنۈشى كىمياگەرلەر تاشنى ئېرىتكەندەك ئېرىتتى. ئاچچاچ خوتۇندىن مېنى چىللىتىپ قالدى. يېنىغا كىردىم. سەنەم ئۆزىگە كېلىپ، شۇنچىلىك ئېچىلىپ كەتتىكى، بىر ھۆسنىگە ئون ھۆسن قوشۇلۇپتۇ. تۈن قارىسىدەك چاچلىرى يەنمۇ قويۇقلىشىپ، قويۇق كىرپىكلىرى ھىلال كەبى قاشلىرى بىلەن تۇتىشىپ، چىرمىشىپ كېتىپتۇ. مەڭزىلىرى قىزىرىپ، كۆزلىرى ئاھۇنى خجالەتكە سالغۇدەك بولۇپتۇ.

— غەزەلنى كىم يازدى؟ — دەپ سورىدى سەنەم.

— مەن، — دەپ جاۋاب بەردىم مەن.

— سىز؟ — تەئەججۇپلەنگەن بولدى سەنەم.

مەن ئاڭا شائىرلىقىمنى چۈشەندۈرۈپ قويۇش ئۈچۈن شۇ زامانلا قولۇمغا قەلەم بىلەن قەغەز ئېلىپ، غەزەل يېزىپ، ئۇنى ئوقۇپ بەردىم.

— ياخشى يېزىپسىز، ياخشى ئادەم غەزەل يازىدۇ. سىزمۇ غەزەل يازىدىكەنسىز، دېمەك، قەھرىڭىز زەھەر ئەمەس، باغرىڭىز تاش ئەمەس. مېنى غەزەللىرىڭىز شاد قىلدى. «غەزەل — كىشىنىڭ يارىسىنى ساقايتىپ، دەردىنى يەڭگىللەشتۈرىدۇ. ياخشى غەزەل قۇياشتەك ئىللىتىپ، تۇنۇڭنى يورۇق قىلىدۇ دەيتتى ئاتام. رەھمەتلىكمۇ غەزەل يازاتتى. يارىماسلار ئۇنى ئۆلتۈرۈۋېتىشتى. سىز ئۆز غەزەللىرىڭىز بىلەن ئاتامنى يادىمغا كەلتۈردىڭىز. ئۆلۈك تېنىمگە جان ئاتا قىلدىڭىز. سىز ئۇتتىڭىز، مەن سىزنىڭكى بولدۇم، — دېدى.

مەن شۇ غەزەلنىڭ ھېسابىغا ئۆيلەندىم. چۈشەندىڭمۇ، غەزەل دوق - پوپوزىدىن، قورال - ياراغدىنمۇ ئۇستۇن ئىكەن. غەزەل ھەرگىز يېڭىلمىگەن، ئۆزىگە ئۆلۈمنىڭ يۇزلىنىپ تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ تۇرغان بولسىمۇ، نە قەھرى - غەزەپلىك قاراقچىلارغا، نە مەندەك سۇلتانغىمۇ بويسۇنمىغان ئاساۋۇ پەرىزاتنىڭ قەلبىنىمۇ ئېرىتىپ تاشلىدى.

دېمەك، غەزەلدىن قىلىچ ئۇستۇن دېگۈچىلەر قاتتىق يېڭىلىشىدۇ، قىلىچنىڭ جاراڭ - جۇرۇڭىدىن كۆرە غەزەلنىڭ يېقىملىق ئاۋازىنى كۆپرەك ئاڭلىسۇن كىشى!

ئابدۇللا خەراباتى:

كىم ئۇنۇتۇغاق

ئۆيىتىشلارغا قارىغاندا، ئابدۇللا خەراباتى سەپەرگە چىقماقچى بولۇپ، مىڭ تىللانى بىر دۇكانچى تونۇشقا ئامانەت قويۇپ كېتىپتۇ. بىرقانچە ئايدىن كېيىن قايتىپ كېلىپ تونۇشىدىن مىڭ تىللانى سوراپتۇ، لېكىن ئامانەت ئالغۇچى تېنىۋاپتۇ. ئۇنىڭ بىلەن خەراباتى جېدەللىشىپ قاپتۇ. ئادەملەر توپلىشىپ، خەراباتنىڭ نەسىھەت قىلىپ:

ــ بۇ ئادەم ئىنتايىن ئىنسابلىق، ئەگەر سىزدىن مىڭ تىللا ئالغان بولسا، ھەرگىزمۇ تېنىۋالمىغان بولاتتى، ــ دېيىشىپتۇ. بەزىلەر:

ــ ئەگەر يەنە جېدەللەشسىلە، ئۆزلىرى زىيان تارتىدىلا، ــ دەپ ئابدۇللا خەراباتىنى قورقىتىپتۇ.

ئابدۇللا خەراباتى نائىلاجلىقتىن ئۆز ئەھۋالىنى يېزىپ ھاكىمغا سۇنۇپتۇ. ھاكىم ئەھۋالنى ئوقۇپ:

ــ سىز ئۇنىڭ دۇكىنىنىڭ ئالدىدا ئۇچ كۈن ئولتۇرۇڭ، تۆتىنچى كۈنى مەن شۇ جايدىن ئۆتۈپ سىزگە سالام قىلىمەن، سىز گەپ قىلماي ئولتۇرۇۋېرىڭ. مەن ئۆتۈپ كەتكەندىن كېيىن پۇللىرىڭىزنى تەلەپ قىلىڭ، ئۇ نېمە دېسە، دەرھال كېلىپ ماڭا خەۋەر قىلىڭ، ــ دەپتۇ.

ئابدۇللا خەراباتى پادىشاھنىڭ دېگىنى بويىچە ئامانەت ئالغۇچىنىڭ دۇكىنى ئالدىدا ئۇچ كۈن ئولتۇرغانىكەن، تۆتىنچى كۈنى ھاكىم ناھايىتى ھەيۋەت بىلەن ئۆتۈپ كېتىۋېتىپ ئابدۇللا خەراباتىنى كۆرۈپتۇ-دە، ئېتىنىڭ چولۋۇرىنى

تارتىپ بۇرۇلۇپ دانىشمەنگە ھۆرمەت بىلەن سالام بېرىپتۇ ۋە:

ــ ئەي ئۇستازىم، كەچ كىرگەندە مېنىڭ قېشىمغا بېرىڭ، قانداق دەرد ـ ئەھۋالىڭىز بولسا، ماڭا ئېيتىڭ، ــ دەپ يولغا راۋان بوپتۇ. ئابدۇللا خەرابىتى كېلىشكىنى بويىچە بېشىنى لىڭشىتىپ قويۇپلا جايىدا ئولتۇرۇۋېرىپتۇ. ئامانەتكار بۇ ئەھۋالنى كۆرۈپ قورقۇپ كېتىپ، ئابدۇللا خەرابىتىغا:

ــ ئەي تەقسىر، ئۆتكەن ئىشلارنى ماڭا قايتىدىن يەنە بىر سۆزلەپ بەرسىلە. ماڭا ئامانەتنى بەرگەندە كىم بار ئىدى؟ قەيەردە بەرگەنىدىلە؟ ئېھتىمال ئۇنتۇپ قالغان بولۇشۇم مۇمكىن، ــ دەپ يېلىنىپتۇ.

ئابدۇللا خەرابىتى مىڭ تىللانى ئامانەت بېرىش جەريانىنى سۆزلەپ بەرگەندىن كېيىن، ئامانەت ئالغۇچى:

ــ ھە راست، ئەمدى ئېسىمگە كەلدى. ھەقىقەتەن سىلە ماڭا مىڭ تىللا ئامانەت بەرگەنىدىلە، ــ دەپ ئابدۇللا خەرابىتىغا مىڭ تىللانى بېرىپ، ئۇستىلەپ كۆپ ئەپۇ سوراپتۇ.

مەشرەپ:

ئۇنداق قازانغا مۇنداق چۆمۈچ

مەشرەپنىڭ ئەمدىلا يېگىتلىك قۇرامىغا يەتكەن چاغلىرى ئىكەن. نەپسىقۇل ئاتلىق بىر نائەھلى مەشرەپنىڭ ئۆيى بىلەن مەسچىتنىڭ ئارىسىغا قىستاپ ئۆزىگە قورۇ ـ جاي سېلىۋاپتۇ. چوڭ ئۆينىڭ بىر بۇرجىكى خۇددى ئىگىسىنىڭ گېلىدىكى پوقاقتەك بۆرتۈپ چىقىپ تۇرغاچقا، ئەسلىدىكى تار يول تېخىمۇ تارلىشىپ كېتىپتۇ. بۇ تار كوچىدىن كۆپ كىشىلەر ئۆتىدىغان بولسىمۇ، لېكىن نائەھلىنىڭ كۆكەرمىلىكىدىن قورقۇپ غىڭ قىلىشالماپتۇ. ئاخىر مەشرەپ كۆكرەك كېرىپ ئوتتۇرىغا چىقىپتۇ:

ــ جامائەت يولنى ئىگىلىۋېلىش مۇسۇلمانلىق جۇملىسىدىن ئەمەس، بۇ قىلىقىڭىز زادىلا قاملاشمىدى...

ــ نېمە دېدىڭ قۇل بەچچە؟! ــ دەپ ۋارقىراپتۇ نەپسىقۇل، ــ يەنە بىر دېگىنە، شۇنچە خەق پاتقان يولغا سەن قەلەندەر پاتماي قالدىڭمۇ؟

ــ مەنغۇ پاتارمەن، لېكىن ئات ـ ئۇلاغ، ھارۋا ـ مەپىلەر ئۆتۈپ قالسا

پاتمايدۇ-دە! — دەپتۇ مەشرەپ.

— مۇنۇ يالاڭ ئاياغ تالپىنىڭ گېپىگە قاراڭلار، ۋاي قوۋۇرغامەي، سېنىڭ ئۆيۈڭگە هارۋا - مەپە ئۆتەتتىمۇ؟ — دەپتۇ نەپسىقۇل زەھەرخەندىلىك بىلەن.

مەشرەپ ئۇنىڭ گەپلىرىگە مەڭدەپ قالماي:

— بۇ يولدىن هارۋا ئۆتمەمدىكەن؟ مەن مەپىگە ئولتۇرسام بولمامدىكەن؟ ئەگەر هارۋا - مەپە ئۆتۈپ قالسا قانداق قىلسەن، نەپسىقۇل ئاكا؟ — دەپ سوئال قويۇپتۇ.

— ئەگەر سەن مەپىگە ئولتۇرۇپ ئۆتمەكچى بولساڭ، ئۆيۈمنى چېقىپ يولنى كېڭەيتىۋۇپ بېرىمەن، ئۇقتۇڭمۇ؟ لېكىن سەن جۇلدۇر كېپەن ئاۋۇال بىر پۇتۇڭغا كەش تاپ، ئاندىن مەپىگە ئولتۇرۇپ چۈش كۆرگىن! — دەپتۇ نەپسىقۇل مەسخىرە بىلەن قاقاقلاپ كۈلۈپ.

— گېپىڭ راستمۇ؟ — دەپ سوراپتۇ مەشرەپ.

— ئىشەنمىسەڭ تىلخەت بېرەيمۇ؟ قېنى هۆججىتىڭنى ياز، ئوڭ قولۇمنىڭ باش بارمىقىنى بېسىپ بېرىمەن! — دەپ كۆرۈڭلەپتۇ نەپسىقۇل.

هۆججەت بىر دەمدىلا يېزىلىپ بوپتۇ، نەپسىقۇل باش بارمىقىنى بېسىپتۇ. لېكىن ئۇ شۇنداق بىر كۈنلەر كېلىپ ئۆينى چېقىشقا توغرا كېلىدىغانلىقىنى خىيالىغمۇ كەلتۈرمەپتۇ. چۈنكى ئۇ يالاڭتۆش بىر تالپىنىڭ ئۆيىگە مەپە ئۆتسە، كۈن مەشرىقتىن ئەمەس، مەغرىبتىن چىقىدۇ دەپ ئويلايدىكەن...

شۇ كۈنلەردە ياش بابا رەھمىنىڭ ئاجايىپ هېكمەتلىرى، سىرلىق سۆز - هەرىكەتلىرى ئاستا - ئاستا ئەل ئىچىگە تارىلىشقا باشلىغانكەن، ئۇنىڭ چوڭقۇر مەنىلىك هېكمەتلىرىدىن تەئەججۈپلەنگەن ئىلىم سۆيەر نەمانگان هاكىمى مەشرەپ بىلەن هەمسۆھبەتتە بولماقنى ئارزۇ قىلىپ، چىلاپ كېلىشكە ئاتلىق چاپار ئەۋەتىپتۇ، لېكىن مەشرەپ ياياق بېرىشنى رەت قىپتۇ. هاكىم ئىككىنچى قېتىم كۈموش ئېگەرلىك ئارغىماق ئەۋەتىپتۇ، مەشرەپ يەنىلا رەت قىپتۇ. هاكىم ئۈچىنچى قېتىم ئۆزىنىڭ تەتىلا سايۋەنلىك مەپىسىنى ئەۋەتىپتۇ. بىراق بۇ مەپە نەپسىقۇلنىڭ پوقاقتەك بۆرتۈپ چىققان ئۆيىنىڭ دوقمۇشىدىن پاتمايتۇ. چىلاقا كەلگەن خىزمەتكار ئاشۇ يەرگىچە پىيادە بېرىشنى ئىلتىماس قىلغانكەن، مەشرەپ مەپە ئىشكى ئالدىغا كەلمىگۈچە ئۆيدىن چىقمايدىغانلىقىنى ئېيتىپ، نەپسىقۇل بەرگەن هېلىقى تىلخەتنى هاكىمنىڭ خىزمەتكارىغا تۇتقۇزۇپ قويۇپتۇ.

ئارىدىن بىر ئاش پىشىم هايال ئۆتمەي مەپە دېگەندەكلا مەشرەپنىڭ ئىشكى ئالدىغا كېلىپ توختايتۇ. مەشرەپ تەتىلا سايۋەنلىك مەپىدە گىدىيىپ ئولتۇرۇپ هاكىمنىڭ ئوردىسىغا قاراپ يولغا چىقىپتۇ. ئۇ تار كوچىدىن ئۆتۈۋېتىپ قارىسا،

نەپسقۇلنىڭ پوقاقتەك بۆرتۈپ چىقىپ يولنى توسۇپ تۇرغان ھېلىقى ئۆيىنىڭ ئىز - نىشانىمۇ قالمىغانىكەن. شۇ كۈندىن باشلاپ بۇ كوچىدا ھارۋا - مەپىلەر بىمالال قاتنايدىغان بولۇپتۇ.

مەشرەپ ھەققىدىكى يەنە بىر ھېكايەتتە ئېيتىلىشىچە، مەشرەپ ياشلىقىدا بىر شەيخنىڭ قولىدا خىزمەتكار بولۇپ ئىشلەيدىكەن. شەيخنىڭ ئارام بەرمەي ئىشلىتۈۋېرىشى، يالغان - ياۋىداق گەپلەرنى توقۇپ چىقىپ، تۆھمەت قىلىشى شائىرنىڭ غۇرۇرىغا تېگىپتۇ. بىر كۈنى شائىر شەيخنىن قۇتۇلۇشنىڭ يولىنى ئويلاپ، تۆۋەندىكى ھەجۋىينى يېزىپتۇ:

ھەر كېچە تاڭ ئاتقۇچە ئاچ ئىت كەبى ئۇۋلار، كۆرۈڭ،
بەس، تاماگەرلىك بىلەن تائەت قىلار ھەييار شەيخ.
نەپس ئۈچۈن كۆر، لەنەتلەر ئىچرە رەسۋادۇر ئۆزى،
دىن - ئىمانىنى مال ئۈچۈن ساتقاي يەنە مەككار شەيخ.

شائىر ھەجۋىيسىنى تېرەككە ئېسىپ قويۇپتۇ. بۇنىڭدىن خەۋەر تاپقان شەيخ شائىرنى ئۇرۇپ - سوقۇپ ئۆيىدىن قوغلاپ چىقىرىپتۇ. مەشرەپ شەھەر چېتىدە تۇرىدىغان بىر بېچارە، نامراتنىڭ ئۆيىدىن ئۆزىگە باشپاناھ تېپىپ، ئاشۇ يەردە ياشاشقا باشلاپتۇ. «گەپ گەپنى تۇغدۇ» دېگەندەك، مەشرەپ يازغان غەزەل ئۇزۇن ئۆتمەي قولدىن - قولغا ئۆتۈپ، شەھەرگە يېيىلىپ كېتىپتۇ. شەيخ شەرمىسار بولۇپتۇ. ئادەملەر ئۇنى «شەيخ كاززاپ» دەپ ئاتاشقا باشلاپتۇ. شەيخ ئەركىن - ئازادە كوچىغا چىقىپ، ئادەملەرگە كۆرۈنەلمەيدىغان بولۇپ، ئۆيىگە سولىنىپ قاپتۇ.

شەيخ مەشرەپتىن ئۆچ ئېلىشنى نىيەت قىلىپ، ئارقىسىغا ئادەم سېلىپ قويۇپتۇ. كۈنلەرنىڭ بىرىدە مەشرەپ ئىلىم ئاشنالىرى بولغان تالىپلارنىڭكىگە مېھمانغا بېرىپتۇ. ئۇ يەردە تاڭ ئاتقانغا قەدەر غەزەلخانلىق بوپتۇ. مەشرەپ ياقتۇرۇپ قالغان غەزەللەر توپلىمىنى سوراپ ئېلىپ، تاڭ ئاتار مەزگىلدە كۆلبىسىگە قايتىپتۇ. ئايغاقچى مەشرەپنى پايلاپ تۇرغانىكەن. ئۇ شەيخكە:

— تېخى خوراز چىللىمىغان سۇبھى - سادىق پەيتى ئىدى، سېدە ياغىچىنىڭ ئارقىسىدا ماراپ تۇرسام، مەشرەپ دېگىنىڭىز قايىقىتىندۇر كېلىپ، ھۇجرىسىغا كىرىپ كەتتى. تىكىلىپ قارىۋىدىم، كۆزۈم قولتۇقىغا قىستۇرۇۋالغان بىر نەرسىگە چۈشتى. ئۇ چوقۇم قىممەتلىك بىرەر نەرسىنى ئوغرىلىغان گەپ، — دەپ خەۋەر يەتكۈزۈپتۇ.

شەيخ ئوپۇل - توپۇل كېيىنىپ، كەشنى قولىغا ئېلىپ، قازىنىڭ ئالدىغا قاراپ چېپىپتۇ. ئۇ قازىنىڭ ھۇزۇرىغا كىرەر - كىرمەستىن:

— جانابىي قازى ئەئلەم، ئەشەددىي ئوغرىنى قولغا چۈشۈردۇق. بۈيرۇسىڭىز،

ياساۋۇلبېشى ئۇنى قولغا ئېلىپ، زىندانبەد قىلسا، ــ دەپتۇ ھاسراپ تۇرۇپ.

ياساۋۇللار شائىرنى ئورنىدىن تۇرغۇزۇپ، تۆرتۈپ ـ دۈشكەلەپ قازىخانىغا ئېلىپ كېلىشىپتۇ. تېخى تاڭ ئاتمايلا قازىخانىغا كېلىپ ئولتۇرغان شەيخنى كۆرۈپ، شائىر گەپنىڭ نېمىدە ئىكەنلىكىنى دەرھال چۈشىنىپتۇ.

ــ شائىر مەشرەپقۇ بۇ؟ ــ دەپتۇ شەيخنىڭ قۇلىقىغا قازى. شەيخ:

ــ ياق، بۇ شائىر ئەمەس، مۇتتەھەم، ئوغرى. ئۇنى تېزلىك بىلەن زىندانبەند قىلىش كېرەك، ــ دەپتۇ.

ــ كىمسەن؟ تاڭ ئاتماستا قەيەردىن كەلدىڭ؟ ئوغرىلاپ، قولتۇقۇڭغا قىستۇرۇۋالغىنىڭ نېمە ئۇ؟ ــ دەپ ئۆزىنى تونۇمىغانغا سېلىپ ئارقىمۇئارقا سوئال سوراپتۇ قازى.

شائىر سالماقلىق بىلەن ئۆزىنى تونۇشتۇرۇپتۇ:

ــ مەن باباردەھىم مولالاۋەلى ئوغلى مەشرەپمەن، شائىر كىشىلەرنىڭ ئارامىدىن نېمىنىمۇ ئوغرىلايدۇ، تەقسىر؟ ئوغرىلىق بىر قىسىملارغا راھەت بېغىشلىسا، بەزىلەرگە ئازاب بېرىدۇ، ــ مەشرەپ شەيخ تەرەپكە قاراپ قويۇپتۇ، ــ مەن شائىرمەن، قەلەم ـ قەغەز ئوغرىلاي دېسەم، ئۇلار ئۆزۈمدە كۆپ. غەزەل ئوغرىلاشنى ئادەت قىلمىغانمەن...

ــ ئوغرىسەن، بىر نەرسىنى قولتۇقۇڭغا تىقىپ، ئۆيۈڭگە كىرىپ كەتكىنىڭنى شەيخنىڭ ئادەملىرى كۆرۈپتىغۇ؟ ــ دەپتۇ قازى.

ــ شەيخىم ئېيتقان بولسا، ئىشەنمەك دەركار. چۈنكى يالغان بىلەن راستنىڭ، ھارام بىلەن ھالالنىڭ پەرقىنى ئايرىيالمايدىغان شەيخىم ئۆمرىدە بىرەر قېتىم بولسىمۇ راست سۆزلىگەن بولۇشى مۇمكىنغۇ... ــ دەپ جاۋاب بېرىپتۇ مەشرەپ.

مەشرەپ توغرىمەن دېسەن، قازى ئوغرىسەن دەپتۇ. قانچىلىك ئېزىپ چۈشەندۈرسىمۇ، بەربىر قازىنى ئىشەندۈرەلمەپتۇ. قازى بىلەن بۇنداق تالاش ـ تارتىش قىلىپ ئولتۇرۇشنىڭ ھېچقانداق پايدىسى يوقلۇقىغا كۆزى يەتكەن مەشرەپ:

ــ ھەئە، ئوغرىمەن، تەقسىر، ــ دەپتۇ ئاخىر.

ــ نېمىنى ئوغرىلىدىڭ؟ ــ دەپ

سوراپتۇ قازى.

— ئىنتايىن قىممەتلىك نەرسىنى، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ مەشرەپ.

— كۆمۈشمۇ؟

— ياق.

— ئالتۇنمۇ؟

— ئالتۇندىنمۇ قىممەتلىك!

— ئەمسە ئالماس ئىكەن-دە؟ — دەپ سوراپتۇ كۆزلىرى چەكچىيىپ كەتكەن قازى.

— دۇر - ئۇنچە، ئالماستىنمۇ قىممەتلىكرەك، — دەپتۇ مەشرەپ، — خانامغا يوشۇرۇپ قويغانمەن. ئادەم ئەۋەتسىڭىز ئېلىپ كېلىدۇ، بوپتۇ، ئاشۇ نەرسە سىزنىڭكى بولۇپ قالسۇن. ئۆزۈمنى بولسا ئوغرى دەپ زىندانغا تاشلاڭ. لېكىن، بۇ بەندەئىي ئاسىينىڭ سىزدەك ئالىي پاناھقا بىر ئەرزى بار. شۇنى بېجىرىمىز، دەپ شەيخىم بىلەن ئىككىڭلار قەسەم ئىچىسىزلەر. شۇندىلا ئوغرىلانغان نەرسىنى يوشۇرۇپ قويغان يەرنى ئېيتىمەن. بولمىسا، بۇ سىر ئۆزۈم بىلەن بىللە كېتىدۇ.

مەشرەپ زىندانبەند بولسا، تېزرەك نېيتىگە يېتىشنى ئويلاپ قازى رازى بوپتۇ. دۇر - گۆھەردىنمۇ قىممەتلىكرەك نەرسىنىڭ قولىغا تېزرەك چۈشۈشنى ئويلاپ، يۇرىكى تېپچەكلەپ كەتكەن قازى:

— قېنى، شەرتىڭنى ئېيتىپ باقە، — دەپتۇ.

مەشرەپ:

— مۆھتەرەم قازى، شەرتىم شۇكى، سىز شەيخىمنىڭ «شەيخ كاززاپ»، يەنە يالغانچى شەيخ ئىكەنلىكىنى ئادەملەر ئالدىدا ئاشكارا جاكارلايسىز، — دەپتۇ.

— ياق. بۇ ئەسلا مۇمكىن ئەمەس، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ قازى.

— ئەمسە مەنمۇ دۇر - ئالتۇندىنمۇ قىممەتلىكرەك نەرسىنىڭ قەيەرگە يوشۇرۇنغانلىقىنى ئېيتىپ بەرمەيمەن، — دەپتۇ قەتئىيلىك بىلەن مەشرەپ.

ئالتۇن دېسە، ئاتىسىنى سېتىشقا تەييار تۇرىدىغان قازىنىڭ شائىرنىڭ شەرتىگە رازى بولۇشتىن باشقا ئامالى قالماپتۇ.

— شەيخىم، سىز

بولسىڭىز، جاماەتنى ئالدىدا تۇرۇپ شائىر مەشرەپتىن كەچۈرۈم سورايسىز.

شەيخ دەسلەپ رازى بولماپتۇ. كېيىن مەشرەپنىڭ ئوغرىلىقى پاش قىلىنسا، شائىردىن مەڭگۈلۈك قۇتۇلدىغانلىقىنى ئويلاپ، رازى بوپتۇ. شۇنداق قىلىپ قازى بىلەن شەيخ قوللىرىغا نان ۋە قۇرئاننى ئېلىپ:

— مەشرەپ شائىرنىڭ شەرتىنى بېجىرىمىز! — دەپ قەسەم ئىچىپتۇ. مەشرەپ دۇردىنمۇ قىممەتلىكرەك، ئالتۇندىنمۇ ئەلاراق ئوغرىلانغان نەرسىنى قەيەرگە يوشۇرۇپ قويغانلىقىنى ئېيتىپتۇ. ياساۋۇلباشى بېرىپ، تېزلا ئۇنى ئېلىپ كەپتۇ.

قازى ئورالغان نەرسىنى ئالدىراپ ئاچسا، ئۇنىڭ ئىچىدىن كىتاب چىقىپتۇ.

— بۇ كىتابقۇ؟ — ۋارقىراپتۇ قازى، — ئوغرىلانغان ئالتۇندىن ئەلا، گۆھەردىن ئارتۇق نەرسەڭ قېنى؟

— شەيخىم، سىزگەن خەۋەر يەتكۈزگە ئوغرىلانغان نەرسە ئەنە شۇ كىتاب. دەرۋەقە مەن ئۇچۇن هەممە نەرسىدىن، يەنى ئالتۇندىن، گۆھەردىن ئەلاراقى كىتابتۇر. تالىپى ئاشنالىرىمدىن سوراپ ئېلىپ، شەيخىمگە ئوخشاش كىشىلەرنىڭ كۆزى چۈشمىسۇن، دەپ قوينۇمغا يوشۇرۇپ، ئېلىپ كەلگەن نەرسە ئەنە شۇ سىز كۆرۈپ تۇرغان، غەزەل پۈتۈلگەن كىتابتۇر.

مەشرەپ سۆزىنى تۈگىتەر - تۈگەتمەي:

— يوقال كۆزۈمدىن! — دەپ ۋارقىراپتۇ قازى.

— هەي-هەي، ياق، قازى جانابلىرى، — دەپتۇ مەشرەپ، — نان بىلەن قۇرئان تۇتۇپ قەسەم ئىچكەن سىز. ئېيتقىنىڭىزنى قىلمىسىڭىز، قۇرئان بىلەن نان ئۇرۇپ قويىدۇ! مەن بولسام تاكى شەرتىم بېجىرىلمىگۈچە هېچ يەرگە كەتمەيمەن.

قازى دەسلەپتە ئىنتايىن دەرغەزەپ بوپتۇ. كېيىن، ئاچچىقىنى بېسىپ، ئۆزىگە كەپتۇ-دە، شەيخنى «كاززاپ شەيخ» دەپ ئېلان قىپتۇ. قازىنىڭ قىستىشى بىلەن شەيخ شائىر ئالدىدا تىز چۆكۈپ كەچۈرۈم سوراپتۇ. شۇنىڭدىن كېيىن شەيخ «شائىر»، «شېئىر» دېگەن سۆزلەرنى ئاغزىلاپ قالسا، لاغ - لاغ تىترەيدىغان بولۇپ قاپتۇ.

مەشرەپ:

خوجا سەيىد، بەگۇ خان سەردارلار بەدكار بولسا،
زۇلۇم تېغى تېز يېتەردە هەربىرى نامدار بولسا؛
يالغانچى كاززاپ شەيخلەر بۇ ۋەتەندە بار بولسا،
مەزلۇم ئەللەر ئېڭرىشىپكىم، پارچە نانغا زار بولسا،
كوپىر ئېلىگە مەشرەپتەك رەھنەما پەيدا بولۇر.

دەپتۇ-دە، بۇ شەھەردىنمۇ باش ئېلىپ چىقىپ كېتىپتۇ.

سادىر پالۋان:

بېشىڭغا كۈن چۈشسە، مېنى ئىزدە

ئۇچتۇرپاندا ئىبراھىم، قاسىم ئىسىملىك ئىككى ياش بار ئىكەن. ئۇلار پەم - پاراسەتلىك، قاۋۇل، قورقۇمسىز ئىكەن. ئۇلار تەڭلا ياش قۇرامىغا يېتىپتۇ. ئىبراھىم توپاقنى كۆتۈرۈپ «ئىبراھىم توپاق»، قاسىم تۆت ياشلىق قوتازنى كۆتۈرۈپ «قاسىم قوتاز» دەپ ئاتىلىپ، ئەل ئىچىدە داڭقى چىقىپتۇ.

كېيىن ئىبراھىم بىلەن قاسىم ئۇچتۇرپان دېھقانلار قوزغىلىڭغا قاتنىشىپ، دۈشمەنگە قارشى قەيسەرلىك بىلەن جەڭ قىلىپ، كۆپىنىڭ ئىچىزىدا «باتۇر» ئاتىلىپتۇ. قوزغىلاڭ مەغلۇپ بولغاندىن كېيىن، ئىبراھىم بىلەن قاسىم تۇتۇپ كېلىنىپ، ئىلىغا سۈرگۈن قىلىنىپتۇ.

ئىبراھىم بىلەن قاسىم ئىلىغا كەلگەندىن كېيىن ئىلى جاڭجۈنى تەرىپىدىن قارىلىنىپ ئۆلۈمگە بۇيرۇلۇپتۇ.

چېرىكلەر جالالاتلارنى باشلاپ ئىبراھىم بىلەن قاسىمنى جازا مەيدانىغا ئېلىپ كېتىۋاتقاندا يولدا سادىر كۆرۈپ قاپتۇ. سادىر شۇنداق بىر قاراپلا گۇناھسىزلارنىڭ ئۆز قېرىنداشلىرى ئىكەنلىكىنى بىلىپ «بۇلار ئالتە شەھەردىن چىققانلار ئىكەن، ئۇلار ياخشى ئادەملەر، ئۇلارنى ئۆلۈمدىن قۇتقۇزايلى!» دەپ ۋارقىراپتۇ ھەمدە ئېرىق بويىغا بېرىپ، تىكىلگىنىگە ئىككى يىل بولغان

كۆچەتنى بىر تارتىپ يۇلۇۋېلىپ، كۆچەت بىلەن چېرىكلەرنى ئۇرۇپ ياتقۇزۇۋېتىپتۇ، ئىبراھىم بىلەن قاسىمنىڭ بويىندىكى تاقاقنى ئۇرۇپ چېقىپ، ئۇلارنى ئۆلۈمدىن قۇتقۇزۇپ قاپتۇ. سادىرنىڭ پىداكارلىقىدىن خۇش بولغان ئىبراھىم بىلەن قاسىم:

— قېرىندىشىم، ئاتاڭغا رەھمەت، بىز سېنىڭدىن ئۇ دۇنيا - بۇ دۇنيا رازى. ناۋادا بېشىڭغا كۈن چۈشسە، بىزنى ئىزدەپ ئاشۇ كۆرۈنگەن تاغقا بارغىن، — دەپ تاغقا چىقىپ كېتىپتۇ.

سادىر پالۋان ھەققىدىكى يەنە بىر ھېكايەتتە دېيىلىشىچە، سادىرنىڭ يۇرتلۇقلىرىدىن بىرىنىڭ بەك ياماق بىر ئىتى بار ئىكەن. ئۇ دائىم «مېنىڭ ئىتىم قىل قىمىرلىسا سېزىدىغان سەزگۈر، مەيلى كۈندۈزى، مەيلى كېچىسى بولسۇن يات كىشىنى پەقەت ھويلىغا كىرگۈزمەيدۇ، بۇنىڭ خاسىيىتىدىن قورۇدىن يىپ - يىڭنىمىزمۇ يېتىپ باقمىدى» دەپ كۆرۈنگەنلا كىشىگە داڭلايدىكەن.

بىر كۈنى سادىرغىمۇ ئىتىنى ئاغزى تالغۇچە ماختاپ بېرىپتۇ. سادىر ئۇنىڭ ئەخمەقلىقىدىن كۈلۈپ:

— مەن سىلەرنىڭ قورۇغا تۈيدۇرماي كىرسەم قانداق قىلسەن؟ — دەپتىكەن، ماختانغۇچى:

— قورۇدا نېمە بولسا شۇنى ئېلىپ چىقىپ كەت، — دەپتۇ.

سادىر بىر كۈنى كېچىدە راسا يوغان بىر سېۋەت توقۇپ ئىچىگە گۆش تاشلاپتۇ. ئەلياتقۇ مەزگىلى بولغاندا، سېۋەتنى ئېلىپ، ھېلىقى ماختانچاقنىڭ تېمىنىڭ تۈۋىگە بېرىپتۇ. سېۋەتنى دەرەخنىڭ شېخىغا ئىلىنغان ئارغامچىغا باغلاپ تامدىن ئارتىلدۇرۇپ قورۇنىڭ ئىچىگە چۈشۈرۈپتۇ. گۆشنىڭ پۇرىقىنى سەزگەن ھېلىقى «ياماق» ئىت كېلىپ، سېۋەتنىڭ ئىچىگە چۈشۈپ، ھەدەپ گۆشنى يېگىلى باشلاپتۇ. بۇنى بايقىغان سادىر شاپىدە ئارغامچىنى تارتقانىكەن، ئىت سېۋەت بىلەن بىللە كۆتۈرۈلۈپتۇ. ئاندىن ئارغامچىنىڭ ئۇچىنى دەرەخنىڭ تۈۋىگە باغلاپ قويۇپتۇ، ئىت سېۋەت بىلەن بىللە ئېسىلىپ قاپتۇ.

سادىر خاتىرجەم ھالدا قورۇنىڭ ئىچىگە كىرسە، تازا سېمىز بىر توپاق كۆشەپ ياتقانىكەن. سادىر باشقا نەرسىلەرگە تەگمەي، يالغۇز توپاقنى يېتىلەپ چىقىپ ئۆيگە ئاپىرىپ باغلاپ قويۇپتۇ. ئەتىسى كوچىغا چىقىپ بايقىغۇدەك بولسا، ھېلىقى ماختانچاق ھەركىمگە «بۈگۈن كېچە ھېنىڭ بىر توپىقىمنى ئوغرى ئېلىپ كېتىپتۇ» دەپ يۇرگۈدەك. سادىر بۇنى ئاڭلاپ ئاتايىن ئۇنى ئىزدەپ بارغانىكەن، سادىرغىمۇ توپاقنىڭ گېپىنى قىلىپ بېرىپتۇ. سادىر چاندۇرماستىن:

— سېنىڭ يىپ - يىڭنىنمۇ ئالدۇرمايدىغان خاسىيەتلىك ئىتىڭ بار ئىدىغۇ، يەنە قانداق قىلىپ توپىقىڭنى ئوغرى ئېلىپ كېتىدۇ؟ — دەپتۇ. ئۇ يەرگە قاراپ تۇرۇپ:

— ئىتمۇ ئۇخلاپ قالىدىكەن، — دەپتۇ.

مۇساباي:

بايقساڭ توپىمۇ ئالتۇن

باھاۋۇدۇن باي بىلەن ھۇسەن باينىڭ ئاتىسى مۇساباي ئەسلىدە نامرات بىر يىگىت ئىكەن. بىراق ئۇنىڭ قولى كەڭ، چېھرى ئوچۇق، لىللا گەپ قىلدىغان ئادىل يىگىت ئىكەن. مۇسا بىر كۈنىسى ھويلىدىكى ئاق ئۇجمىنىڭ تۈۋىدە يېتىپ سەھەردە بىر چۈش كۆرۈپتۇ:

ئاپپاق ساقالىق ئۇچ كىشى ئۇنى ئىشىك ئالدىغا كېلىپ توۋلاپتىمىش، ئۇ چىققاندىن كېيىن ئېگەر - جابدۇقلۇق بىر ئاتقا مىندۈرۈپ قەشقەر شەھىرى تەرەپكە ئېلىپ مېڭىپ-تۇدەك. يولدا بارغۇچە ئاقساقاللاردىن بىرى سوئال قويۇپ:

— ئوغلۇم، ئانىڭزنى قانداق نېمەتلەر بىلەن بېقىۋاتسىز؟ — دەپتۇ. مۇسا مېھرى-بان ئانىسىنى پاقلان گۆشى، كالا سۈتى، توخۇ، ئۈردەك تۇخۇمىدا بېقىۋاتقانلىقىنى، دېھ-قانچىلىق ئىشلىرىنىڭ راۋاج تېپىپ، ھوسۇلنىڭ ياخشى بولۇۋاتقانلىقىنى سۆزلەپ بېرىپتۇ.

— بۇنىڭدىن كېيىن، — دەپتۇ ئاقساقاللارنىڭ بىرى، — دېھقانچىلىق ئىشلىرىنى مەھەللىدىكى بۇرادەرلىرىڭزگە ئۆتۈنۈپ بېرىپ، ئۆزىڭز سودا - سېتىق ئىشلىرى بىلەن شۇغۇللىنىڭ، چۈنكى سودا - سېتىق ئىشلىرى ۋە چارۋىچىلىق ئىشلىرى، ئاندىن قالسا ئورمانچىلىق ئىشلىرى بىلەن كىشىنىڭ قەدىمى ئىلگىرى باسىدۇ. پەقەت دېھقانچىلىق ئىشلىرىغلا قارىۋالسا ئاشلىق دېگەن ئاز بولسا يېتىدىغان، كۆپ بولسا كېتىدىغان نېمە، — دەپتۇ.

— سودىگەرلىكنىڭ سەرمايىسىنى نەدىن تاپىمەن؟ — دەپتۇ مۇسا ئېھتىرام بىلەن.

— ئۇنىڭ كارايىتى چاغلىق، — دەپتۇ ئۇچىنچى كىشى، — مەن سىزنى ئۇچمىرا-ۋاندىكى بىر تاشنىڭ تۈۋىگە باشلاپ بارىمەن. تاشنىڭ ئاستىدا بىر كوزا ئالتۇن بار، ئۇنى ئىشلەتسىڭز ھەرقانداق سەرمايىگە يېتىپ ئاشىدۇ، — دەپتۇ. مۇسا ئۇلار بىلەن «ئۇچمە-راۋان»غىچە بىرلىكتە بېرىپتۇ. ئاقساقاللار ئاتتىن چۈشۈپتۇ. ئۇچىنچى كىشى قامچىنىڭ دەستىسى بىلەن يوغان بىر تاشنى ئىرغىتىۋېتىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن تاشنىڭ ئاستىدا تۇرغان ساپسېرىق ئالتۇنلار كۆن نۇرىدا ۋال - ۋۇل قىلىپ كېتىپتۇ. مۇسانىڭ كۆزلىرى چاقنايتۇ. «ياھ!» دەپ ۋارقىراپتۇ ھاياجىنىنى باسالماي، شۇنىڭ بىلەن ئويغىنىپ كېتىپتۇ.

— نېمە بولدى بالام؟ — دەپتۇ ئۇنىڭ يېنىدا ئويغاق ياتقان ئانىسى مۇسانىڭ ۋارقىرىشىدىن ئەنسىرەپ.

— ئانا! — دەپتۇ مۇسا ھاياجىنىنى باسالماي، — خاسيەتلىك چۇش كۆرۈۋېتىپ ئويغىنىپ كەتتىم.

— ياخشى چۇش كۆرگەنمىدىڭىز؟ — دەپتۇ ئانا.

— شۇنداق، — دەپتۇ مۇسا ۋە چۇشىنى ئانىسىغا سۆزلەپ بېرىپتۇ.

— ھەقىقەتەن خاسيەتلىك چۇش ئىكەن، — دەپتۇ ئۇنىڭ ئانىسى ھاياجانلىنىپ ئا-نا - بالا ئىككىسى ئورنىدىن تۇرۇپ، نامىزىنى ئوقۇپ، چاي - پاي ئىچكەندىن كېيىن مۇسا ئېشىكىنى مىنىپ «ئۇچمىراۋان»غا مېڭىپتۇ. مەھەللىدىكىلەر «نەگە ماڭدىڭ؟» دې-سە، «ئېشەك باققاچ تەرمەچ تېرىپ كېلەيمكىن» دەپتۇ مۇسا. شۇ كۈنى كەچتە ئۇ بىر خۇرجۇننىڭ ئىككى بېشىغا لىق قاچىلانغان ئالتۇننى ئېشىكىگە ئارتىپ ئانىسىنىڭ ئالدىغا كەپتۇ. ئانا ھەيران قاپتۇ. شۇنىڭدىن ئېتىبارەن ئۇلارنىڭ تۇرمۇشى كۈنسېرى يۇقىرى كۆتۈرۈلۈشكە باشلاپتۇ. شۇنىڭدىن كېيىن كىشىلەر «مۇسابايغا خىزىر يولۇققانكەن» دې-يىشىدىغان بوپتۇ.

يەنە بىر ھېكايەتتە دېيىلىشىچە، مۇساباي مۇسا دەپ ئاتىلىدىغان كۈنلەرنىڭ بىرىدە ئۇ غۇلجا شەھرىنى ئارىلاپ يۈرۈپ تاسادىپىي بىر دۇكاندارنىڭ ئالدىدىن ئۆتۈپ قاپتۇ.

دۇكاندار مۇساغا سالام - سەھەت قىلىپ:

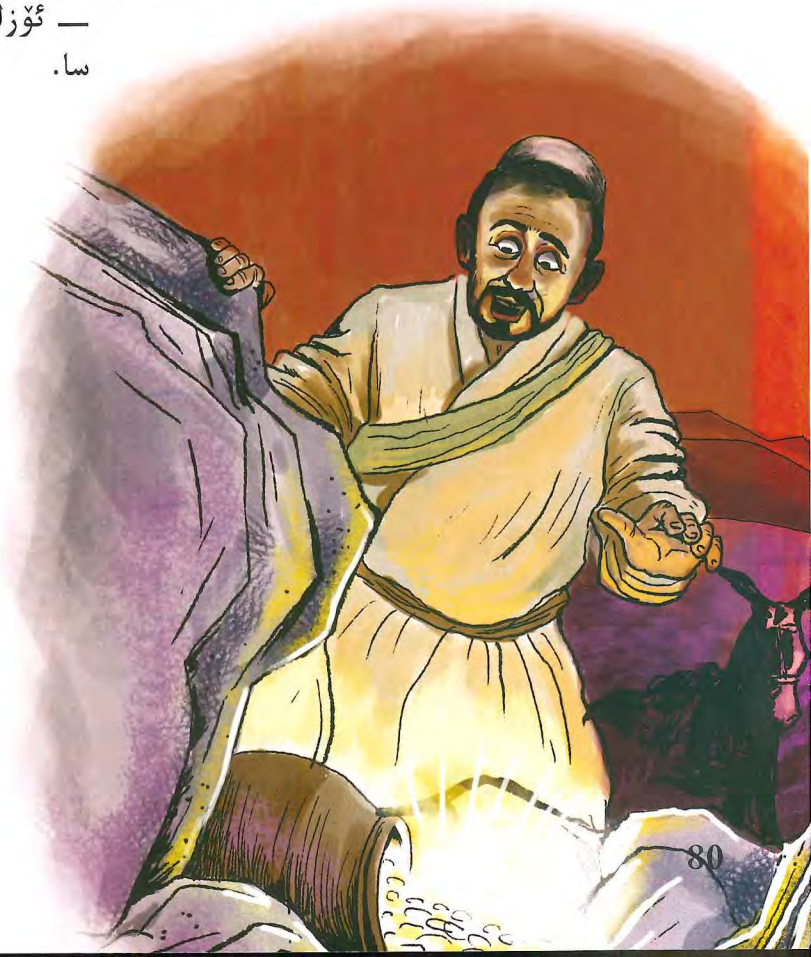
— ئۆزلىرىنى نەدىن سورايمىز؟ — دەپتۇ مۇ-سا.

— قەشقەرنىڭ نەرىدىن كەلدىڭىز؟

— ئاتۇش ئىكساقتىن كەلدىم.

— ئۇنداقتا بەك ياخشى ئىكەن. ئۆزلىرى بىلەن ئەھۋاللاشقۇم بار ئى-دى، دۇكانغا كىرسىلە، — دەپتۇ سودىگەر. مۇسا دۇكانغا كىرىپتۇ، ئۇلار چاي ئىچىپ ئولتۇرۇشۇپتۇ. ئاندىن دۇكاندار:

— سىزنىڭ ئىكساق كەنتىدىن ئىكەنلىكىڭىزنى ئاڭلاپ ئىچ - ئى-چىمدىن سۆيۈنۈپ كەتتىم. سىلەرنىڭ كەنتىڭلارنىڭ ئۇچمىراۋان تەرىپى-دىكى «توققۇز ھۇجرا»نىڭ ئوتتۇ-رىسىدىكى ھۇجرىنىڭ قىبلە تېمىدا بىر

سۇرەت بار، سۇرەتنىڭ بىر بىقىنىدا قېرىنداش سىزىقىدەك بىر ئىز بار. شۇ يەرنى كولە-سىڭىز تۆشۈك چىقىدۇ. تۆشۈك ئىچىدە بىر قۇتا بار، شۇ قۇتىنى ماڭا ئېلىپ چىقىپ بە-رسىڭىز، بىر ئۆمۈر يەتكۈدەك بايلىق ئاتا قىلغان بولاتتىم، ــ دەپتۇ.

مۇسا بۇ گەپنى ئاڭلاپ ئىشەنمەسلىك نەزىرى بىلەن دۇكاندارغا قاراپتۇ. دۇكاندار دەرھال:

ــ دېگەنلىرىمگە تولۇق ئىشىنىڭ، مەن ھازىر سىزگە قەشقەرگە بېرىپ قايتىپ كې-لىشىڭىزگە يەتكۈدەك پۇل بېرەي، ــ دەپتۇ. ئارىدىن ئىككى ئاي ئۆتۈپ مۇسا غۇلجا شەھرىنىڭ كوچىسىدا يەنە پەيدا بوپتۇ. ئۇ ۋەدىلەشكەن دۇكان ئالدىغا كەلسە، ئۆزىگە ۋەزىپە تاپشۇرغان دۇكاندارنىڭ ئورنىدا بىر ياشانغان ئايال سودا ـ سېتىق قىلىۋاتقۇ-دەك. مۇسا ئايالدىن دۇكاندارنى سوراپتۇ. ئايال:

ــ ئۇ كىشى بۇگۈن يوق، موڭغۇلكۇرەدە بىر ئاغىنىسى قازا قىلىپ، شۇ يەرگە كەتكەنىدى، بىرەر ئىش بىلەن ئىزدەپ كەلگەنمىدىڭىز؟ ــ دەپتۇ. مۇسا قولىدىكى قۇ-تىنى ئۇنىڭغا بېرىپتۇ، ئۆزى بولسا ئەتە كېلىدىغانلىقىنى ئېيتىپ قايتىپ كېتىپتۇ. ئۇ ئەتە-سى دۇكانىنىڭ ئالدىغا كەلسە، ئۆزىگە ۋەزىپە تاپشۇرغان بوۋايغا ئوخشاپ كېتىدىغان قا-بىل بىر يىگىت سودا ـ سېتىق قىلىپ تۇرغۇدەك. مۇسا نېمە دېيىشىنى بىلەلمەي بىر-دەم ئۇياقتا، بىردەم بۇياقتا ئۆتۈپتۇ، بىراق ھېچنېمە دېيەلمەپتۇ.

ــ ئوغلۇم مۇسا، مېنى تونۇيالمىدىڭىزمۇ؟ ــ دەپتۇ دۇكاندار.

ــ مەن بىلەن بىر دېمەتلىك تۇرۇپ ئوغلۇم دېگىنىڭىز نېمىسى؟ ــ دەپتۇ مۇسا.

دۇكاندار:

ــ سىزگە ۋەزىپە تاپشۇرغان كىشى دەل مەن بولىمەن. قانداق، ئوخشىمايۋاتامدە-

مەن؟ — دەپتۇ.

— سىز قانداقمۇ ئۇ ئاقساقال كىشى بولىسىز؟ سىز دېگەن ياشلا بىر يىگىت تۇرسىڭىز.

— توغرا دەيسىز، — دەپتۇ دۇكاندار، — سىز ئېلىپ چىققان قۇتىدىكى نەرسە ئادەم ياشارتىدىغان دورا ئىدى. مەن كېچىچە شۇ دورىنى يەپ مانا مۇشۇ ھالغا كەلدىم، — دەپتۇ.

— ئۇنداقتا مېنىڭ ئېلىپ كەلگىنىم بىباھا دورا ئىكەن-دە، — دەپتۇ مۇسا ئەپسۇسلىنىپ.

— كۆڭلىڭىز يېرىم بولمىسۇن، مەن سىزگە ئۆمرىڭىز بويى يېتىپ ئاشقۇدەك دۇنيا بېرىمەن دېمەگەنمىدىم. سىزگە دېگەنلىرىمنى بەجا كەلتۈرسەم سىزمۇ مەندىن رازى بولۇپ قالىسىز. سىز مۇشۇ دورىنى ئېلىپ كەلگەن «توققۇز ھۇجرا»نىڭ يۇقىرىقى تەرىپىدىن ساناپ يۇز قەدەم ماڭسىڭىز بىر دانە قاپقارا تاشنى ئۇچرىتىسىز، شۇ تاشنى باشقىلارغا كۆرسەتمەي ئۆيىڭىزگە ئېلىپ بېرىپ سىرتىنى قىرىۋەتسىڭىز ئىچىدە نېمە بارلىقىنى بىلىسىز، — دەپتۇ.

مۇسا غۇلجىدىن قايتىپ كېلىپ قارا تاشنى ئۆيىگە ئېلىپ بېرىپ، سىرتىنى قىرىۋېتىپ قارىغۇدەك بولسا ئالتۇن ئىكەن. ئېيتىشلارغا قارىغاندا، ئاتۇشنى بۇلاڭ ـ تالاڭ قىلغان تۆڭگانلار ئالتۇننى مۇشۇ يەردە ئۇيۇتۇپ سىرتىنى ئوت قالاپ ئىسلىۋەتكەنمىش، بىراق ئۇلار ئالتۇننى ئېلىپ كەتكۈچە ئۆلۈپ كەتكەنمىش، بۇ بىر سىر سۆپىتىدە ساقلىنىپ قالغانمىش.

باھاۋۇدۇن مۇساباي:

بۇرۇن بىلگەن بولسام

بىر ئادەم باھاۋۇدۇن مۇسابايدىن پۇل قەرز ئالغان بولسىمۇ، قەرزنى ۋاقتىدا تۆلىيەلمىگەن، ۋەدىسىدىن نۇرغۇن ۋاقىت ئۆتۈپ كەتكەنكەن. شۇڭا باھاۋۇدۇن مۇسابای قەرز پۇلنى قايتۇرۇۋېلىشنى ئۆزىنىڭ ئۆي خىزمەتچىسىگە ھاۋالە قىپتۇ. خىزمەتچى قەرزدارنىڭ ئۆيىگە بېرىپ، ئۇنىڭغا ناھايىتى قوپال گەپلەرنى قىلىپ، غوجايىنىدىن ئالغان پۇلنى دەرھال تەييارلاپ بېرىشنى ئېيتىپتۇ. قەرزدار ئۇ خىزمەتچىگە:

— مېنى غوجايىنىڭ يېنىغا باشلاپ بار. ئۇنىڭ ئۆزىگە ئېيتىدىغان ئايرىم سۆزۈم بار، — دەپ قايتا-قايتا ئۆتۈنۈپتۇ.

ئۇنىڭ يىغلامسىراپ، يالۋۇرۇپ قىلغان ئۆتۈنۈشى باغرى تاش خىزمەتچىنىڭ كۆڭلى-

گه تەسىر قىلىپ، باھاۋۇدۇن مۇسابايىنىڭ ئۆيىگە ئېلىپ كەپتۇ. باھاۋۇدۇن مۇسابای بىرقانچە كىشى بىلەن بىللە تاماق يەۋاتقانكەن. خىزمەتچى ئۇ قەرزدارنى باھاۋۇدۇن مۇسابايغا كۆرسىتىپ شۇنداق دەپتۇ:

— بۇ ئادەمدىن پۇلنى دەرھال تەييارلاپ بېرىشنى سوراپ قاتتىق مۇئامىلە قىلغانىدىم. نۇرغۇن تۇۋا-تەزەررۇ قىلىپ، سىزنىڭ يېنىڭىزغا ئېلىپ كېلىشىمنى ئۆتۈندى. رەھىم كېلىپ ئالدىڭىزغا ئېلىپ كەلدىم. ئەمدى ئۆزىڭىز بىر تەرەپ قىلىڭ، — دەپتۇ.

باھاۋۇدۇن مۇسابای خىزمەتچىسىنىمۇ، قەرزدارنىمۇ داستخانغا تەكلىپ قىپتۇ، ئۇلار-مۇ ئولتۇرۇپ بىللە غىزا يەپتۇ. تاماقتىن كېيىن، باھاۋۇدۇن مۇسابای ھېلىقى خىزمەتچىگە:

— بۇ قەرزدار ئەمدى مېنىڭ مېھمىنىم بولدى. ئەزىز مېھماندىن پۇلۇمنى تەلەپ قىلىش مۇرۇۋۋەتتىن ئەمەس. بۇ بىچارە ئادەم موھتاجلىقتا قالغىنى ئۈچۈن، پۇلۇمنى ۋاقتىدا قايتۇرۇشقا قادىر بولالماپتۇ. ئۇنىڭ بۇنداق ھالدا ئىكەنلىكىنى بۇرۇنراق بىلگەن بولسام، سېنى ئۇنىڭ ئالدىغا ئەۋەتمىگەن بولاتتىم. ئەمدى مەن ئۇ پۇلۇمغا رازى بولدۇم، ئۇنى ئەزىز مېھمىنىمغا ھەدىيە قىلدىم. بۇنىڭدىن كېيىن ئۇنىڭ ئۆيىگە بېرىپ دىلىنى ئاغرىتما، — دەپتۇ. ئاندىن قەرزدار مېھمانىنىڭ كۆڭلىنى كۆتۈرۈپ، يېمەك - ئىچمەك يوللۇق تۇتۇپ، ئىززەت - ھۆرمىتىنى قىلىپ يولغا سېلىپ قويۇپتۇ.

ئابدۇقادىر دامولالام:

قوشنامنى قويۇپ بېرىڭ

ئابدۇقادىر دامولالام قەشقەردە مۇدەررىسلىك قىلىپ يۈرگەن چاغلىردا بىر مەھەللىدە ئۆي ئىجارە ئېلىپ ئولتۇرۇپتۇ. تام قوشنىسى ئاتىسىدىن مىراس قالغان مال ـ مۈلكىنى بـۇ-زۇپ ـ چېچىپ يوقتىشقا تۇرغان ئاۋارىكەش بىر كىشى بولۇپ، ئـۇنىڭ ئۆزىـگە ئوخشـاش بىكار تەلەپ ئاغىنە ـ چۆپقەتلىرى كۆپ ئىكەن. ئىچىدىغان، چېكىدىغان ۋە قىمار ئويناىـدد-غانلارنىڭ ھەممىسى بۇ يەرگە يىغىلىپ ھەر ئاخشىمى ئۇنىڭ ئۆيىنى بىر بازارغا ئايلانـدۇرۇ-ۋېتىدىكەن. ئـۇلارنىڭ ۋاراڭ ـ چۇرۇڭـدا دامولالام پـەقەت ئارام ئالالـماپتۇ. دەرس تـەيـ-يارلاشقىمـۇ زور تەسىر يـې-تىپتۇ، لېكىن بۇ دامولـلاھ-نىڭ دائـىرىسـدىكى ئـىش بولمىغاچقا، ئۇنىڭغا ھېچنې-مە دېيەلمەپتۇ. كۈنلەرنـىڭ بىرىدە بۇ قوشنىنىڭ ئۆيـ-دىـكـى ۋاراڭ ـ چـۇرۇڭ تۈيۇقسىزلا يوقاپ كېتىپتۇ. دامولالام باشقىلاردىن سـۇ-رۇشـتـۇرۇش ئـارقـلـىـق قوشنىسـىنى ھۆكـۈمەتنـىڭ تۈتۈپ يامۇلغا ئېلىپ كـەتـ-كەنلىكىنى ئېنىقلاپتۇ. بۇنى ئۇقـقان دامولالام دەرھـال سەللە، تونـلىرىنـى كىيـپ بـەگنىڭ ئـۆيىگە بـېرىپتـۇ. بەگنىڭ دامولـلاھغا ناھـايىتى ئـىخلاسى بـار كىشى بولغاچقا، دامولالام ئۆيگە كـېلىش بـە-لەنلا ھەيران قېلىپ ئولتۇرغۇزغىلى يەر تـا-

پالماي قاپتۇ. داستخان ئۈستىده ئولتۇرۇپ، قوشنىسىنىڭ يامۇلدا بولۇپ قالغانلىقى، ئۆزدىنىڭ بىخەۋەر بولۇپ قېلىپ ۋاقتىدا كېلەلمەي قالغانلىقىنى ئېيتىپ كېلىپ:

— مەن قوشنامنىڭ قانچىلىك ياماندىن ئىشلار بىلەن قولغا ئېلىنغانلىقىنى دېمەيمەن، پەقەت قوشنىدارچىلىق قەرزىمنى ئادا قىلىش ئۈچۈن قوشنامنى تۇرمىدىن چىقىرىۋېتىشكە يارىدەمدە بولۇشلىرىنى سوراپ كەلدىم، — دەپتۇ.

بەگ:

— ئۇنىڭ ئۆيىدىكى قالايمىقانچىلىقتىن ئۆزلىرىنى قاتتىق سىقىلدى، دەپ ئاڭلىدىم. ئۇنى تۇرمىگە ئالدۇرغانلىقىمىزغا ئۆزلىرىنى خۇش بولدىمىكىن، دەپتىمەن. ئۆزلىرىنىڭ تەلەپلىرى ئۇنداق بولسا، ھازىر بېرىپ ئۇنى تۇرمىدىن چىقىرىۋېتىش قولۇمدىن كېلىدۇ، — دەپ چىقىپ كېتىپتۇ. شۇ كۈنى ئاخشىمى جازالانغان قوشنا ئۆيىگە قايتىپ كېلىپ، ئۆز ئۆيىگە كىرمەستىن ئۇدۇل دامۇللامنىڭ ئۆيىگە كىرىپ ئۆزىنى باسالماي ھۆڭرەپ يىغلاپ كېتىپتۇ. چۈنكى ئۇ تۇرمىگە كىرىپلا خېلى قاتتىق - يىرىك مۇئامىلىگە ئۇچرىغانىكەن. شۇڭا قوشنا دامۇللامنىڭ بۇ ھىممىتىدىن بەكمۇ تەسىرلەنگەنىكەن. دامۇللام ئۇنىڭغا:

— قوشنام، مەن بۇ ئىشنى بالدۇرراق ئۇقماپتىمەن، ئۇققان بولسام، شۇ كۈنلا سىزنى قۇتقۇزغان بولاتتىم، قوشنىسىغا پىشكەللىك كەلسە، ياردەم بەرمەي قاراپ تۇرۇش توغرا ئەمەس ئىدى، بىراق مەن قوشنىدارچىلىقىمنى ۋاقتىدا ئادا قىلمايتىمەن، ئەپۇ قىلىڭ، — دەپتۇ. قوشنىسى يىغلاپ تۇرۇپ رەھمەت ئېيتىپ:

— ئادەم بىلمەسلىكتىن ھەرقانداق ياماننى ئىش قىلىشتىن نومۇس قىلمايدىكەن، قوشنىدارچىلىقىڭ قانداق بولىدىغانلىقىنى بىلمەپتىمەن، — دەپ توۋا قىپتۇ. دامۇللامنىڭ بۇ قوشنىسى ئەنە شۇنىڭدىن باشلاپ بارلىق ئەسكى ئادەتلىرىنى تاشلاپ، توغرا كەسىپكە كىرىپ كېتىپتۇ.

تەجەللىي:

ھەممە ئىش لايىقىدا بولسۇن

تەجەللىينىڭ ئۆيىدە ئىشلەيدىغان بىر كىشى:

— ھەزرىتىم، ئىككىيلەننىڭ كۆڭلىمىز خېلى يېقىن، ئەمما مېنىڭ ئۆيۈمگە بىرەر قېتىمۇ بارمىدىلا، بۈگۈن بىر بېرىپ كەلسىلە ناھايىتىمۇ خۇشال بولاتتىم، — دەپ تۇرۇۋاپتۇ. بۇنى ئاڭلىغان تەجەللىي:

— مېنىڭ مۇھىم ئۇچ شەرتىم بار. ئەگەر مۇشۇنىڭغا كۆنسىڭىز باربمەن، — دەپ-
تۇ. ھېلىقى كىشى قول باغلاپ تۇرۇپ:
— ۋاي ھەزرىتىم، قانداق شەرتلەر بولسا كۆنىمەن، — دەپتۇ. تەجەللىي:
— بىرىنچى شەرتىم: مېنى ئۇرمايسىز.
بۇنى ئاڭلىغان ھېلىقى كىشى ھەيران بولغىنىدىن قول باغلاپ تۇرۇپ:
— ۋاي ھەزرىتىم، سىلىنى ئۇرغىلى بولامدىغان، — دەپتۇ. تەجەللىي يەنە:
— ئىككىنچى شەرتىم: ماڭا زەھەر يېدۈرمەيسىز، — دەپتۇ.
ھېلىقى كىشى تېخىمۇ ھەيران قېلىپ قول باغلاپ تۇرۇپ:
— ۋاي ھەزرىتىم، ئۆزلىرىگە ئۇنداق قىلغىلى بولامدىغان، — دەپتۇ.
— ئۈچىنچى شەرتىم: مېنى تۇرمىڭىزگە سولاپ قويمايسىز، — دەپتۇ.
ھېلىقى كىشى قول باغلاپ تەزىم قىلىپ تۇرۇپ:
— ۋاي ھەزرىتىم، ئۆزلىرىنى ھەرگىز ئۇنداق قىلغىلى بولمايدۇ، — دەپتۇ.
تەجەللىي بىلەن ھېلىقى كىشى ئۆيگە كىرىپ ئولتۇرسا، ئۆي ئىگىسىنىڭ بالىسى كى-
رىپ، دادىسىنى خاپا قىلغىلى تۇرۇپتۇ. دادىسى ئاچچىقىدا بالىسىنى ئۇرۇپتۇ، بۇنى كۆر-
گەن تەجەللىينىڭ ئاچچىقى كېلىپ:
— مېنى نېمىشقا ئۇرىسىز؟ — دەپتۇ. ھېلىقى كىشى:
— يوقسۇ ھەزرىتىم، مەن ئۆز بالامنى ئۇردۇم، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ. تەجەللىي:
— ئاشۇ قىلغىنىڭىز مېنى ئۇرغىنىڭىز بولمامدۇ؟ — دەپتۇ.
ئۆي ئىگىسى ئىنتايىن خىجىل بوپتۇ.

بىر ئاز ۋاقىتتىن كېيىن تەجەللىگە تاماق ئېلىپ كىرىپتۇ، تەجەللىي تامىقىنى تولۇق يەپ بولماي تۇرۇپلا توختۇاپتۇ. ئۇي ئىگىسى:

— باقسىلا ھەزرىتىم، — دەپ زورلاپ تۇرۇۋاپتۇ.

— نېمىشقا ماڭا زەھەر يېدۈرىسىز؟ — دەپتۇ تەجەللىي. ئۇي ئىگىسى:

— يوقسۇ ھەزرىتىم، مەن سىلىنى تاماققا زورلىدىم، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ. تەجەللىي:

— تاماقنى كۆپ يېيىشكە زورلاش زەھەر بولماي نېمە؟ — دەپتۇ. ئۇي ئىگىسى ناھايىتىمۇ خىجىللىق ھېس قىپتۇ.

تەجەللىي بىر دەم ئولتۇرغاندىن كېيىن ئورنىدىن تۇرۇپ قايتىشقا تەمشىلىپتۇ. ئۇي ئىگىسى:

— بۇ تۇنجى قېتىم كېلىشلىرى، ئۇنداق قىلماي بىر دەم ئولتۇرۇپ بەرسىلە، — دەپ تۇرۇۋاپتۇ. تەجەللىي بۇنىڭغا سەل خاپا بولۇپ:

— نېمە ئۈچۈن مېنى تۇرمىگە سولاپ قويىسىز؟ — دەپتۇ.

ئۇي ئىگىسى تەجەللىينى ئۇزىتىپ قويۇپتۇ-يۇ، ئۆزى ھاك - تاك بولۇپ تۇرۇپ قاپتۇ.

ئابدۇخالىق ئۇيغۇر:

ئوغۇل بالا ئەلنى تاشلاپ قاچمايدۇ

ئابدۇخالىق ئۇيغۇرنىڭ ئىنقىلابىي پائالىيەتلىرىدىن ئەندىشىگە چۈشكەن ئەكسىيەتچى ھۆكۈمەت دائىرىلىرى ئۇنى بىرنەچچە قېتىم يامۇلغا چاقىرىپ كىرىپ سوراق قىلغاندىن كېيىن ئاتا-ئانىسى ئوغلىنىڭ تەقدىرىدىن ئەنسىرەپ، ئۇنى چاتقال دېگەن جايغا كىتىپ ۋاقتىنچە شۇ يەردە پاناھلىنىپ تۇرۇشقا دەۋەت قىلىدۇ. ئابدۇخالىق ئۇيغۇر ئاتا-ئانىسىنىڭ لەۋزىنى يىرالماي، ئېگەرلىنىپ ئالدىغا ئەكېلىنگەن ئاتقا مىنگەن بولسىمۇ ھويلا ئوتتۇرىسىدا ئۇرۇق-تۇغقان ۋە يۇرتداشلىرىنىڭ يىغا-زار قىلىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ:

— مەن قېچىپ كەتمەي! ئەل-يۇرت، جامائەتلەر بۇ يەردە يىغا-زار قىلىشۋاتسا مەن كەتسەم بولمايدۇ، مەن ئۇچۈن ئەل-يۇرت ئازاب تارتىمامدۇ؟ ئوغۇل بالا ئەلنى تاشلاپ قاچمايدۇ، مەن ئۆلسەممۇ ئەل-يۇرتۇم بىلەن بىللە ئۆلىمەن، دەپ ئاتتىن سەكرەپ چۈشۈپ، ئۆزى ئۈچۈن يىغا-زار قىلىشۋاتقان كىشىلەر توپىغا ئارىسىغا كىرىپ كېتىدۇ.

1933- يىلى ئەتىياز كۈنلىرىنىڭ بىر دە خەلق قوزغىلىڭىنى باستۇرۇش ئۈچۈن چىققان شىڭ شىسەينىڭ باندىت قوشۇنلىرى ئون يەتتە نەپەر كىشىنى تۇرپان يېڭىشەھەر بۇتخانىسىنىڭ

ئالدىدىكى مەيدانغا يالاپ ئېلىپ كېلىپ، ئۇلارنى ئارقان بىلەن جازا تۈۋرۈكلىرگە باغلايدۇ. بۇلار تۈرپان خەلق قوزغىلىڭىنىڭ ئالىي تەشكىل ئورگىنى — «ئىنقىلابىي ھەيئەت»نىڭ ئەزالىرى بولۇپ، ئۇلارنىڭ ئارىسىدا ئوت يۈرەك شائىر ئابدۇخالىق ئۇيغۇرمۇ بار ئىدى.

كۈن پېتىش مەزگىلىدە جاللاتلار قىلىچلىرىنى يالتىڭلاتىپ، ئىنقىلابچىلارنىڭ كاللىسىنى كېسىشكە تەييارلىنىدۇ، شائىر ئالدىغا يوپۇرۇلۇپ كەلگەن جاللاتلارغا قاراپ، مەردانە ئاۋاز بىلەن خىتاب قىلىدۇ:

— كۈن ھازىر ئولتۇرۇپ كېتىدۇ. جاھاننى قاراڭغۇچىلىق باسىدۇ. لېكىن شۇنى بىلىڭلاركى، ئەتە يەنە تاڭ ئېتىپ كۈن پارلايدۇ!

شائىرنىڭ ئۆلۈم ئالدىدىمۇ تىز پۈكمەيدىغان ئىنقىلابىي جاسارىتىدىن قورقۇپ تىترىگەن جاللاتلار غالجىرلاشقان ھالدا شائىرنىڭ بوينىغا قىلىچ ئۇرۇپ، ئۇنىڭ مۇبارەك كاللىسىنى تېنىدىن جۇدا قىلىدۇ.

مەتبلى ئەپەندى:

پاكىز بولماق كېرەك

بىر كۈنى، مەتبلى ئەپەندى ئۆزىنىڭ بېقىۋالغان ئوغلى ۋە شاگىرتى مىرئەھمەتنى ئە-گەشتۈرۈپ مەكتەپكە ئىشقا كېتىۋېتىپ، دىققىتى توپىغا ملىنىپ ئولتۇرۇپ ئاللىقانداق بىر ئويۇننى ئويناۋاتقان ئالتە ياشلار چامىسىدىكى بىر بالىغا چۈشۈپتۇ. مەتبلى ئەپەندى دەر-ھال توختاپ، ئېڭىشىپ بالىنى تۇرغۇزۇپ، ئۇنىڭ ئۇستباشلىرىدىكى توپىنى قېقىشتۇرۇپ:

— ئوغلۇم، كىيىمىڭنى مۇشۇنداق پاسكىنا قىلىۋەتسەڭ، ئاناڭ خاپا بولمامدۇ؟ تو-پىدا ئوينىما، ئاغرىپ قالسەن! — دەپ، يانچۇقىدىن ياغلىقىنى چىقىرىپ، بالىنىڭ يۈزىنى سۈرتۈپ، ئۇنىڭغا داچەن پۇلدىن بىرنى تۇتقۇزۇپ قويۇپتۇ. دەل شۇ چاغدا ھېلىقى بالە-نىڭ ئانىسى ئۆيدىن چىقىپ قاپتۇ. ئۇ چوكان مەتبلى ئەپەندىنى كۆرۈپ ھەم خجىل بولغان، ھەم جىددىيلەشكەن ھالدا ئاران ئەھۋال سوراپتۇ.

مەتبلى ئەپەندى سالامنى ئېلىك ئېلىپ، ئاندىن تەبىئىي قىياپەتتە:

— بالىڭىزغا ئوبدان قاراڭ، ساغلام، پاكىز چوڭ بولسۇن، پا-كىز يۈرۈشنى ئۆگەنسۇن، بىزدە «كۆيۈك يامانمۇ كۆنۈكمۇ؟ دېسە، كۆنۈك يامان» دېگەن گەپ بار. ھازىردىن باشلاپ قانداق كۆ-ڭۈلسىڭىز، كېيىن شۇنداق چوڭ بولىدۇ، — دەپتۇ.

ھېلىقى چوكان خجىل بولۇپ، مۇلايىم-لىق بىلەن بېشىنى لىڭشىتىپتۇ ۋە:

— ئۆزلىرىنىڭ ئالدىدا بەك ئۇيالدىم ئەپەندىم، كەچۈرسىلە! — دەپتۇ.

مەمتىلى ئەپەندى بىلەن مىرئەھمەت مەكتەپكە قاراپ مېڭىپ كەتكەندىن كېيىن، ھېـ
لىقى چوكان مەمتىلى ئەپەندىگە ھۆرمەت نەزىرى بىلەن قاراپ قاپتۇ.

يەنە بىر كۈنى مەمتىلى ئەپەندى مەشھەد بازىرىدىكى بىر ئاشخانىغا بىرنەچچەيلەن بىلەن مانتا يېگىلى كىرىپتۇ. ئولتۇرۇپ بولغاندىن كېيىن، مەمتىلى ئەپەندى بۇ ئاشخانـ
نىڭ تازىلىقىنىڭ ناچارلىقىنى ھېس قىپتۇ. مەمتىلى ئەپەندى قوپۇپ چىقىپ كېتىشنى ئەپـ
سىز كۆرۈپ، ئىلاجسىز ئولتۇرۇۋېرىپتۇ. لېكىن، تاماق چىققۇچە، يېنىدىكى پىچقىنى چە
قىرىپ، پىيالە ـ چەينەكلەردىكى داغلارنى قىرىپ ئولتۇرۇپتۇ. بۇنى كۆرگەن ئاشخانـا غوجايىنى ئوڭايسىزلانغانلىقتىن:

ـــ ئەپەندىم، بۇگۈن ئۆزلىرى ئاشخانىمىزغا تۇنجى قېتىم مېھمان بولۇپ كىرگەنـ
دە، يەرگە قاراپ قالدىم. شاگىرتلار ياش بولغاچقا، تازىلىققا دىققەت قىلىپ كېتەلمەيتۇ، مېھمانلارغا تاماقنى ئۆز قولۇم بىلەن راسلاپ بېرەي، ـــ دەپتۇ. مەمتىلى ئەپەندى:

ـــ كېرەك يوق، بۇنداق ئەھۋاللار بولىدۇ، لېكىن بۇ ئىشلارنى تۇزەتمەي بولمـايـ
دۇ. بۇ خەلقنىڭ سالامەتلىكى بىلەن مۇناسىۋەتلىك چوڭ ئىش، شۇڭا دىققەت قىلىشىمىز كېرەك، ـــ دەپتۇ.

ئولتۇرغانلارنىڭ ھەممىسى مەمتىلى ئەپەندىنىڭ سۆزلىرىنى قايىللىق بىلەن باش لىڭشىتىپ تەستىقلىشىپتۇ.

ئەخمەتجان قاسىمى:

ئىشلار چالا قالمىسۇن

تۇرمىدىن يېڭىلا چىققان ئەخمەتجان قاسىمى كوچىمۇ ـ كوچا يۈرۈپ ئەينەكچىلىك قىلىپ، كىشىلەرنىڭ ئىشىك ـ دېرىزىلىرىگە ئەينەك سېلىپ بېرىپ تۇرمۇش كەچۈرەتتى. ئۇ كونا، ئۇزۇن پەلتوسى ئۈستىدىن بىر كونا تاسما بىلەن بېلىنى باغلىۋالغان بولۇپ، بار ـ يوق دەسمايىسى بىر ئالماس، بىر كىچىك يەشىك ۋە بىرنەچچە پارچە ئەينەكتىن ئىبارەت ئىدى.

كۈنلەرنىڭ بىرىدە ئۇ بىر باينىڭ ھويلىسىغا ئەينەك سالغىلى كىردى. ئۇ ئەتىگەندىن چۈشكىچە ئالدىراش ئىشلىدى. قورسىقى ئاچقاندىن كېيىن سىرتقا چىقىپ بىرئاز غىزالىنىپ كەلمەكچى بولدى ـ دە، باينىڭ ئايالىغا ئېيتتى. ئەمما ئۇ ئايال رۇخسەت قىلمىدى.

ـــ مېنىڭ كەچتە مېھمانلىرىم بار، ـــ دېدى بۇ سېمىز خوتۇن بوينىنى قىپقىـپ، ـــ

هېچ يەرگە بارماي ئىشنى تېز پۈتكۈزسەن!

ئاندىن ئۇ ئۆيگە كىرىپ كېتىپ ئىككى پارچە قاتتىق نانىنى ئېلىپ چىقىپ ئەخمەتجان قاسىمنىڭ ئالدىغا داققىدە قويۇپ يەنە ئۆيگە قاراپ ماڭدى.

— رۇخسەت قىلسىلا، — دېدى ئەخمەتجان قاسىمى، — كىشىنىڭ نېنىنى يېمەيمەن، ئۆزۈم قورساق تويغۇزۇپ كېرەك.

سېمىز خوتۇننىڭ تېخىمۇ ئاچچىقى كېلىپ ۋارقىراپ كەتتى:

— ھوي، ئاتكارچى گاداي! تېخى مېنىڭ نانلىرىمنى يارىتمايۋاتامسەن؟ ئۇنىڭ يوغانچىلىقىنى قارا؟!

— يوغانچىلىق قىلمۇاتقىنىم يوق، قورساق تويغۇزۇش ھەرگىز يوغانچىلىق بولمايدۇ. ئۇنداق بولسا ئىشلىرىنى ئۆزلىرى پۈتكۈزۈۋالسىلا، — ئەخمەتجان قاسىمى شۇنداق دېدى-دە، سايمانلىرىنى يېغىشتۇرۇپ چىقىپ كەتتى.

ئۇ ئەتىسى كەلسە دەرىزىنىڭ سۇنۇق كۆزنەكلىرى شۇ پېتى تۇرۇپتۇ، ھېلىقى سېمىز ئايالمۇ يوق ئىكەن. ئەخمەتجان قاسىمى ئۆز ئىشىنى قىلىۋەردى. ئىش پۈتكەندىن كېيىن ھېلىقى ئايال يېتىپ كېلىپ ئىش ھەققىنى بەردى-دە:

— مە، پۇلۇڭنى ئال، ئاخىر چىدىمايسەن كەپسەنغۇ؟ — دېدى.

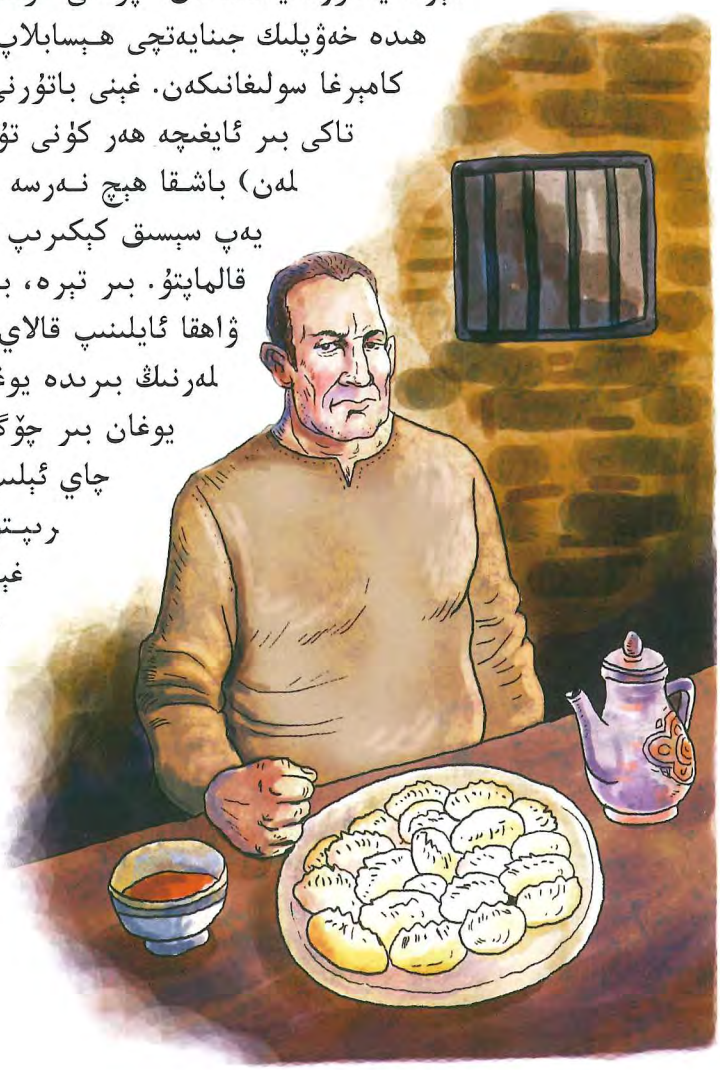
— پۇلغا چىدىمايلا كەلگىنىم يوق، — دېدى ئەخمەتجان قاسىمى كۈلۈمسىرەپ تۇرۇپ، — قىلىۋاتقان ئىشىمنى چالا تاشلاپ كېتىشنى خالىمىدىم.

غېنى باتۇر:

نەپسىڭنى يېغساڭ، جېنىڭ ئامان قالۇر

گومندائچىلارنىڭ زۇلۇم-سىتەملىرى چېكىگە يېتىپ، جاللات شېڭ شىسەينىڭ ئا-دەملىرى 1937 — 1944 -يىللىرى يۇز مىڭلىغان بىگۇناھ، ئاق كۆڭۈل ئادەملەرنى قولغا ئېلىپ، ئۇرۇپ-قېينىدى. ئۇلارنىڭ ئارىسىدىن ئامان قالغانلىرى ساناقلىقلا. 1942 - يىللىرى بولسا كېرەك، غېنى باتۇرنىمۇ تۇتۇپ، تۇرمىگە تاشلاپتۇ. ئۇ كا-مېردا يالغۇزلا ياتىدىكەن. چۈنكى گومندائچىلار غېنى باتۇرنى ئالا-هىده خەۋپلىك جىنايەتچى ھېسابلاپ، ئەنە شۇنداق يالغۇز بىر كامېرغا سولىغانىكەن. غېنى باتۇرنى كامېرغا سولىغاندىن كېيىن، تاكى بىر ئايغىچە ھەر كۈنى تۇزلۇق بەسەيدىن (سۇيى بە-لەن) باشقا ھېچ نەرسە بەرمەپتۇ. ئۇچ ۋاق بەسەي يەپ سېسىق كېكىرىپ كېتىپتۇ، تېنىدە ماي دىدارى قالماپتۇ. بىر تېرە، بىر ئۈستىخان بولۇپ، ئەر-ۋاھقا ئايلىنىپ قالاي دەپتۇ. ئەنە شۇنداق كۈن-لەرنىڭ بىرىدە يوغان بىر تاۋاقتا پېتىر مانتا، يوغان بىر چۆگۈندە ئاچچىق دەملەنگەن چاي ئېلىپ كىرىپ، غېنى باتۇرغا بې-رىپتۇ. ئەسلىدە گومىندائچىلار غېنى باتۇرنى ئالدى بىلەن تازا ماغدۇرسىزلاندۇرۇپ، ئاندىن بىراقلا قۇۋۋەتلىك تائام بېرىپ، كۆزدىن يوقاتماقچى بولغانىكەن.

مانتىنى كۆرۈپ، غېنى باتۇرنىڭ ئاغزىغا سېرىق سۇ يىغىلىپ، بۇ مانتىلارنى بىراقلا يەۋەتكۈسى كېلىپ

كېتىپتۇ. لېكىن ئۆزىنى تۇتۇۋالىپتۇ، مانتىدىن بىرنى يەپتۇ. قوينىڭ قۇيرۇق مېيىدا ئېتىلگەن بۇ شورپىلىق مانتا ئۇنىڭ ئاغزىدا ئېرىپلا كېتىپتۇ. قولىنى ئىككىنچى مانتىغا سوزۇپ، ئۆزىنى ئاران تۇتۇۋالىپتۇ.

ھەقىقەتەن، رەقىبلەر ئويلىغاندەك، تۇزلۇق بەسەي بىر ئايدىن ئوشۇق ۋاقىتتا غېنى باتۇرنى تامامەن ئاجىزلاشتۇرۇپ، ئۇچەيلىرىدە ماي قالماي، نېپىزلەپ كەتكەنكەن. ئەگەر بۇ بىر تاۋاق مانتىنى يەۋەتسە، ئۇچەيلىرى يېرىلىپ، ئوڭايلا جان بېرىشى مۇمكىن ئىكەن. بۇ چاغدا گومىنداڭچىلار «غېنى ئوغرى ئاچ كۆزلۈك قىلىپ، تاماقنى كۆپ يەپ ئۆلدى» دەپ ھۆججەت يېزىپ، ئۇنى شەرمەندە قىلىدۇ، خالاس.

لېكىن، غېنى باتۇر ئەپسىنى يېغىپتۇ. بىر پىيالە چاي ئىچىپ، قالغان مانتىلارنى ئاساتاغنا ياستۇقنىڭ ئىچىگە تىقىۋېتىپتۇ. بىرئازدىن كېيىن ئاشپەز كىرىپ:

— غېنى، مانتىنى قوي گۆشىدە ئەتتىم، ئوخشاپتىمۇ، خالساڭ يەنە ئەكىرەي، — دەپ ھەجىيىپتۇ. غېنى باتۇر:

— مانتاڭ بەك ئوخشاپتۇ، ھەممىسىنى قالدۇرماي يەۋەتتىم، — دېگەنكەن، بەك خۇشال بولۇپ قاقاقلاپ كۈلۈپ كېتىپتۇ. تاۋاقنى ئېلىپ كېتىپ، يەنە مانتا ئەكەپتۇ. غېنى باتۇر ئۇنىڭ كۆزىچە بىر مانتىنى يېگەندەك قىپتۇ، ئۇ چىقىپ كەتكەندىن كېيىن بۇ مانتىلارنىمۇ ياستۇقنىڭ ئىچىگە تىقىۋېتىپتۇ...

غېنى باتۇر ئەنە شۇنداق نەپسىدىن كېچىپ، ئۆلۈمدىن ئامان قاپتۇ. رەقىبلەر بولسا بۇنىڭ سىرىنى بىلەلمەي، ھەيرانلىققا چۆمۈپتۇ.

责任编辑:哈斯亚提·依不拉音
责任校对:阿不都热依木·阿布力米提
封面设计:吐达吉·吐尔洪
绘　　画:阿迪力江·阿布力孜

书　　名　儿童爱菲达有声读物——名人传
编　　者　吐尔逊·卡得
出　　版　新疆美术摄影出版社
　　新疆电子音像出版社(www.xjdzyx.com)
地　　址　乌鲁木齐市经济技术开发区科技园路5号(邮编 830026)
发　　行　新疆维吾尔自治区新华书店
印　　刷　新疆八艺印刷厂
开　　本　787mm × 1092mm　1/16
印　　张　117.75
版　　次　2015 年 2 月第 1 版
印　　次　2015 年 7 月第 1 次印刷
书　　号　ISBN 978-7-89415-023-3
定　　价　490.00 元(点读笔和20本书)